

Kobiety w politycznej przestrzeni Europy
Uwarunkowania i zróżnicowanie regionalne
uczestnictwa w polityce

Kobiety w politycznej przestrzeni Europy
Uwarunkowania i zróżnicowanie regionalne
uczestnictwa w polityce

pod redakcją
Małgorzaty Dajnowicz

Białystok 2013

Recenzent:

dr hab. Wojciech Łukowski, prof. UW

Opracowanie graficzne okładki:

Andrzej Dajnowicz

Redakcja

Elżbieta Kozłowska-Świątkowska

Korekta

Zespół

Skład i redakcja techniczna:

Katarzyna Sakowska

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana

Białystok 2013

Wydanie publikacji zostało sfinansowane ze środków Urzędu Marszałkowskiego
Województwa Podlaskiego, Wydziału Socjologiczno–Historycznego
Uniwersytetu w Białymstoku i Instytutu Studiów Kobietych

ISBN 978-83-61209-91-1

Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Human
15-329 Białystok, ul. Świerkowa 20
<http://pip.uwb.edu.pl/trans>; tel./fax (85) 745 72 86

Druk i oprawa: Totem

Spis treści

Słowo wstępne Zastępca Prezydenta miasta Białegostoku Renata Przygodzka	
Wprowadzenie Małgorzata Dajnowicz	7
Małgorzata Fuszara Kobiety w wyborach parlamentarnych i samorządowych – próba podsumowania	11
Małgorzata Dajnowicz Kobiety w sferze polityki wybranych regionów Europy w świetle prasy feministycznej	29
Magdalena Musiał-Karg Prawa wyborcze oraz reprezentacja kobiet w organach legislatywy i egzekutywy w Szwajcarii	47
Marcin Siedlecki Potencjał wyborczy kobiet w ujęciu krajowym i regionalnym w świetle statystyki Państwowej Komisji Wyborczej	77
Nina Zielińska-Balcerzak Kobiety w stołecznym samorządzie	95
Rafał Julian Mejsak Europejska idea zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w procesie decyzyjnym w świetle wybranych przepisów prawa	117
Beata Goworko-Składanek Działania instytucji UE na rzecz zwiększenia udziału kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych	137

Monika Drażba

Aspekty prawne i polityczne łączenia przez kobiety
życia zawodowego z rodzinnym 165

Ewa Kępa

Kulturowe uwarunkowania udziału kobiet w polityce 193

Ewa Wiazowska

Sprawozdanie z seminarium naukowego
„Kobiety w politycznej przestrzeni regionalnej” 217

INDEKS 221

INFORMACJE O AUTORACH 225

WPROWADZENIE

Badacze problematyki związanej z udziałem kobiet w przestrzeni politycznej podkreślają, że także na poziomie zjednoczonej Europy, w poszczególnych krajach czy regionach, zróżnicowanie pod względem uczestnictwa kobiet w politycznych strukturach władzy powodowane jest bardzo różnorodnymi czynnikami. Mimo że opublikowano, także w Polsce, wiele prac, w tym wyników szczegółowych badań nad udziałem kobiet w polityce, wciąż pozostaje sporo kwestii będących polem zainteresowania uczonych związanych z wieloma ośrodkami uniwersyteckimi. Badania naukowe na temat udziału kobiet w życiu publicznym i politycznym prowadzone są przez socjologów, politologów, ekonomistów czy historyków.

Wydaje się, że aktualnie, także w większym stopniu niż przed paru laty podejmowane są dyskusje, organizowane konferencje i seminaria naukowe o charakterze interdyscyplinarnym, podczas których wypracowywane jest wieloobszarowe a zarazem wspólne spojrzenie na tzw. kwestię kobiecą. Coraz częściej do debaty naukowej włączani są także praktycy, przedstawiciele polityki czy mediów, mający zasadniczy wpływ na kształtowanie i postrzeganie współczesnej sceny politycznej. Jest to zgodne z aktualnymi trendami także w nauce, dotyczącymi rozwijania współpracy pomiędzy działalnością naukową a praktyką.

Niniejsze opracowanie zbiorowe przedstawia zagadnienia dotyczące udziału kobiet w przestrzeni politycznej w odniesieniu do wybranych krajów Europy. Ujmuje również tematykę dotyczącą reprezentacji kobiet w polityce na poziomie polskich regionów i sceny lokalnej. Wszystkie teksty zamieszczone w tomie ujmują szereg czynników mających wpływ na zakres uczestnictwa kobiet w życiu politycznym. Autorzy wyłonili aspekty warunkujące zwiększenie uczestnictwa kobiet w strukturach władzy politycznej. Wskazali także na bariery utrudniające uczestnictwo polityczne kobiet, m.in. obowiązujące tradycje (w tym stereotypy), wzorce struktur społecznych czy tzw. tradycyjną kulturę polityczną.

Tom rozpoczyna opracowanie Małgorzaty Fuszary. W uwagach wstępnych Autorka przypomniała o dwóch zasadniczych kwestiach dotyczących podejmowanych dyskusji na temat udziału kobiet w strukturach władzy politycznej. Współczesna debata dotyczy przede wszystkim liczbowej reprezentacji kobiet w tych strukturach oraz szeroko pojętych praw kobiet do eksponowania własnych interesów. W nawiązaniu także do wieloletnich badań i obserwacji europejskiej i polskiej polityki wskazano kluczowe znaczenie barier kulturowych, mających wpływ na stan udziału kobiet w polityce. Ważne części pracy dotyczą przedstawienia w opracowaniu specyfiki tzw. lokalnej kultury politycznej, miejsca kobiet w lokalnym układzie władzy. Szeroko rozumiane znaczenie edukacyjne polskiej prasy feministycznej na temat udziału kobiet w polityce krajów Europy podkreślane jest w artykule Małgorzaty Dajnowicz. W świetle analizowanej prasy wskazano na różnicowanie krajów europejskich pod względem możliwości uczestnictwa kobiet w świecie polityki. Do czynników wazących, mających negatywny wpływ na możliwości zaangażowania kobiet w sferę polityki, co podkreślały publicystki feministyczne, należały tradycyjne wzorce ról społecznych kobiet funkcjonujące w opinii społecznej części regionów europejskich. Rządy autorytarne czy totalitarne, systemy niedemokratyczne sprzyjały także zjawisku marginalizacji kobiet w dostępie do gremiów decyzyjnych. W tekście Magdaleny Musiał-Karg, opartym o szczegółowe dane statystyczne, wyłonił się obraz udziału Szwajcerek w strukturach polityki. Mimo że stosunkowo późno, gdyż w wieku XX, wprowadzono tam prawa wyborcze dla kobiet, uwagę czytelnika zwraca fakt, że dosyć sprawnie w państwie pokonywane są bariery utrudniające udział kobiet w polityce. Publikacja Musiał-Karg przybliży problematykę związaną z czynnikami (m.in. złożonym podziałem prawno-administracyjnym kraju) mającymi wpływ na możliwości uczestnictwa politycznego. Marcin Siedlecki przedstawił konsekwencje umieszczania poszczególnych kandydatów na listach wyborczych na poziomie krajowym i regionalnym Polski. Wykazał w opracowaniu specyfikę tzw. potencjału wyborczego kobiet, także w odniesieniu do województwa podlaskiego, dowiódł mniejszej aktywności partyjnej kobiet w porównaniu z mężczyznami. Nina Zie-

lińska-Balcerzak, na podstawie analizowanych statystyk, opisała stan procentowy kobiet radnych w poszczególnych gminach Warszawy z uwzględnieniem tzw. pochodzenia partyjnego. Odniosła się także do programów politycznych i ujęcia w nich problematyki kobiet.

Analizy i oceny aspektów prawnych europejskich, międzynarodowych w zakresie wdrażania równości szans dotyczą opracowania Rafała J. Mejsaka i Beaty Goworko-Składanek. Rafał J. Mejsak skupił się na ukazaniu przepisów prawa międzynarodowego w kwestii wprowadzania w Europie tzw. równości płci. Autor wskazał, z czym się należy zgodzić, że nierówny dostęp kobiet i mężczyzn do uczestnictwa we władzy politycznej wynika z wewnętrznej szeroko rozumianej polityki poszczególnych państw europejskich. Beata Goworko-Składanek w części wstępnej, odwołując się do danych statystycznych ukazała stan udziału kobiet w polityce w państwach Unii Europejskiej. Kluczową część opracowania stanowią odniesienia do przepisów prawa, regulujących uczestnictwo kobiet w tzw. politycznych procesach decyzyjnych. Monika Drażba podjęła temat ważny, dotyczący aspektów godzenia życia rodzinnego z zawodowym, czynników mających oczywisty wpływ na możliwości udziału kobiet w życiu publicznym. Zasadniczą część problematyki poruszanej przez Autorkę stanowi odniesienie do przepisów prawnych (polskich, europejskich), dotyczących podejmowanych przez nią kwestii. Z kolei Ewa Kępa odniosła się w tekście do wyłonionych czynników kulturowych, wpływających na postrzeganie ról kobiet i mężczyzn we współczesnym społeczeństwie. Przedstawiła terminologię dotyczącą odmierności płci w kulturze oraz wskazała przede wszystkim na analizowane przez badaczy różnych dyscyplin humanistycznych i społecznych czynniki warunkujące udział kobiet w przestrzeni politycznej. W odniesieniu do problematyki wskazała na znaczenie rodziny oraz środowiska (rozumianego jako otoczenie społeczne).

Koncepcja opublikowania niniejszego tomu została podniesiona podczas seminarium naukowego pt. „Kobiety w politycznej przestrzeni regionalnej”, które odbyło się w dniu 29 marca 2012 roku. Zarówno autorzy wygłaszanych wówczas referatów jak i dyskutanci, wśród których znaleźli się przedstawiciele środowiska naukowego, polityki, mediów

zgodnie podkreślali potrzebę opracowania naukowego, mającego jednocześnie charakter użyteczny, ujmującego i popularyzującego problematykę udziału kobiet w polityce. Monografia zbiorowa *Kobiety w politycznej przestrzeni Europy. Uwarunkowania i zróżnicowanie regionalne uczestnictwa w polityce* jest próbą takiego przedsięwzięcia.

Białystok, 25 luty 2013 r.

Małgorzata Dajnowicz

Małgorzata Fuszara

Warszawa

**KOBIETY W WYBORACH PARLAMENTARNYCH
I SAMORZĄDOWYCH – PRÓBA PODSUMOWANIA**

ABSTRACT

Women in parliamentary and local elections – summary attempt

The analyses, which refer to elections on various levels of government and at different stages of the election process (putting up candidates, establishing their order, voting, calculating mandates), conducted with respect to gender balance show that there is a slow increase in women's participation in government in Poland. It is not even – in some regions, milieus, and at some levels of government it is much closer to the ideal of balance. In others, it is far from fulfilling the equality postulates. Introducing the quota principle with regard to electoral lists, which was in force only for the Sejm elections, showed that although the percentage of female candidates is on the rise, the percentage of elected women increases only when this principle is accompanied by alternation of men and women on the list, at least in the first few places, as it was the case with Civic Platform party. It is possible in proportional representation. It is much more difficult, however, to reach solutions which facilitate gender balance in single-member districts. It is then beyond any doubt that the postulate of expanding the spectrum of elections according to the proportionality and alternation principles are among the main and the simplest postulates to which hitherto conducted studies lead.

Wstęp

Udział kobiet w życiu publicznym należy do tych kwestii, które wracają w dyskursie na temat praw politycznych od co najmniej połowy XIX wieku, i co zastanawiające, nadal pozostaje kwestią nie do końca rozwiązaną. Wiek XIX to okres ubiegania się kobiet w wielu krajach o czynne i bierne prawa wyborcze i rodzące się wokół tego problemu ruchu kobiecego, aktywnego także na ziemiach polskich¹. Współcześnie nie ma już wątpliwości odnośnie do praw wyborczych kobiet, wywalczonych w 1918 roku, ale nadal kobiety są niedoreprezentowane w życiu politycznym. Obecna debata na ten temat prowadzona jest w dwóch płaszczyznach – liczbowego udziału kobiet we władzy, co nazywane jest reprezentacją deskryptywną oraz reprezentowania punktu widzenia, interesów i doświadczenia kobiet, a więc reprezentacji substancjalnej². Kontekstem, w którym prowadzone są te debaty jest równość kobiet i mężczyzn, która nie jest współcześnie rozpatrywana wyłącznie jako problem równości praw (a więc brak prawnych ograniczeń w ubieganiu się o miejsce w parlamencie czy samorządzie), ale równości szans i równości wyniku. Podkreśla się, że istnieje szereg przeszkód, które powodują, że pomimo braku prawnych barier kobiety są znacząco niedoreprezentowane w ciałach decyzyjnych, w tym w legislaturach wielu krajów. Niektóre z tych przeszkód są trudniejsze do wyeliminowania, zwłaszcza przy pomocy prawa, inne można usunąć posługując się odgórnymi regulacjami. Do tych pierwszych, a więc przeszkód trudnych do usunięcia w szybkim tempie i przy pomocy rozwiązań legislacyjnych, zalicza się tzw. bariery kulturowe, takie jak przekonania o mniejszych kompetencjach kobiet do sprawowania publicznych urzędów czy tradycyjny podział ról w rodzinie powodujący nadmierne obciążenie kobiet pracą w domu, co utrudnia im działania w sferze publicznej. Eliminowanie takich przeszkód będzie długim procesem, w którym edukacja i propagowane wzory kobiet i mężczyzn w mediach, reklamach i sztuce będą miały zasadnicze znaczenie. Do przeszkód łatwiejszych do usunięcia przy pomocy odgór-

¹ M. Fuszara, *Walka Polek o prawa wyborcze*, [w:] *O społeczeństwie, moralności i nauce*, (red.) W. Pawlik, E. Zakrzewska-Manterys, Warszawa 2008.

² H. Pitkin, *The Concept of Representation*, Berkeley, Los Angeles, London 1972; J. Lovenduski, *Feminizing Politics*, London 2005.

nych i powszechnie obowiązujących regulacji prawnych należą bariery instytucjonalne, które przede wszystkim polegają na pomijaniu kobiet, a faktycznym uprzywilejowaniu mężczyzn w procesie promowania osób kandydujących na odpowiedzialne stanowiska, zwłaszcza podczas układania list osób kandydujących, na zapewnianiu mężczyznom większej liczby miejsc, przede wszystkim wysokich miejsc na listach wyborczych. Bariery instytucjonalne podczas wyborów wynikają, jak podkreśla się w literaturze i co potwierdza wiele badań, przede wszystkim z faktu, że mężczyźni pełnią rolę selekcyonerów (*gatekeepers*) mających decydujący wpływ na kształt list wyborczych. Władze partii i inne gremia, w których zapadają decyzje odnoszące się do układania list kandydatów składają się przede wszystkim z mężczyzn. Ponadto przeszkodę stanowi tendencja do „samoodtwarzania” się władz, na którą składa się zarówno fakt, że osoby już pełniące role reprezentantów dbają o to, aby nadal je pełnić, jak i duża rozpoznawalność osób wcześniej sprawujących władzę powodująca, że są one bardziej znane wyborcom. W rezultacie wiele ciał przedstawicielskich od lat w dużym procencie składa się z tych samych osób, głównie mężczyzn, a wejście „nowych”, np. kobiet, oznaczałoby konieczność rezygnacji niektórych wcześniej w nich zasiadających z pozycji zapewniającej władzę, wpływy i dochody. To powoduje, że kobiety mają ograniczony dostęp do wysokich stanowisk i panuje w tym zakresie wyraźna nierówność między płciami, a także pociąga to za sobą brak znaczącej reprezentacji doświadczeń kobiet podczas podejmowania decyzji dotyczących wszystkich obywateli i obywateli. Z tych powodów w wielu krajach wprowadzano albo na poziomie ogólnym, albo w poszczególnych partiach politycznych kwoty płci na listach wyborczych uzupełnione często przez naprzemienność płci, która powoduje, że szanse kobiet na bycie wybraną znacznie się zwiększają.

Udział kobiet w parlamentach Unii Europejskiej jest zróżnicowany, a Polska nie należy do liderów pod tym względem. Naszą pozycję w Unii pokazują dane zamieszczone w tabeli 1.

Dane pokazują, że wprawdzie Polska jest w środku europejskiej „stawki”, ale udział kobiet wśród parlamentarzystów w poszczególnych krajach Unii Europejskiej jest u nas niższy nawet niż unijna średnia wynosząca 26%. Jest też zdecydowanie niższa niż określana na 30% masa krytyczna pozwalająca na uzyskanie wpływu na decyzje gremium, w którym dana grupa uczestniczy. Warto też zwrócić uwagę na przepaść,

Tabela 1. Udział kobiet i mężczyzn w niższych izbach parlamentu w Unii Europejskiej

Kraj	Liczba kobiet w niższej izbie parlamentu	Liczba mężczyzn w niższej izbie parlamentu	Odsetek, jaki stanowią kobiety w niższej izbie	Odsetek, jaki stanowią mężczyźni w niższej izbie
Szwecja	152	197	44	56
Finlandia	85	115	43	57
Dania	73	106	41	59
Belgia	59	89	40	60
Hiszpania	138	212	39	61
Holandia	58	92	39	61
Słowenia	34	56	38	62
Niemcy	204	416	33	67
Portugalia	67	163	29	71
Austria	52	131	28	72
Francja	152	422	26	74
Litwa	32	103	24	76
Polska	110	350	24	76
Bułgaria	55	184	22	78
Luksemburg	14	46	22	78
Łotwa	23	77	23	77
Czechy	43	157	22	78
Wielka Brytania	144	500	22	78
Estonia	21	79	21	79
Grecja	63	237	21	79
Włochy	135	495	21	79
Słowacja	28	122	19	81
Irlandia	25	142	15	85
Rumunia	35	268	12	88
Cypr	6	50	11	89
Malta	6	63	9	91
Węgry	35	351	9	91
Ogółem UE	1849	5223	26	74

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z ostatniego kwartału 2012 roku zawartych w http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/politics/national-parliaments/index_en.htm.

Tabela 2. Udział kobiet i mężczyzn w wyższych izbach parlamentu w Unii Europejskiej

Kraj	Liczba kobiet w wyższej izbie parlamentu	Liczba mężczyzn w wyższej izbie parlamentu	Odsetek, jaki stanowią kobiety w wyższej izbie	Odsetek, jaki stanowią mężczyźni w wyższej izbie
Belgia	30	44	41	59
Holandia	26	48	35	65
Hiszpania	91	175	34	66
Austria	19	43	31	69
Irlandia	18	42	30	70
Niemcy	20	49	29	71
Francja	75	272	22	78
Wielka Brytania	180	631	22	78
Włochy	61	259	19	81
Czechy	14	67	17	83
Polska	13	87	13	87
Rumunia	7	116	6	94
Słowenia	1	39	3	97
Ogółem w UE	555	1872	23	77

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z ostatniego kwartału 2012 roku zawartych w http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/politics/national-parliaments/index_en.htm. W tabeli uwzględniono tylko te kraje Unii Europejskiej, które mają izbę wyższą parlamentu.

jaka dzieli nas od krajów o wysokim udziale kobiet w parlamencie – od liderów dzieli nas bowiem 20% różnica na niekorzyść Polski. Jeszcze gorzej wypada Polska w porównaniu z innymi krajami pod względem udziału kobiet w izbie wyższej parlamentu.

Tak więc pod względem udziału kobiet w izbie wyższej parlamentu zajmujemy bardzo odległe, bliskie końcowego, miejsce w UE – wśród 13 krajów mających izbę wyższą, Polska jest dopiero na 10 miejscu.

Warto zwrócić uwagę, że ostatnie wybory parlamentarne w Polsce, które odbyły się w 2011 roku przewidywały odmienne regulacje w przypadku Sejmu i Senatu. Do Sejmu wybieraliśmy według ordynacji proporcjonalnej, a wprowadzone na skutek aktywności rozpoczętej przez Kongres Kobiet w 2009 roku zasady kwotowe spowodowały znaczny wzrost liczby kandydatek na listach. Inaczej było w przypadku Senatu, do którego przedstawicieli wybieraliśmy w okręgach jednomandato-

wych i gdzie zasady kwotowe nie miały zastosowania. Jeszcze inaczej było w przypadku wyborów do samorządów lokalnych – odbyły się one wcześniej, jeszcze przed wprowadzeniem kwot na listach wyborczych. Przedstawienie procesu wyborczego na różnych poziomach władz przedstawicielskich w Polsce rozpocznie od wyborów do Sejmu i Senatu.

Wybory parlamentarne a płeć – doświadczenie z 2011 roku

Skutkiem wieloletnich inicjatyw ruchu kobiecego, zintensyfikowanych po pierwszym Kongresie Kobiet w 2009 wprowadzone zostały do polskiego systemu wyborczego obowiązkowe kwoty płci na listach osób kandydujących w wyborach. Wprawdzie inicjatywa Kongresu Kobiet zmierzała do wprowadzenia parytetu płci (50/50), ale podczas prac w Sejmie wymagania wobec komitetów wyborczych zostały obniżone i ostatecznie wprowadzono 35% kwoty na listach wyborczych w wyborach, które odbywają się w systemie proporcjonalnym. Po raz pierwszy wybory takie odbyły się w 2011 roku i przyniosły bardzo wyraźny wzrost udziału kobiet na listach wyborczych wszystkich partii politycznych.

Tabela 3. Udział kobiet na listach wyborczych poszczególnych partii politycznych w latach 2005–2011 (dane w %)

Komitet wyborczy	Kandydatki na listach w 2005 roku	Kandydatki na listach w 2007 roku	Kandydatki na listach w 2011 roku
Platforma Obywatelska	21,0	21,1	43,4
Prawo i Sprawiedliwość	21,0	19,2	39,8
Sojusz Lewicy Demokratycznej (w 2005 roku z Lewicą i Demokratami)	27,6	22,2	44,4
Polskie Stronnictwo Ludowe	19,6	18,2	41,7
Ruch Palikota	–	–	44,5
Ogółem	24,5	23,1	43,5

Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza.

Przedstawione powyżej dane pokazują, że ustawa kwotowa doprowadziła do niemal dwukrotnego wzrostu udziału kobiet na listach wy-

borczych. Chociaż są pewne różnice między partiami w tym zakresie, jednak nie są one duże. Odnotowany w ostatnich wyborach wzrost jest tym bardziej znaczący, że między 2005 a 2007 rokiem odsetek, jaki stanowiły kobiety na listach wyborczych nie tylko nie wzrósł, ale spadł. Bez ustawy kwotowej nie mogliśmy się więc spodziewać wzrostu, zwłaszcza znaczącego, liczby kobiet na listach wyborczych.

Doświadczenia innych krajów, potwierdzone przez wybory w Polsce wskazują, że nawet znaczący udział kobiet na listach nie jest wystarczający do stwierdzenia, że pokonane zostały instytucjonalne bariery uczestnictwa kobiet w polityce. Ważnych jest jeszcze wiele innych czynników, a wśród nich kampania wyborcza, środki, które przeznaczane są na promowanie kobiet i mężczyzn, a także, miejsca, które kobiety i mężczyźni zajmują na listach wyborczych. Właśnie miejsce ściśle związane jest z szansami na osiągnięcie sukcesu wyborczego, a przekonują o tym m.in. dane pokazujące nie tylko udział kobiet na listach ogółem, ale także miejsca, które kobiety zajmowały w czołówce list, odsetek wyborców głoszących na kobiety oraz wynik – a więc odsetek kobiet wybranych do Sejmu w poszczególnych partiach.

Tabela 4. Kobiety w wyborach do Sejmu w 2011 roku (dane w %)

Komitet wyborczy	Kandydatki na listach w 2011 roku	Kobiety w pierwszej trójce	Kobiety na pierwszym miejscu	Głoszący na kobiety	Kobiety wśród wybranych do Sejmu
Platforma Obywatelska	43,4	40,06	34,0	32,0	34,8
Prawo i Sprawiedliwość	39,8	21,2	24,0	24,8	17,2
Sojusz Lewicy Demokratycznej	44,4	36,6	15,0	31,2	14,8
Polskie Stronnictwo Ludowe	41,7	22,0	15,0	24,7	7,1
Ruch Palikota	44,5	39,8	10,0	34,6	12,5

Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza.

Jak przekonują dane zamieszczone w powyższej tabeli między partiami zarysowały się bardzo znaczące różnice w umieszczaniu kobiet na najwyższych miejscach na listach – wśród pierwszych trzech, a zwłaszcza

cza na pierwszym miejscu listy. Pozytywnie wyróżniła się Platforma Obywatelska, która dobrowolnie zdecydowała o stosowaniu na swoich listach „miękkiej kwoty”, zgodnie z którą w pierwszej „trójce” musi być przynajmniej jedna kobieta, a w pierwszej „piątce” – przynajmniej dwie. Ta i tylko ta partia umieściła na pierwszych miejscach tyle kobiet, że niemal wypełniła kwotę ustawowo wprowadzoną w odniesieniu do całych list. Ta i tylko ta partia osiągnęła wynik zgodny z tym, na który wskazywał elektorat i wprowadziła do Sejmu tyle kobiet, że stanowią one niemal 35% członków klubu. Pozostałe partie umieściły mało kobiet na czołowych miejscach i zapewne na skutek tego wprowadziły do Sejmu znacznie mniej kobiet niż oczekiwał elektorat i niż wyborcy oddający głosy na kobiety.

Mimo wielu barier, zastosowanie kwot, zwłaszcza dobrowolnych kwot odnoszących się do pierwszych miejsc na listach przyczyniło się do wzrostu odsetka, jaki stanowią obecnie kobiety w Sejmie w porównaniu z poprzednimi kadencjami:

Tabela 5. Kobiety wybrane do Sejmu w 2005, 2007 i 2011 roku (dane w %)

Komitet wyborczy	Kobiety wybrane do Sejmu w 2005 roku	Kobiety wybrane do Sejmu w 2007 roku	Kobiety wybrane do Sejmu w 2011 roku
Platforma Obywatelska	24,8	23,0	34,8
Prawo i Sprawiedliwość	18,7	20,5	17,2
Sojusz Lewicy Demokratycznej (w 2005 roku z Lewicą i Demokratami)	20,0	20,8	14,8
Polskie Stronnictwo Ludowe	4,0	3,2	7,1
Ruch Palikota			12,3
Wszystkie mandaty	20,4	20,4	23,9

Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza.

Badania³, przeprowadzone krótko po wyborach wskazują, że podczas układania list wyborczych zdarzało się wiele takich manipulacji, które powodowały, że także szanse kobiet umieszczanych na wysokich

³ W ramach projektu realizowanego przez Instytut Spraw Publicznych „Kobiety na listach wyborczych” przeprowadzono ogółem 41 wywiadów z celowo dobranymi posłankami i posłami oraz osobami odpowiedzialnymi za układanie list wyborczych.

miejscach list były niekiedy niewielkie. Kobiety z reguły miały mniejsze limity na wydatki podczas kampanii wyborczej, zdecydowanie rzadziej promowane były w kampanii prowadzonej przez partie – rzadziej i krócej występowały w telewizyjnych programach i spotach, na partyjnych plakatach. W niektórych przypadkach „dbano”, aby żadnej kobiecie w danym okręgu nie udało się wejść do Sejmu z partyjnej listy, umieszczając np. na liście kobiety z jednego, małego powiatu po to, aby konkurowały ze sobą i wzajemnie niwelowały swoje szanse, a beneficjentami takiej sytuacji byli mężczyźni, którzy startowali z dużych powiatów, w których dbali o brak znaczącej konkurencji na liście. Niekiedy szukano na listy kobiet, które nie prowadziły kampanii, gdyż chciały pozostać na swoich dotychczasowych miejscach np. w administracji lokalnej i zgadzały się „pomóc” partii w wypełnieniu kwoty bez tworzenia konkurencji dla dotychczasowych posłów. Badania pokazały ponadto, że proces układania list wyborczych, mimo iż teoretycznie odbywa się według określonych reguł, w rzeczywistości jest procesem niedemokratycznym, niejawnym, w którym stosowane są konkurujące ze sobą zasady pozostawiające ogromną przestrzeń dla dyskrecjonalnej władzy wąskich partyjnych elit. Wiele kandydujących osób nie ma wpływu na skład list i kolejność na nich. Wśród tych, którzy mają na to wpływ, jest znacznie więcej mężczyzn niż kobiet, gdyż to mężczyźni częściej są członkami władz partii i innych gremiów decyzyjnych.

Podobne doświadczenia są udziałem kobiet, a także wielu mężczyzn kandydujących w wyborach do Senatu⁴. Przypomnijmy, że wybory do Senatu odbywały się w okręgach jednomandatowych, a analizy wskazują, że w krajach, w których wybory odbywają się według zasad większościowych udział kobiet jest znacznie mniejszy niż w tych, w których wybory odbywają się według ordynacji proporcjonalnych. Na zdecydowanie mniejsze szanse kobiet niż mężczyzn w wyborach do Senatu wskazuje wiele informacji o osobach kandydujących w poszczególnych okręgach. Przede wszystkim okazało się, że niemal w połowie okręgów (48 spośród 100) **żadna** partia nie wystawiła kobiety, nie było natomiast ani jednego okręgu, w którym nie kandydowałby mężczyzna. W 99 okrę-

⁴ W ramach projektu realizowanego przez Instytut Spraw Publicznych „Kobiety na listach wyborczych” przeprowadzono wywiady z 14 senatorkami i senatorami obecnej kadencji.

gach liczebną przewagę wśród kandydujących mieli mężczyźni, tylko w jednym przewagę miały kobiety (3 kobiety, 2 mężczyzn). Tak więc już przed wyborami wiadomo było, że mężczyźni muszą mieć większość w Senacie i głosowanie wyborców nie może tego zmienić. Potwierdziły to wyniki wyborów do Senatu, w którym kobiety stanowią jedynie 13%. Oznacza to wprawdzie wzrost udziału kobiet w porównaniu z poprzednią kadencją, ale nadal plasuje nas bardzo daleko wśród krajów europejskich, dalekie jest od osiągnięcia masy krytycznej, a nawet dalekie jest od kadencji z początku lat 2000–2001, kiedy kobiety w polskim Senacie stanowiły 23%.

Badania przeprowadzone wśród senatorek i senatorów z różnych partii politycznych wskazują, że proces wysuwania kandydatur w okręgach jednomandatowych był jeszcze mniej transparentny niż układania list wyborczych w systemie proporcjonalnym. Niemal we wszystkich wywiadach przewijał się motyw „szefa”, kogoś o wysokiej pozycji i wpływach w partii, kto proponował start w wyborach. O ile w przypadku kandydowania w systemie proporcjonalnym osoby kandydujące mają często niepełną, ale jednak jakąś wiedzę o dyskusjach, konfliktach, procesie wysuwania kandydatur i układania ich kolejności, o tyle w systemie większościowym najczęściej takiej wiedzy w ogóle nie mają. Otrzymują propozycję, którą mogą zaakceptować lub odrzucić, ich udział w procesie ustalania, kto będzie z ramienia partii kandydował w poszczególnych okręgach jest najczęściej żaden. Tylko wyjątkowo silna pozycja, często wynikająca z faktu niezależnej kandydatury, którą następnie decyduje się „wesprzeć” jakaś partia, daje osobie kandydującej silną pozycję, realną podmiotowość i swobodę decyzji. Doświadczenie pierwszych wyborów do Senatu według ordynacji większościowej w okręgach jednomandatowych pokazuje, że nie spełniły one żadnych wiązanych z nimi nadziei: nie tylko nie osłabiły, ale wzmocniły przedstawicielstwo najsilniejszych partii politycznych, nie stworzyło żadnej „odpowiedzialności” reprezentanta przed wyborcami, chociaż wiemy, kto został wybrany w naszym okręgu. Z drugiej strony zdecydowanie zawężyło możliwość wyboru przez wyborców, którzy mają jedynie realny wybór opcji politycznej, ale w sprawie wyznaczenia konkretnego reprezentanta w ramach tej opcji zdani są całkowicie na decyzje partyjnych liderów. Te wnioski są szczególnie niepokojące w kontekście wyborów samorządowych, gdzie zasada wyboru w okręgach jednomandatowych rozszerzona została na

gminy. Zanim jednak wybory samorządowe odbędą się według nowych zasad, warto przedstawić wnioski z tych, które odbyły się według zasad dotychczasowych.

Wybory lokalne a płeć – doświadczenie z 2010 roku

Dane odnoszące się do udziału kobiet w wybieralnych władzach lokalnych w Unii Europejskiej⁵ wskazują, że jest on wyższy niż w parlamentach, wynosi bowiem 32%. Tak więc średni udział kobiet we władzach lokalnych przekroczył masę krytyczną, ale niepokojące jest, że udział ten nie zmienił się od 2004 roku. Trzeba jednak podkreślić, że udział kobiet we władzach lokalnych na świecie jest bardzo zróżnicowany, o czym świadczy chociażby fakt, że w czterech krajach w 2012 roku kobiety miały przewagę we władzach lokalnych, ale dwa razy liczniejsze były kraje, w których udział kobiet w samorządach lokalnych był bardzo niski, wynosił bowiem poniżej 5%.

W Polsce w ostatnich latach rósł udział kobiet zarówno wśród osób kandydujących jak i wśród wybranych do władz lokalnych. Wśród kandydujących do rad różnych szczebli ogółem w 1998 roku wynosił 21%, aby stopniowo, w ciągu ponad 10 lat wzrosnąć do 31% w 2010 roku. Udział kobiet wśród wybranych był zdecydowanie niższy, od odsetka osób kandydujących (o około 9%). W 1998 roku wśród wybranych ogółem kobiety stanowiły 16%, a w 2010 roku – 25%. Można więc powiedzieć, że wzrost udziału kobiet wśród osób kandydujących przełożył się na wzrost udziału kobiet wśród wybranych, chociaż oczywiście nie była to zapewne jedyna przyczyna takiego wzrostu. Udział kobiet we władzach poszczególnych szczebli jest zróżnicowany, ale po ostatnich wyborach (2010) nie ma już, w przeciwieństwie do poprzednich kadencji, kształtu piramidy. Wcześniej zdecydowanie największy był udział kobiet we władzach najniższych szczebli, najniższy zaś – na najwyższym szczeblu, a więc w sejmikach wojewódzkich⁶. Po ostatnich

⁵ http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/index_en.htm.

⁶ M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, Warszawa 2007; M. Fuszara, *Kobiety i mężczyźni a lokalne wzory kultury politycznej*, [w:] *Lokalne wzory kultury politycznej*, (red.) J. Kurczewski, Warszawa 2007.

wyborach nastąpił jednak nierównomierny wzrost udziału kobiet we władzach lokalnych, który nieco zmienił ten porządek:

Tabela 6. Udział kobiet i mężczyzn we władzach lokalnych po wyborach w 2010 roku (dane w %)

Szczebel władzy	Udział kobiet	Udział mężczyzn
Sejmiki wojewódzkie	23	77
Rady powiatów	18	82
Rady miast na prawach powiatu	24	76
Rady gmin powyżej 20 tys. mieszkańców	22	78
Rady gmin poniżej 20 tys. mieszkańców	26	76

Źródło: Państwowa Komisja Wyborcza.

Z danych zamieszczonych w tabeli 6. wynika, że najwyższy jest udział kobiet na najniższym szczeblu władzy, a więc w małych gminach, gdzie władza ma dość ograniczony zasięg, ale też w stosunkowo dużych ośrodkach – a więc w radach dużych miast (na prawach powiatów) oraz w sejmikach wojewódzkich. Warto też podkreślić, że najwyraźniejszy wzrost udziału kobiet zaznaczył się na najwyższym szczeblu – a więc w sejmikach wojewódzkich. W 1998 roku wynosił on jedynie 11%, a w 2010 – 23%. Dane o udziale kobiet w sejmikach wskazują jednak, że jest na bardzo duże jego zróżnicowanie – obok trzech województw, w których zdecydowanie przekracza 30% (łódzkie – 36%, mazowieckie – 33%, zachodniopomorskie – 30%) są takie, gdzie wynosi 12 % (podkarpackie) czy nawet 10% (świętokrzyskie). Jeszcze większe zróżnicowania występują we władzach niższych szczebli. Najsłabszy wzrost udziału kobiet wystąpił na poziomie rad powiatów – poprzednio wynosił 17%, w 2010 roku – 18%. Jednak i na tym szczeblu bardzo duże jest zróżnicowanie – po ostatnich wyborach po raz pierwszy w niektórych radach powiatów udział kobiet w radzie przekroczył 50%. Obok niego jest jednak znacznie więcej powiatów, w których do rady nie wybrano żadnej lub wybrano jedną kobietę. Takie zróżnicowanie jeszcze wyraźniejsze jest w przypadku rad gmin, gdzie już w 1998 roku pojawiały się pierwsze gminy z przewagą kobiet w radzie⁷, chociaż i wówczas i obecnie w wielu radach gmin nie ma żadnej kobiety. Udział kobiet we władzach lokalnych jest więc bardzo zróżnicowany.

⁷ Ibidem.

W przypadku władz lokalnych należy wziąć pod uwagę dwa czynniki – fakt, że im niższy jest szczebel władzy, tym niższy jest udział we władzy osób należących do jakiegokolwiek partii politycznej, a wyższy – lokalnych ugrupowań, stowarzyszeń, komitetów wyborczych. Niektóre z nich są wprawdzie powiązane z istniejącymi partiami, ale wiele z nich skupionych jest wokół lokalnego lidera (rzadziej – lokalnej liderki), którzy są bezpartyjni i od lat zdobywają zdecydowaną większość w wyborach. Taki był układ polityczny w dwóch powiatach o wysokim udziale kobiet, w których prowadziliśmy badania po ostatnich wyborach samorządowych⁸. Przeprowadzone badania wskazały na jeszcze jedną różnicę w sytuacji kobiet i mężczyzn, która poza dotychczas wspomnianymi barierami kulturowymi i instytucjonalnymi ma wpływ na szanse kobiet i mężczyzn w wyborach. W wyborach, zwłaszcza tych lokalnych, podstawowe znaczenie ma rozległość miejscowych kontaktów, sieć osób, na których wsparcie w lokalnej społeczności i głos może liczyć osoba kandydująca. Często tracą na tym kobiety, które z reguły po ślubie przenoszą się do miejsca zamieszkania męża i są oddalone od swojej rodziny urodzenia, a przez to tracą część możliwego wsparcia. Są wprawdzie takie kobiety, które z racji pełnionych funkcji czy wykonywanych zawodów mają bardzo szeroką sieć takiego wsparcia (nauczycielki, lekarki), ale wiele aktywności kobiet koncentruje się w domu, podczas gdy mężczyźni przy różnych, wymienianych w badaniach prozaicznych okazjach (w kolejkach do skupu, pod sklepami, na piwie, rybach itp.) budują sieć lokalnych kontaktów i wsparcia. Niektórzy badani wymieniali konkretne liczby pokazujące, na jak wiele głosów może „automatycznie” liczyć kandydat z racji rozgałęzionej rodziny, co uzupełnione o inne sieci budowane poprzez to, co władza lokalna ma do zaoferowania, tworzy układ pozwalający na wygrywanie kolejnych wyborów i który od wielu lat nie ulega niemal żadnym zmianom. Jak wskazują przeprowadzone badania, w takich przypadkach od decyzji lokalnego lidera w ogromnej mierze zależy, ile kobiet znajdzie się na liście na miejscach „biorących”. Wcześniejsze badania⁹ pokazały, że bardzo ryzykowne jest kandydowa-

⁸ W ramach projektu realizowanego przez Instytut Spraw Publicznych „Kobiety na listach wyborczych” przeprowadzono wywiady z radnymi kobietami i mężczyznami, a także osobami odpowiedzialnymi za ustalanie list osób kandydujących w celowo dobranych powiatach.

⁹ M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, op. cit.; M. Fuszara, *Kobiety i mężczyźni...*, op. cit.

nie z innej listy, a zwłaszcza kandydowanie przeciwko takiemu liderowi na stanowisko wójta czy burmistrza. Kobiety, które często pracują w miejscach i na stanowiskach zależnych od władz samorządowych (w szkołach, palcówkach ochrony zdrowia, urzędach) ryzykują utratę pracy i narażają się na inne szyskany w razie przegranej.

Stereotypy związane z płcią stanowią także dogodny punkt wyjścia do prowadzenia „czarnej kampanii” przeciwko kobietom w wyborach. Przykłady takich kampanii pokazują, że także dziś w Polsce przeciwnicy polityczni próbują zmniejszyć szanse polityczne kobiet przez próbę skompromitowania ich poprzez plotki, insynuacje i podejrzenia związane z ich życiem prywatnym, a zwłaszcza życiem seksualnym. Odwołując się do stereotypu kobiety, której główną rolą jest rola macierzyńska starają się, jak w XIX-wiecznych pamfletach przeciwko prawom wyborczym i kształceniu kobiet zasugerować, że role pełnione w sferze publicznej będą przeszkodą do wywiązywania się przez kobietę z ról prywatnych. Te insynuacje bywają bardzo bolesne, jak w przypadku matek opiekujących się niepełnosprawnym dzieckiem, którym próbuje się zamknąć drogę do politycznego startu poprzez rozpowszechnianie zarzutu, że nie dość się nim zajmują, przez atakowanie owdowiałych kobiet insynuacjami o ich życiu prywatnym itp. Przykłady tego rodzaju „czarnej kampanii” podawano nam wyłącznie w odniesieniu do kobiet, a pokazuje ona jak łatwo i boleśnie można także dzisiaj wykorzystywać przeciwko kobietom – konkurentkom politycznym stereotypy i uprzedzenia związane z płcią.

Badania wskazują, że wprawdzie w wyborach samorządowych główną rolę odgrywa lokalna kultura polityczna i lokalny układ władzy, ale są pewne czynniki, które sprzyjają większemu udziałowi kobiet we władzy. Warto wspomnieć przede wszystkim o dwóch z nich – o znaczącym rozwoju organizacji pozarządowych oraz o obecności kobiecych liderki w tych rejonach, w których udział kobiet we władzach lokalnych jest duży. Kobiece liderki zdają się odgrywać zasadniczą rolę w ukształtowaniu szczególnie cennej kultury lokalnej, w której sprawy ważne dla kobiet wprowadzane są do priorytetów, a problem nierównego traktowania kobiet i mężczyzn jest przez kobiety zauważany i problematyzowany. Kobiety kandydujące w wyborach lokalnych mają w tych rejonach

niejako „przetarty szlak” przez pionierkę, która własnym przykładem przekonuje, często od wielu już lat, że stereotypy dotyczące płci są fałszywe, a kobiety są kompetentne i skuteczne w sprawowaniu władzy. Inne kandydujące kobiety często wywodzą się ze znaczących w tym regionie organizacji pozarządowych, urzędów czy innych instytucji, w których dały się także dobrze poznać mieszkańcom.

Trzeba jednak wziąć pod uwagę, że o ile rośnie udział kobiet we władzach samorządowych, to niemal nie ulega on zmianie w samorządowych organach wykonawczych, a to w większym stopniu właśnie tam, a nie w radach skupia się obecnie władza. W 2002 roku kobiety zajmowały tylko 7% stanowisk burmistrzów, wójtów i prezydentów miast, a po wyborach w 2010 roku zajmują niewiele więcej, bo jedynie 9% takich stanowisk. Trudności ich uzyskania pogłębia fakt, że ogromna większość osób jest wybierana ponownie na to stanowisko, a więc zgodnie z zasadą „odtworzenia” dawnego układu także w przyszłości trudno będzie kobietom uzyskać takie stanowisko.

Ogólnie mówiąc, badania pozwoliły na wyróżnienie trzech rodzajów lokalnej kultury, która w różny sposób sprzyja lub tworzy przeszkody dla zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn we władzy lokalnej¹⁰. Pierwsza z nich to kultura „męskiej przewagi”, w której szczególnie trudno zdobyć mandat kobietom, ale też gdzie bardzo trudno przekonać władze, że sprawy traktowane jako ważne przez kobiety są ważne dla całej społeczności. To kultura, w której panują nadal silne stereotypy związane z płcią, zgodnie z którymi sfera publiczna to sfera przede wszystkim aktywności mężczyzn. W takich rejonach zarówno deskryptywna jak i substancjalna reprezentacja kobiet wciąż jest trudna do zrealizowania. Inny typ kultury można określić jako „ślepą na płęć”. Nawet wówczas, gdy kobiet we władzy jest w takich regionach stosunkowo dużo, nie znajduje to żadnego odzwierciedlenia w priorytetach spraw rozstrzyganych przez radę, a przejawy nierówności są bagatelizowane i uważane za wynik przypadku. I wreszcie w niektórych regionach, o czym już wspomniałam wyżej, panuje kultura, którą można określić

¹⁰ M. Fuszara, *Kobiety, wybory, polityka*, Warszawa 2013.

jako sprzyjająca równości płci. Jej powstaniu sprzyja obecność silnej kobiecej liderki, kobiet aktywnych w sferze publicznej, w tym w sferze organizacji pozarządowych. W tych właśnie rejonach wyższy jest niż w innych udział kobiet we władzy, kobiety wrażliwe są na przejawy nierówności i dyskryminacji i starają się jej przeciwdziałać, dbają też o to, aby sprawy ważne dla kobiet nie były pomijane i ignorowane.

Podsumowanie

Analizy odnoszące się do wyborów na różnych poziomach władzy i w różnych fazach procesu wyborczego (wysuwanie kandydatur, ustalanie ich kolejności, głosowanie, przeliczanie na mandaty), prowadzone pod kątem równości płci pokazują, że w Polsce następuje powolny wzrost udziału kobiet we władzy. Nie jest on równomierny – w niektórych regionach, środowiskach i na niektórych szczeblach władzy znacznie bardziej zbliża nas do ideałów równości, w innych – nadal jest daleko od spełnienia równościowych postulatów. Wprowadzenie zasady kwotowej w odniesieniu do list wyborczych, która obowiązywała tylko w wyborach – do Sejmu – pokazało, że wprawdzie zdecydowanie rośnie odsetek kobiet wśród osób kandydujących, ale wśród wybranych rośnie wówczas, gdy – jak to miało miejsce w przypadku Platformy Obywatelskiej – uzupełnione jest o zasadę naprzemienności kobiet i mężczyzn, przynajmniej na pierwszych miejscach list. Jest to możliwe w wyborach proporcjonalnych, znacznie trudniej jest natomiast uzyskać rozwiązania sprzyjające równości płci w wyborach w okręgach jednomandatowych. Nie ulega więc wątpliwości, że postulat rozszerzania zakresu wyborów zgodnie z zasadami proporcjonalnymi oraz naprzemiennosc na listach wyborczych to jedne z głównych i najprostszych postulatów, do których prowadzi omówione badania.

Bibliografia

Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Warszawa 2007^a.

Fuszara M., *Kobiety i mężczyźni a lokalne wzory kultury politycznej*, [w:] *Lokalne wzory kultury politycznej*, (red.) J. Kurczewski, Warszawa 2007^b.

Fuszara M., *Walka Polek o prawa wyborcze*, [w:] *O społeczeństwie, moralności i nauce*, (red.) W. Pawlik, E. Zakrzewska-Manterys, Warszawa 2008.

Fuszara M. (red.), *Kobiety, wybory, polityka*, Warszawa 2013.

Lovenduski J., *Feminizing Politics*, London 2005.

Pitkin H., *The Concept of Representation*, Los Angeles, London 1972.

Małgorzata Dajnowicz

Białystok

**KOBIETY W SFERZE POLITYKI WYBRANYCH REGIONÓW EUROPY
W ŚWIETLE PRASY FEMINISTYCZNEJ**

ABSTRACT

**Women in politics – a study of selected European regions
in the light of feminist press**

The aim of this article is to show and review the issues of women's involvement in politics outlined in 'Zadra', a feminist newspaper which has been published in Krakow since 1999 by the Women's Foundation eFKa. Detailed analysis of the articles brings the assumption that European regions are diversified according to women's position in society and their involvement in the political field. Sweden was indicated as the leading European country in terms of achievements and implementations in the field of gender issues. Scandinavian countries (Sweden, Norway) were rated as the leading countries in the following aspects: gender mainstreaming, women's self-organization, range of trust (by both, women and the whole society) towards women performing important political functions, and the percentage of women involved in politics reaching as high as 50%. Authoritarian or totalitarian regimes in different European countries result in merely an incidental participation of women in politics and tend to exclude them from political institutions (Belarus and Spain, during the Francisco Franco regime, serve as such examples). Articles in the press indicate that the Catholic Church and its widely understood 'tradition', with negative customs that it imposes on societies, are the most adverse factors in implementation the ideas of gender equality and they hinder women's equal access to politics. 'Zadra' refers to Polish women's ability and opportunities to be actively involved in the political area in a very critical way. The press takes into scrutiny a few aspects connected with women's involvement in politics, such as: women's membership in political parties and the political programs, as well as manifestoes of different political parties

from the perspective of gender equality assumptions. All the political parties were criticized and rated low according to these assumptions. The most disapproving opinion was given to right-wing parties.

Uwagi wstępne

Czasopiśmiennictwo feministyczne poddawane było analizie przez polskich badaczy w ograniczonym zakresie. Prasa ta w porównaniu do innej, w której dominują treści o charakterze rozrywkowo-poradnikowym¹ przedstawia kobietę zdecydowanie aktywną na polu społeczno-zawodowym, otwartą, niezależną i broniącą własnych przekonań. Prasa feministyczna powoływana jest głównie przez feministki oraz redagowana przez grupy związane ze środowiskiem feministycznym. Wśród czytelników, odbiorców niniejszej prasy przeważają sympatycy ruchu feministycznego.

Feminizm jako ruch ideologiczny, doktryna polityczna koncentruje się wokół problematyki równości społecznej, politycznej, prawnej kobiet i mężczyzn. Istota feminizmu sprowadza się do stwierdzenia, że kobiety ze względu na płeć pozostają dyskryminowane w porównaniu do mężczyzn. W ideologii feminizmu centralne miejsce zajmuje dążenie do równouprawnienia obu płci². Wśród głównych nurtów współczesnego feminizmu wymienić należy feminizm liberalny (najstarszy i najszerszy nurt feministyczny, dążący do równouprawnienia kobiet poprzez zmiany prawne, działania polityczne, eksponuje dyskryminację kobiet w sferze publicznej), umiarkowany (postuluje o równe prawa dla kobiet i mężczyzn w życiu rodzinnym jak i publicznym, w proces przemian dotyczących równouprawnienia płci angażuje kobiety jak i mężczyzn), i radykalny (przyczynę dyskryminacji kobiet upatruje w męskiej dominacji opartej na patriarchalnej strukturze społeczeństw)³.

¹ *Popularna encyklopedia mass mediów*, (red.) J. Skrzypczak, Poznań 1999, s. 427.

² Zob. *Feminizm*, [w:] R. Tokarczyk, *Współczesne doktryny polityczne*, Warszawa 2010, s. 458-459.

³ Zob. szerzej: M. Ciechomska, *Główne nurty współczesnego feminizmu*, [w:] eadem, *Od matriarchatu do feminizmu*, Poznań 1996, s. 267 – 274.

„Zadra” jest jednym z najstarszych, cyklicznie ukazujących się polskich pism feministycznych. Wychodzi od 1999 roku jako kwartalnik wydawany w Krakowie przez Fundację Kobiecą eFKa. W redakcji od początku powstania wydawnictwa pracują Beata Kozak (redaktor naczelna) i Sławomira Walczewska, wśród współpracowników znalazły się m.in. Olga Tokarczuk, Agnieszka Graff, Kazimiera Szczuka. Kwartalnik wydawany jest w nakładzie 2 500 egzemplarzy, liczy około 70 stron tekstu, w formacie A4. Czasopismo prezentuje publicystykę podzieloną na kilka działów tematycznych. Do stałych należą m.in. następujące rubryki „Co się dzieje” oraz „Łuska z oka”, w których porusza się tematy dotyczące problematyki bieżącego życia społecznego kobiet w Polsce czy świecie. Stale ukazują się również rubryki poświęcone kulturze, w tym literaturze i sztuce oraz recenzjom⁴. Po analizie treści czasopisma wyszczególniono również następujące główne działy tematyczne pisma: tematy społeczno-polityczne (64% zawartości treści); kobiece przestrzenie w kulturze (23%) oraz inna tematyka kobieca (13%)⁵. Znacząca część pisma dotyczy udziału kobiet w przestrzeni życia publicznego, w tym politycznego Polski i wybranych regionów świata.

Na potrzeby niniejszego opracowania przeanalizowano ponad 40 wydań pisma, ekscerpując treści wybranych artykułów, dotyczące tematyki udziału kobiet w polityce. Podczas opracowania artykułu posłużono się metodą analizy zawartości prasy⁶.

Kobiety w świecie polityki Szwecji i Norwegii – regiony wzorcowe

W publicystyce „Zadry” w wielu artykułach prezentowano zagadnienia dotyczące udziału kobiet, zwłaszcza szwedzkich w sferze publicznej, w tym politycznej. Można zdecydowanie przyjąć, że to właśnie Szwecję określano w publicystyce za kraj modelowy, w którym wypracowano narzędzia jak i przyjęto powszechnie akceptowany model pełnego

⁴ Zob. interesujące rozważania i analizy na temat publicystyki prezentowanej w „Zadrze”: B. Darska, *Głosy kobiet. Prasa feministyczna po roku 1989 wobec tożsamości i dyskursu*, Olsztyn 2009.

⁵ A. Piwowarska, *Tematy „kobiece” na łamach feministycznego kwartalnika „Zadra”*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2006, nr 2, s. 113-143.

⁶ J. Pisarek, *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983.

współdziału kobiet w życiu publicznym, w tym w życiu politycznym. Wdrażanie polityki równości płci do życia publicznego i politycznego odniosło pozytywny rezultat w państwie szwedzkim dzięki m.in. efektywnie wdrażanej polityce państwa (*gender mainstreaming*). Udział kobiet szwedzkich w życiu politycznym związany był również z uczestnictwem kobiet w sferze zawodowej. Niezależność finansowa kobiet idąca w parze z wprowadzonymi unormowaniami prawnymi w zakresie bezpieczeństwa socjalnego matek ułatwia Szwedkom uczestnictwo w życiu publicznym. W jednym z artykułów pisma wymienia się trzy fundamenty, na których opierała się szwedzka polityka równouprawnienia płci: „zasada równych możliwości, modelu dwóch żywicieli rodziny i założeniu wszechobecności równouprawnienia we wszystkich sferach polityki”⁷. Możliwości aktywnego uczestnictwa Szwedek w sferze polityki wynikały i wynikają z stosowania m.in. zasady równych proporcji płci w politycznych organach wybieralnych. Od połowy lat 90., kiedy kobiety szwedzkie zdobyły ponad 40% mandatów w parlamencie, odsetek parlamentarzystek stopniowo, z upływem czasu wzrastał (w 2002 roku Szwedki zajęły ponad 45% mandatów). Należy dodać, że największa partia szwedzka, socjaldemokratyczna, już w latach 90. zastosowała tzw. metodę suwakową, rezerwując kobietom co drugie miejsce na listach wyborczych. Kobiety stanowiły również, już w tym czasie, połowę członków szwedzkiego rządu⁸. Szwecja pozostaje także liderem w kwestii reprezentacji kobiet w Parlamencie Europejskim.

W politykę równego uczestnictwa kobiet i mężczyzn w sferze politycznej włącza się w Szwecji nie tylko państwo. Polityka równości płci aktywnie wspierana i realizowana jest przez partie polityczne oraz organizacje pozarządowe, w tym liczne społeczne i polityczne organizacje kobiece⁹.

⁷ B. Zarzecka-Mój, *Jak to działa w Szwecji*, „Zadra” (dalej: „Z”) 2003, nr 4/1, s. 8.

⁸ Ibidem, s. 9; na ten temat w oparciu m.in. o publicystykę „Zadry” pisała D. Zawadzka-Nikoniuk, *Wzory kobiecości i męskości upowszechniane w przekazie prasy feministycznej*, [w:] D. Zawadzka-Nikoniuk, *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*, Toruń 2008, s. 432-444.

⁹ W 1995 roku Krajowa Federacja Socjaldemokratek w Szwecji opublikowała broszurę „Power booklet”, w której motywowały kobiety do zaangażowania w politykę – S. Spurek, *Podręcznik władzy w każdej torebce*, „Z”) 2003, nr 4/1, s. 5-6.

Państwem, które wprowadziło tzw. dobre praktyki w kwestii uczestnictwa kobiet w polityce pozostaje, prócz Szwecji, Norwegia. Znacząca większość Norweżek pracuje zawodowo, korzystne regulacje dotyczące polityki prorodzinnej odnoszą pozytywny skutek w postaci wysokiego przyrostu naturalnego. Od lat 70. w państwie norweskim partie polityczne wprowadzały system kwotowy na listach wyborczych. Podobnie jak w Szwecji, w latach 90. kobiety w parlamencie norweskim stanowiły ponad 40% posłów. Należy zgodzić się z opinią autorki artykułu opisującego norweskie uwarunkowania udziału kobiet w życiu publicznym, że sukces polityczny Norweżek był i jest wynikiem wielu różnorodnych powiązań instytucjonalnych oraz działań instytucji rządowych, społecznych, licznych kampanii społecznych na rzecz propagowania udziału kobiet w polityce. Uczestniczki życia politycznego, poprzez swoje zaangażowanie na rzecz kobiet, cieszą się także bardzo dużym zaufaniem ogółu kobiet norweskich¹⁰.

W opinii niniejszego czasopisma kraje skandynawskie, zwłaszcza Szwecja stanowią wzorzec, pewnego rodzaju państwo modelowe dla innych krajów Europy, w tym dla Polski. Na uznanie w opiniach przedstawianych w czasopiśmie zasługuje zaangażowanie państwa zarówno instytucjonalne jak i finansowe w realizację polityki wyrównywania szans, równości płci w dostępie i udziale w życiu publicznym. W publicystyce wyraźnie podkreśla się również znaczenie budowania świadomości społeczeństwa w kwestii korzyści wynikających z przyjmowanej praktyki równości płci w życiu publicznym, politycznym. Realizacja „równościowej” polityki państwa oraz szeroko rozumiana akceptacja czy świadomość społeczeństwa odzwierciedla się w udziale kobiet w przestrzeni politycznej czy zawodowej. Udział kobiet w życiu społecznym i politycznym jest równy udziałowi mężczyzn w tym zakresie. Kobiety skandynawskie, dzięki skutecznej polityce równościowej, osiągają również niejako wzorcową stabilizację w życiu rodzinnym.

¹⁰ M. Panek, *Trolle i uprawnione księżniczki*, „Z” 2002, nr 1, s. 18-20.

O uwarunkowaniach udziału kobiet w polityce w Hiszpanii i Białorusi

Hiszpania pozostaje przykładem państwa, w którym wpływ na możliwości uczestnictwa kobiet w przestrzeni publicznej znacząco wywiera przeszłość i związana z tym tradycja. Śmierć Francisco Franco w 1975 roku skończyła okres systemu autorytarnego, co związane było również z obowiązującym w tym państwie wdrażanym systemem wartości, w którym zadania społeczne kobiet hiszpańskich ograniczały się głównie do ogniska domowego. Autorka jednego z analizowanych artykułów omawiającego życie Hiszpanek wskazała okres dyktatury Franco jako czas zdecydowanej represji kobiet hiszpańskich. „Dyktatura ogłosiła powrót do «tradycyjnej roli kobiety» – opisuje autorka, przytaczając następnie przykłady dotyczące szerokich ograniczeń kobiet – w okresie dyktatury frankistowskiej uchwalono ustawy odbierające kobietom prawo do zarządzania własnym majątkiem, do posiadania paszportu, do podejmowania pracy zawodowej bez zgody męża; nie wolno im było nawet samodzielnie złożyć oskarżenia. Działo się to w atmosferze uwznioślenia kobiety jako istoty powołanej do macierzyństwa i pielęgnowania wartości rodzinnych”¹¹. W 1978 roku ogłoszono Konstytucję, w której pojawiły się zapisy o zakazie dyskryminacji ze względu m.in. na płeć, w latach następnych zalegalizowano rozwody, kobiety intensywnie zaczęły podejmować kształcenie uniwersyteckie. Mimo że od lat 80. sytuacja kobiet w Hiszpanii ulega wciąż zmianie, także w kwestii ich udziału w życiu publicznym i politycznym, wciąż jeszcze funkcjonuje tam wiele barier związanych z ciężeniem tradycji, czy wynikających z sytuacji społeczno-ekonomicznej kobiet. Gorsza w stosunku do mężczyzn sytuacja społeczno-ekonomiczna Hiszpanek koreluje z problem dyskryminacji na rynku pracy. Kobiety hiszpańskie dominują na stanowiskach niższego i średniego szczebla, otrzymują niższe uposażenia w stosunku do mężczyzn. W zakresie obowiązków związanych z prowadzeniem domu i opieki nad dziećmi wciąż dominuje w Hiszpanii tradycyjny podział ról kobiet i mężczyzn, w którym kobieta w większym stopniu w porównaniu do mężczyzny zajmuje się przestrzenią związaną z prowadzeniem domu.

¹¹ M. Potok, *Hiszpanki*, „Z” 2010, nr 3-4, s. 23.

Od lat 80. w kolejnych gabinetach rządów hiszpańskich realizuje się programy związane z dyskryminacją grup społecznych, w tym na rzecz poprawy sytuacji kobiet¹². Wymienione uwarunkowania mają wpływ na możliwości udziału kobiet w polityce, choć należy podkreślić, że aktualnie kobiety w parlamencie hiszpańskim stanowią ponad 35% posłów, co daje wynik porównywalny do innych krajów Unii Europejskiej.

W przeciwieństwie do Hiszpanii, która do realizowania polityki w zakresie równości płci zobowiązana jest z tytułu m.in. przynależności do struktur Unii Europejskiej, Białoruś określa własne wewnętrzne standardy w zakresie udziału kobiet w życiu publicznym, w tym udziału kobiet w polityce. W deklaracjach władzy białoruskiej problematyka kobieca ma charakter zdecydowanie propagandowy. Na sytuację kobiet na Białorusi oraz ich możliwości udziału w sferze politycznej bezpośrednio wpływ mają skutki polityki prezydenta Łukaszenki. W oficjalnej linii politycznej władz białoruskich występuje wprawdzie polityka wprowadzania rozwiązań z zakresu polityki *gender mainstreaming*, zgodnie z zobowiązaniami rządu białoruskiego wobec struktur unijnych. W praktyce jednak polityka ta nie jest realizowana. W artykule pt. *Białorusinki pod dyktando* podkreśla się, że reformy rządu Łukaszenki wpłynęły negatywnie na położenie kobiet białoruskich. W czasie dyktatury Łukaszenki rola kobiet w działalności politycznej uległa zmniejszeniu. Mimo że w początkach lat 90., po powstaniu niepodległej Białorusi, w związku z ogólną aktywizacją społeczną, doszło również do uaktywnienia środowisk kobiecych. Generalnie można założyć, że próbie czasu przetrwały głównie organizacje kobiece, które podjęły współpracę z rządem białoruskim, przykładem Białoruski Związek Kobiet. Kobiety w parlamencie białoruskim stanowią prawie 30% posłów, co nie przekłada się, niestety, na udział kobiet w strukturach władzy politycznej. Podsumowując należy zgodzić się z prezentowaną na łamach artykułu opinią na temat możliwości uczestnictwa kobiet białoruskich w życiu publicznym oraz ich miejsca w społeczeństwie: „Białorusinki często spotyka w życiu codziennym ogrom dyskryminacji i przymusu, które w ekstremalnych przypadkach przybierają formę przemocy: domowej, ekonomicznej czy represji politycznych. Jednocześnie białoruskie kobie-

¹² Ibidem, s. 24-27.

ty posiadają wielki potencjał walki i oporu wobec patriarchalnego i niedemokratycznego reżimu, o czym świadczy ich aktywne uczestnictwo w protestach ulicznych w 2006 roku, zaangażowanie w sektorze pozarządowym i zdolność do tworzenia nieformalnych sieci solidarności”¹³.

Podsumowując treści analizowanych artykułów dotyczących położenia kobiet Hiszpanii i Białorusi i ich możliwości uczestnictwa w życiu publicznym i politycznym należy wskazać na negatywne oceny sytuacji tych kobiet ukazane w „Zadrze”. W przekazie publicystycznym można odczytać krytykę nie tylko systemu autorytarnego czy totalitarnego, które stoją niejako w sprzeczności z polityką równości, równouprawnienia płci. Również można wywieść, że negatywny wpływ na położenie kobiet i dążenia kobiet do uczestnictwa w życiu politycznym mają uwarunkowania związane z tradycją i wynikającą z tradycji opinią społeczną na temat miejsca i roli kobiet w społeczeństwie.

Zachodnie wzory w polskich realiach – Polki w życiu politycznym

W tekstach „Zadry” dotyczących miejsca Polek w tzw. świecie polityki wyłania się obraz wskazujący na dyskryminację kobiet w tej sferze publicznej. Wskazano na liczne przykłady eksponowane przez przeciwników propagowania zwiększania udziału kobiet w strukturach politycznych, w tym w strukturach władzy. Sonia Szczepańska w tekście dotyczącym tzw. sytuacji przedwyborczej, przed wyborami do parlamentu w 2001 roku, podawała, że część społeczeństwa polskiego była przekonana, że „kobiety podobno nie chcą podejmować ryzyka. Nie chcą narażać rodziny. Podobno polityki się boją i jej nie rozumieją. Do polityki się nie pchają. Źle się czują w męskim gronie, które uprawia gierki polityczne. Nie chcą też być skazane na nieprzyjemne traktowanie ze strony partyjnych kolegów. Podobno polityka w ogóle jest nieprzyjazna kobietom”¹⁴. Autorka dowodziła dalej, że stereotypowa ocena kobiet, cytowana we fragmencie artykułu nie ma zupełnie odniesienia w rzeczywistości. Kobiety bowiem chcą i dążą do zmian, także poprzez uczestnictwo bezpośrednie w polityce, zasiadając przykładowo w parlamencie, dążą poprzez to uczestnictwo do rzeczywistego wpływu na de-

¹³ V. Martynenka, *Białorusinki pod dyktaturą*, „Z” 2009, nr 3-4, s. 28.

¹⁴ S. Szczepańska, *Wybory kobiet*, „Z” 2001, nr 2, s. 5.

cyzje polityczne. Krytycznej ocenie poddała także perspektywy po wyborach parlamentarnych. Mimo że pojawiały się zapowiedzi stronnictw politycznych w kwestiach wprowadzania rozwiązań na rzecz równości kobiet i mężczyzn, autorka wyrażała wątpliwość co do proponowanych zasad wprowadzanych w rzeczywistości społecznej po wyborach¹⁵.

Problematyka równości płci analizowana była w programach partii politycznych. Magdalena Dąbrowska streściła poglądy partii politycznych, dotyczące równości kobiet i mężczyzn oraz, co się wiąże z problematyką, miejsca kobiety w społeczeństwie. Eksponowała stanowisko stronnictw politycznych wobec diskutowanego w debacie parlamentarnej projektu ustawy o równym statusie kobiet i mężczyzn. Szczególnie krytycznie oceniała autorka poglądy Ligi Polskich Rodzin, stronnictwa, które w jej opinii uważało dyskryminację kobiet za problem sztuczny, równość płci postrzegała partia jako zagrożenie, które może doprowadzić do zachwiania usadzonych w tradycji ról społecznych męskich i kobiecych. Z kolei Platforma Obywatelska, według publicystki, także nie dostrzegała pól dyskryminacji kobiet, choć podkreśla się w tej partii wsparcie dla kobiet poprzez różnorodne organizowane przez partię akcje kierowane do kobiet. Autorka podkreślała, że Polskie Stronnictwo Ludowe również nie dostrzegało problemu dyskryminacji kobiet w społeczeństwie polskim, eksponując jednocześnie równe szanse kobiet i mężczyzn w różnych aspektach życia społecznego. Podobne stanowisko reprezentowało ugrupowanie o nazwie Ruch Katolicko-Narodowy, a Prawo i Sprawiedliwość eksponowało znaczenie tradycyjnej roli kobiety w społeczeństwie, dotyczące przede wszystkim przestrzeni domowej i rodzinnej. Samoobrona opowiadała się z jednej strony za równością szans kobiet i mężczyzn z drugiej zaś odrzucała wprowadzenie rozwiązań ustawowych, ułatwiających wejście kobiet do polityki. Najbardziej pozytywne opinie prezentowała publicystka na temat zapowiedzi Socjaldemokracji Polskiej, Sojuszu Lewicy Demokratycznej i Unii Pracy, które popierały wprowadzenie ustawy o równym statusie kobiet i mężczyzn oraz podkreślały postulat zwiększenia udziału kobiet w polityce¹⁶.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ M. Dąbrowska, *Równość płci w debatach*, „Z” 2005, nr 3, s. 5-7.

Trudności związane z wejściem i funkcjonowaniem kobiet polskich w polityce, w świetle analizowanych opinii prasowych, wynikają również z obowiązujących regulacji prawnych i akceptowanych przez znaczącą część społeczeństwa polskich wzorów miejsca kobiety w społeczeństwie. Stawia to Polki w gorszej pozycji społecznej w stosunku do mężczyzn, a więc wskazuje na pola dyskryminacji kobiet. Kobieta Polka określana w tytule artykułu jako „człowiek polityczny płci żeńskiej”, według autorek „pojawia się na scenie politycznej wraz z domem i dziećmi, garnkami i zupami. Ten bagaż jest przepustką do kobiecej „normy» istnienia społecznego i publicznego... to właśnie stereotypy i normy przesądzają o miejscu kobiety w społeczeństwie”¹⁷.

Według przytaczanych na łamach gazety danych, prawie 43% respondentów popierała zwiększenie udziału kobiet w strukturach władzy, w tym w strukturach rządowych. Znacząca część społeczeństwa polskiego opowiadała się również za zwiększeniem odsetka kobiet na stanowiskach kierowniczych, w partiach politycznych. Niska reprezentacja kobiet w polityce wynika m.in. z funkcjonujących w opinii społecznej nieprawdziwych ocenach, stereotypowych informacji dotyczących udziału kobiet w polityce. Jednym z tzw. mitów jest obiegowa informacja, że kobiety nie są zainteresowane polityką, inny mit jest związany z podkreślaniem czy eksponowaniem przez partie informacji o licznej reprezentacji kobiet w strukturach partyjnych, kolejny mit dotyczy reprezentowania interesów kobiet przez mężczyzn oraz mit o nieskuteczności wprowadzenia do życia politycznego zasad parytetów¹⁸. Zasada parytetu w polityce, dotycząca zagwarantowania 50% miejsc dla kobiet na listach wyborczych podejmowana była w czasopiśmie wielokrotnie. Przy omawianiu również tego tematu nawoływano do współpracy pomiędzy grupami kobiet a także do współpracy pomiędzy kobietami i mężczyznami¹⁹.

Krytyka stronnictw politycznych i ich programów pojawiała się w wielu artykułach „Zadry”. Dotyczyła zarówno prawej jak i lewej strony politycznej. W 2000 roku na łamach gazety przedstawiono krytyczną ocenę trzech bloków politycznych. Według publicystek lekceważący stosunek stronnictw politycznych do kwestii kobiecej przedstawiały

¹⁷ B. Umińska, A. Graff, *Człowiek polityczny płci żeńskiej*, „Z” 2004, nr 4, s. 23-24.

¹⁸ B. Zarzecka-Mój, *Kobiety i polityka*, „Z” 2001, nr 2, s. 7-8.

¹⁹ S. Walczewska, *Zielona partia*, „Z” 2003, nr 3/4, s. 54.

ugrupowania prawicowe (poprzez eksponowanie katolickiego poglądu w kwestii ról społecznych kobiet), lewicowe (traktujące kwestię kobiecą instrumentalnie, eksponujące problematykę jedynie w kampaniach wyborczych) oraz ugrupowania z tzw. centrum (które eksponowały jedynie sferę ekonomiczną, z pominięciem kwestii dyskryminacji kobiet na wolnym rynku pracy)²⁰. W wielu artykułach na łamach „Zadry” najsurowszej ocenie poddawano jednak prawą stronę polityczną. Z analizy treści artykułów można odczytać wyłącznie negatywne oceny wpływu prawicowych opcji politycznych na szeroko pojęty rozwój ruchu kobiecego. W 2005 roku w artykule *Rozważania powyborcze* uświadamiano czytelników, że „jeśli nie popracujemy nad wzmocnieniem społeczeństwa obywatelskiego, niezależnych ruchów i inicjatyw – nadchodzi okres próby. Dla organizacji kobiecych... wszystkich organizacji wspierających pluralizm w opozycji do zaściankowej wizji narodowej monokultury oraz dla wszystkich osób identyfikujących się z tymi ruchami nadchodzi czas podejmowania ważnych decyzji. Niezależnie od tego, czy część z nas wybierze nową lewicę, a część liberalizm (ekonomiczny i społeczny), to od nas zależy, jak ciemna będzie prawicowa noc, której nadejścia możemy się słusznie obawiać”²¹.

Udział kobiet w polityce promowano na łamach czasopisma poprzez opisywanie przykładów uczestnictwa kobiet w przestrzeni politycznej. Podawano przykłady wypowiedzi i postulatów wysuwanych przez kobiety zajmujące się polityką. W publicystyce eksponowano treści uzasadniające podejmowanie szeroko rozumianej współpracy, dialogu kobiet w zakresie różnorodnych działań promujących kobiety. Na łamach czasopisma podkreślano aktywność społeczną i polityczną kobiet. Poprzez opisywanie programów organizowanych na rzecz kobiet, przykładowo „Wybory kobiet” czy „Więcej kobiet w parlamencie” analizowano bariery i możliwości Polek w kwestii wejścia do sfer politycznych czy organów decyzyjnych. Analizowano wypowiedzi polityków, szczególnie krytykowano opinie na temat kobiet w polityce, przytaczane przez przedstawicielki prawej strony politycznej. Wypowiedzi kobiet prawicy oceniano jako podtrzymujące stereotypowe myślenie o działalności politycznej kobiet. Przekonania kobiet z prawej strony politycznej uznawano za wy-

²⁰ B. Umińska, A. Graff, *Człowiek polityczny...*, op. cit., s. 25.

²¹ I. Stefańczyk, *Rozważania powyborcze*, „Z” 2005, nr 4, s. 9.

powiedzi, które blokują kobietom dostęp do władzy politycznej²². Ponadto dowodzą na łamach analizowanej publicystyki prasowej, że wyrażane poglądy na temat miejsca kobiety polskiej w społeczeństwie i dalej w życiu politycznym stoją w kolizji z przyjętym modelem życia posłanek czy szerzej uczestniczek życia politycznego o poglądach prawicowych. Jednakże kobiety zajmujące się polityką odniosły sukces wstępując do „ław sejmowych”, same angażują się szeroko w życie publiczne oraz jednocześnie głoszą, że podstawowym miejscem kobiety w społeczeństwie jest przede wszystkim rodzina, co pozostaje głównym obszarem aktywności każdej Polki. W przestrzeni publicznej w ocenie tych kobiet w sposób naturalny bardziej aktywni pozostawać powinni mężczyźni²³.

Podkreślano wielokrotnie na łamach czasopisma potrzebę rozwijania szerokiej dyskusji pomiędzy kobietami sympatyzującymi z różnymi opcjami politycznymi, co w przyszłości mogłoby pomóc w stworzeniu pewnego rodzaju politycznego lobby kobiecego²⁴. To właśnie wielość doświadczeń i zróżnicowanie w poglądach powinny znaleźć swoje odzwierciedlenie w debatach politycznych. To głównie przestrzeń polityczna powinna uwidaczniać różnorodną problematykę wskazującą na problemy kobiet oraz drogi prowadzące do ich rozwiązań. Kobiece interesy powinny być reprezentowane właśnie przez kobiety, wejście ich do struktur władzy zapewnić miałyby podejmowanie decyzji na rzecz niwelowania problemów kobiet²⁵. Z drugiej strony na łamach prezentowanego czasopisma w zdecydowanie pozytywnym świetle przedstawiano działalność kobiet o poglądach lewicowych, feministek, które zgodne były z nurtem ideowo-politycznym propagowanym na łamach periodyku²⁶.

22 Krytycznie oceniono jedną z wypowiedzi kandydatki w wyborach do Sejmu z ramienia Prawa i Sprawiedliwości: „Myślę, że kobiet jest w parlamencie mniej, bo zgodnie ze swoją naturą chcą być przede wszystkim matkami i na to poświęcają czas. I dopiero później, gdy wychowają dzieci decydują się na aktywność polityczną” – S. Szczepańska, *Niepospolite ruszenie kobiet*, „Z” 2001, nr 3-4, s. 7-8.

23 E. Kamińska, *Kobieta na Wiejskiej*, „Z” 2006/07, nr 4, s. 30-31.

24 S. Szczepańska, *Niepospolite ruszenie...*, op. cit., s. 10.

25 E. Korolczuk, *Polki w polityce*, „Z” 2007, nr 3-4, s. 10.

26 Przykładem jest tekst dotyczący działalności społecznej i politycznej Wandy Nowickiej, agitujący na rzecz oddawania głosów na kandydatkę. Oto fragment zdecydowanie pozytywnej oceny działalności Nowickiej: „Przed wyborami Nowicka jako przewodnicząca Federacji na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny była znana z rzetelnej pracy, ale

W nawiązaniu do polskiej sceny politycznej przywoływano przykłady z innych części Europy i świata. Odnoszono się nie tylko do tzw. dobrych praktyk z krajów skandynawskich, zwłaszcza ze Szwecji, opisywano udział kobiet w polityce w stosunku np. do Czech, Austrii czy Stanów Zjednoczonych. Polska w opinii publicystyki znajdowała się w gorszym położeniu pod względem udziału kobiet w strukturach władzy politycznej, w porównaniu do położenia kobiet w wymienianych krajach. Przykładowo w Czechach sukcesem w 2006 roku zakończyła się społeczna kampania prokobieca, w efekcie której grupa feministek otrzymała mandaty w parlamencie. Według autorki, kwestia równouprawnienia płci jest w większej mierze akceptowana przez czeskie społeczeństwo, w porównaniu do poruszanej problematyki dotyczącej równouprawnienia płci w realiach polskich²⁷. Podkreślano konieczność wieloaspektowej edukacji społeczeństwa odnośnie problematyki kobiecej i znaczenia feminizmu dla realizowania interesów kobiet. W odniesieniu do Polek wskazywano przykłady do naśladowania, chociaż Amerykanki – pisała Dorota Czajkowska-Majewska – podobnie jak Polki nie mają łatwej drogi politycznej. O ile większość krajów europejskich dała już kobietom konstytucyjne gwarancje równouprawnienia, prawica zarówno amerykańska, jak i polska nadal im tych praw odmawia. Amerykanki wiedzą, że muszą je sobie same wywalczyć... W USA prawie wszystkie kobiety kończące studia deklarują się jako feministki i domagają się pełnego równouprawnienia, a młodzi mężczyźni coraz częściej uznają to za naturalne i uzasadnione. W Polsce nadal panują fałszywe i krzywdzące stereotypy, przedstawiające feministki jako wroginie rodziny i ludzkości, więc wiele kobiet wstydzi się identyfikacji z feminizmem. Dlatego niezwykle ważna wydaje się wieloaspektowa praca u podstaw. Trzeba równocześnie przygotować kwalifikowane kandydatki do wyborów na wszystkich szczeblach władzy, kształcić nowy narybek polityczek i działaczek oraz zajmować się pracą wychowawczą...²⁸. W zakresie propagowania aktywności politycznej kobiet wskazywano na nieliczne przykłady kobiet władzy, eksponowano ich zasługi dla

---

tylko w gronie poszkodowanych przez ustawę antyaborcyjną. Zawsze zajmowała się pracą właśnie, bez bicia piany wokół własnej osoby” – B. Jawień, *Wyborcze przebudzenie*, „Z” 2011, nr 3-4, s. 33.

²⁷ A. Jawoszek, *Czeska lekcja feminizmu*, „Z” 2006, nr 2/3, s. 42-43.

²⁸ D. Czajkowska-Majewska, *Liderki na rozdrożach*, „Z” 2001, nr 2, s. 14.

rozwoju ruchu kobiecego. Były to pewnego rodzaju wskazania dla polskich kobiet zajmujących się polityką, wzorce do naśladowania również w zakresie reprezentowania interesów kobiet²⁹.

Problematyka dotycząca propagowania współpracy kobiet w zakresie dążeń kobiet do szerszego udziału w przestrzeni publicznej i politycznej podejmowana była w odniesieniu do wprowadzanego prawodawstwa europejskiego, cztelniczkom wskazywano przykłady tworzenia pewnego rodzaju „wspólnot kobiecych” w ramach krajów należących do struktur Unii Europejskiej³⁰.

Podsumowanie

W publicystyce czasopisma feministycznego „Zadra” problematyka dotycząca udziału kobiet w życiu politycznym zajmuje istotne miejsce. Z analizy treści artykułów wynika, że na poziomie Europy, w tym krajów skupionych w strukturach Unii Europejskiej występuje zróżnicowanie pod względem możliwości i udziału kobiet w strukturach politycznych, decyzyjnych (władzy). Na podstawie informacji prasowych można wskazać na szereg uwarunkowań, które wpływają na postrzeganie ról kobiet w społeczeństwie danego kraju – regionu, co w konsekwencji ma wpływ na zakres udziału kobiet w przestrzeni politycznej. Z przekazu analizowanych czasopism wynika obraz zróżnicowanej Europy pod względem przyjmowanej w społeczeństwach praktyki, dotyczącej wdrażania polityki równości kobiet i mężczyzn. Za kraj zdecydowanie modelowy uznano Szwecję, któremu stara się dorównać Norwegia (inne kraje skandynawskie). W tzw. drugiej strefie regionów europejskich pod

²⁹ Takim wzorcem dla Ewy Kopacz miała być postać i kariera polityczna Olgi Rudek-Zeynek, pierwszej na świecie kobiety, która stanęła na czele jednej z izb parlamentu, przedstawicielki austriackiego ruchu kobiecego – S. Kotlarz, *Fotel dla Ewy*, „Z” 2011, nr 3-4, s. 42-44.

³⁰ Przykładowo: S. Walczewska, *Pocztówka z Brukseli*, „Z” 2003, nr 4/1, s. 10; K. Gawlicz, *Kobiety zmieniają Europę*, „Z” 2004, nr 1, s. 11-14; S. Spurek, *Unia kobietom*, „Z” 2004, nr 1, s. 5-7; A. Stanaszek, *Światowa wspólnota kobiet?*, „Z” 2004, nr 2, s. 5-6.

względem równych szans kobiet i mężczyzn w dostępie do życia politycznego wskazuje się Czechy, państwo, w którym środowiska feministyczne mają swoją reprezentację w strukturach władzy politycznej.

Zdecydowanie podkreśla się negatywne skutki rządów autorytarnych czy totalitarnych wpływające na położenie kobiet w społeczeństwie i ich możliwości w kwestii uczestnictwa w życiu publicznym (Białoruś). W publicystyce również eksponuje się krytyczne oceny wpływu na aktywność polityczną kobiet szeroko pojętej tradycji czy Kościoła (Hiszpania).

Kobiety jako uczestniczki i reprezentantki polskiego życia politycznego, w świetle opinii prasowych, pozostają grupą wciąż zbyt mało reprezentowaną w świecie polityki. Strategie wykluczenia czy marginalizacji kobiet przedstawiono w wyniku analizy uczestnictwa kobiet w partiach politycznych, umieszczania kobiet na listach wyborczych czy w świetle interpretacji programów partyjnych pod kątem realizowania polityki równości szans. Najbardziej krytycznie oceniana była prawną stroną polityczną. Wskazywano w czasopiśmie na potrzebę wypracowania wspólnych celów kobiet, jednności w kwestii reprezentowania interesów kobiet, opowiadano się za wprowadzaniem rozwiązań prawnych usprawniających szersze wejście Polek do polityki (np. ustawy parytetowej). W artykułach prasowych propagowano aktywne włączanie się kobiet do polityki, dla rozwoju aktywności politycznej uzasadniano konieczność współdziałania wielu różnorodnych grup i środowisk kobiecych. Tak zwane dobre praktyki (modelu szwedzkiego) wdrażane być powinny w społeczeństwie polskim. Mimo że wskazywano, iż model szwedzki w zakresie uczestnictwa politycznego kobiet nie jest powszechnie akceptowany również przez same kobiety, w małym stopniu uwzględniano w tym miejscu różnice kulturowe pomiędzy poszczególnymi państwami europejskimi.

Sporo miejsca w „Zadrze” poświęcono informacjom dotyczącym rozwiązań prawnych odnośnie polityki równości kobiet i mężczyzn wyznaczanych przez struktury Unii Europejskiej, wprowadzanych czy narzucanych do realizacji w poszczególnych krajach. Choć tzw. rozwiązania unijne dotyczące tej kwestii również w niektórych aspektach

były krytykowane, to one wyznaczać miały standardy do wprowadzania polityki równości zwłaszcza w krajach starających się (czy nowo przyjętych) o członkostwo w strukturze europejskiej.

Należy podkreślić, że prezentowana publicystyka na łamach czasopisma feministycznego jest bardzo cenna pod względem poznawczo-informacyjnym. W artykułach ukazano bowiem wiele mało znanych kwestii dotyczących uczestnictwa kobiet w polityce różnych regionów Europy.

Bibliografia

Publicystyka prasowa

- Czajkowska-Majewska D., *Liderki na rozdrożach*, „Zadra” 2001, nr 2.
Dąbrowska M., *Równość płci w debatach*, „Zadra” 2005, nr 3.
Gawlicz K., *Kobiety zmieniają Europę*, „Zadra” 2004, nr 1.
Jawień B., *Wyborcze przebudzenie*, „Zadra” 2011, nr 3-4.
Jawoszek A., *Czeska lekcja feminizmu*, „Zadra” 2006, nr 2/3.
Kamińska E., *Kobieta na Wiejskiej*, „Zadra” 2006/07, nr 4.
Korolczuk E., *Polki w polityce*, „Zadra” 2007, nr 3-4.
Kotlarz S., *Fotel dla Ewy*, „Zadra” 2011, nr 3-4.
Martynenka V., *Białorusinki pod dyktando*, „Zadra” 2009, nr 3-4.
Panek M., *Trolle i uprawnione księżniczki*, „Zadra” 2002, nr 1.
Potok M., *Hiszpanki*, „Zadra” 2010, nr 3-4.
Spurek S., *Podręcznik władzy w każdej torebce*, „Zadra” 2003, nr 4/1.
Spurek S., *Unia kobietom*, „Zadra” 2004, nr 1.
Stanaszek A., *Światowa wspólnota kobiet?*, „Zadra” 2004, nr 2.
Stefańczyk I., *Rozważania powyborcze*, „Zadra” 2005, nr 4.
Szczepeńska S., *Niepospolite ruszenie kobiet*, „Zadra” 2001, nr 3-4.
Szczepeńska S., *Wybory kobiet*, „Zadra” 2001, nr 2.
Umińska B., A. Graff, *Człowiek polityczny płci żeńskiej*, „Zadra” 2004, nr 4.
Walczevska S., *Pocztówka z Brukseli*, „Zadra” 2003, nr 4/1.
Walczevska S., *Zielona partia*, „Zadra” 2003, nr 3/4.
Zarzecka-Mój B., *Jak to działa w Szwecji*, „Zadra” 2003, nr 4/1.
Zarzecka-Mój B., *Kobiety i polityka*, „Zadra” 2001, nr 2.

Opracowania

Ciechomska M., *Od matriarchatu do feminizmu*, Poznań 1996.

Darska B., *Głosy kobiet. Prasa feministyczna po roku 1989 wobec tożsamości i dyskursu*, Olsztyn 2009.

Piwowska A., *Tematy „kobiece” na łamach feministycznego kwartalnika „Zadra”, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2006, nr 2.*

Pisarek J., *Analiza zawartości prasy*, Kraków 1983.

Popularna encyklopedia mass mediów, (red.) J. Skrzypczak, Poznań 1999.

Tokarczyk R., *Współczesne doktryny polityczne*, Warszawa 2010.

Zawadzka-Nikoniuk D., *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*, Toruń 2008.

Magdalena Musiał-Karg

Poznań

**PRAWA WYBORCZE ORAZ REPREZENTACJA KOBIEŃ W ORGANACH
LEGISLATYWY I EGZEKUTYWY W SZWAJCARII¹**

ABSTRACT

**Women's suffrage and representation of women in the Swiss legislative
and executive bodies**

Switzerland is one of the last countries in Europe where women were granted the right to vote. It was on 7 February, 1971, when the Swiss male voters decided in a referendum to grant women suffrage at the federal level. Since then, the role of women in the political life of this federal state began to increase steadily. In the first elections after the referendum, 5.5% of representatives in the Swiss parliament were women – ten in the National Council and one in the Cantonal Council. What is more, in 1984 Elizabeth Kopp became the first woman elected to the federal government. In 1975, women were elected to the cantonal legislative bodies for the first time, and in 1983, they got representations in cantonal governments, local parliaments and executive institutions. The aim of this article is to analyze the path of women to be granted voting rights, and to answer the question about the role of women in Swiss political life (based on the analysis of women's representation in legislative and executive institutions at the federal, cantonal and local levels).

---

¹ Niniejszy tekst stanowi kontynuację i rozwinięcie rozważań z artykułu pt. „*Kobiety w przestrzeni politycznej Szwajcarii*”, przedłożonego do druku w pracy zbiorowej pod red. I. Andruszkiewicz, A. Balczyńskiej-Kosman, E. Kani i J. Kałużnej. Artykuł wzbogacony jest m.in. o aparat terminologiczny dotyczący praw wyborczych, a przede wszystkim w znacznie szerszy sposób traktuje o udziale kobiet w organach legislatywy i egzekutywy na różnych poziomach podziału administracyjnego Federacji Szwajcarskiej.

Problematyka roli i miejsca kobiet w przestrzeni publicznej już od wielu lat budzi zainteresowanie naukowców i komentatorów życia społecznego². Wynika to zapewne z faktu, iż kobiety reprezentują obecnie większość europejskiej populacji, a ich pozycja w społeczeństwie systematycznie ewoluuje, co też wpływa na zmianę ról kobiet w rodzinie, w sferze ekonomicznej czy w polityce. Mimo tych zmian oraz tego, że w zdecydowanej większości państw Europy i świata prawa wyborcze dla kobiet zostały przyznane w XX wieku, nadal partycypacja pań w szeroko rozumianej przestrzeni politycznej jest na niższym poziomie niż udział mężczyźn. Jest to zapewne związane z tym, że polityka stale postrzegana jest jako dziedzina męska, niekoniecznie przeznaczona dla kobiet, które o wiele lepiej sprawdzają się w przestrzeni prywatnej.

Co ciekawe, mimo iż równość pomiędzy mężczyznami i kobietami od jakiegoś już czasu jest w Europie, a szczególnie w Unii Europejskiej, traktowana priorytetowo, to wydaje się, że postępy na tym polu idą dość wolno. Nawet jeżeli kobiety posiadają takie same prawa jak mężczyźni, to bez wątpienia stwierdzić można, że nie mają one takiego samego dostępu do możliwości oferowanych mężczyznom, zaś egzekwowanie przez nie swoich praw jest częstokroć bezskuteczne. Przykładem takiego stanu rzeczy może być Szwajcaria. Tam kobiety – mimo że już pod koniec XIX wieku zaczęły walkę o równouprawnienie z mężczyznami w sferze polityki – takie same, jak panowie, prawa wyborcze uzyskały dopiero w latach 70. XX stulecia. Prócz tego, zauważyć należy, iż zarówno na całym świecie, jak i w Szwajcarii, kobiety względnie rzadko pełniły i pełnią kluczowe funkcje państwowe, obejmując urząd głowy państwa czy szefa rządu. Dodatkowo, w strukturach najważniejszych organów państwowych reprezentacja kobiet jest nieporównywalnie mniejsza od udziału mężczyźn.

² Na polskim rynku wydawniczym znaleźć można m.in. następujące tytuły: *Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?*, M. Fuszara (red.), Warszawa 2002; *Szklany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet*, (red.) A. Titkow, Warszawa 2003; O. Barbarska, *Czynniki determinujące udział kobiet w sprawowaniu władzy politycznej w krajach Europy Zachodniej*, „Studia Polityczne” 2002, nr 2; M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, Warszawa 2007; Ch. Ockrent, *Kobiety u władzy*, Warszawa 2007; A. Pacześniak, *Kobiety w Parlamencie Europejskim. Przelamywanie stereotypu płci w polityce*, Wrocław 2006.

Dlatego też tematyka uzyskiwania przez kobiety praw wyborczych oraz analiza reprezentacji kobiet w organach władzy politycznej stanowi niezmiernie interesujący przedmiot badawczy. Jak wspomniano, Szwajcaria jest w tym kontekście bardzo intrygującym i zaskakującym przypadkiem, głównie za sprawą tego, że z jednej strony utożsamiana jest ze świetnie funkcjonującą tam demokracją, a z drugiej strony jest też jednym z państw europejskich, gdzie najpóźniej przyznano kobietom czynne i bierne prawa wyborcze.

Celem niniejszego tekstu jest przedstawienie drogi szwajcarskich kobiet do uzyskania praw wyborczych oraz odpowiedź na pytanie o udział kobiet w organach władzy politycznej na różnych szczeblach podziału administracyjnego w tym państwie. Autorka po przedstawieniu definicji pojęcia „prawa wyborcze” oraz zarysowaniu najważniejszych wydarzeń na drodze Szwajcerek do uzyskania praw wyborczych, dokonała analizy reprezentacji kobiet w najważniejszych organach władzy federalnej, kantonalnej oraz gminnej.

Prawa wyborcze. Uzyskanie praw wyborczych przez Szwajcarki – przegląd wydarzeń

W prawie konstytucyjnym termin „prawo wyborcze” nie jest rozumiany jednoznacznie. Określenie to rozpatruje się w sensie przedmiotowym i podmiotowym. W tym pierwszym rozumieniu za „prawo wyborcze” uznaje się ogół norm prawnych regulujących przygotowanie i przeprowadzenie wyborów oraz ustalenie składu organów przedstawicielskich³. Jeśli chodzi o rozumienie terminu w sensie podmiotowym, to „prawo wyborcze” należy rozumieć jako ogół wyborczych uprawnień jednostki przyznanych jej przez prawo wyborcze w znaczeniu przedmiotowym⁴.

Pojęcie „prawo wyborcze” jest jeszcze używane w dwu znaczeniach – czynnego i biernego prawa wyborczego. To pierwsze oznacza całokształt przepisów uprawniających obywateli do wpływania na kreowanie or-

³ B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008, s. 335-337; idem, *Prawo wyborcze obywateli*, Warszawa 1996, s. 7-8.

⁴ A. Deryng, *Pojęcie i funkcje prawa wyborczego*, [w:] *Prawo wyborcze obywateli*, (red.) idem, Wrocław 2010, s. 7.

ganów przedstawicielskich poprzez wybory. Z podmiotowego punktu widzenia chodzi tu o prawo obywatela do głosowania w wyborach i do podejmowania innych czynności wyborczych. Natomiast za bierne prawo wyborcze uznaje się ustawowo określone warunki, jakim musi odpowiadać obywatel, aby mógł kandydować i być wybranym do organu przedstawicielskiego⁵.

W Szwajcarii kobiety uzyskały czynne i bierne prawo wyborcze na mocy decyzji podjętej w referendum ogólnonarodowym w 1971 roku, pozostając w tej dziedzinie za takimi państwami jak: Egipt (1956), Kolumbia (1957), Irak (1958), Tanzania (1958), Nepal (1959), Rwanda (1961), Somalia (1961), Mozambik (1963), Burundi (1965) czy Lesoto (1966)⁶. Zaznaczyć przy tym należy, iż w wielu państwach na świecie prawa wyborcze dla kobiet wprowadzono po pierwszej wojnie światowej (np. Stany Zjednoczone, Kanada, Niemcy, Austria, Związek Radziecki, Wielka Brytania), w innych natomiast rozszerzono te prawa również na kobiety w okresie końcowym drugiej wojny światowej (Francja, Włochy, Jugosławia, Chiny, Japonia).

Konfederacja Szwajcarska zajmuje szczególne miejsce na tle innych państw współczesnego świata – przede wszystkim ze względu na fakt, iż szwajcarska tożsamość została osadzona na wierze w federalizm, w wizję neutralności oraz w demokrację bezpośrednią. Szwajcaria jest państwem związkowym, w którego skład wchodzi 26 różnych kantonów (w praktyce 23 kantony, z których 3 zostały podzielone na 2 półkantony), które z kolei dzielą się na około 2 600 gmin. Ważnym elementem, który różnicuje poszczególne regiony w Szwajcarii jest język – w tym państwie funkcjonują bowiem cztery strefy językowe: niemiecka, francuska, włoska i retoromańska. Wydaje się jednak, że najbardziej charakterystycznym elementem wyróżniającym to niewielkie europejskie państwo jest przyjęcie rozwiązań demokracji bezpośredniej w procesie podejmowania decyzji kluczowych dla federacji, kantonów czy gmin. Wymienione powyżej czynniki odgrywają niewątpliwie istotną rolę w procesie rozwiązywania wielu kwestii państwowych przez społeczeń-

⁵ Ibidem, s. 8.

⁶ *Chronology of Worldwide Woman Suffrage*, International Museum of Women, publikacja elektroniczna: http://www.imow.org/dynamic/press_pdfs/press_pdfs_pdf_144.pdf.

stwo. Widoczne jest to m.in. w głosowaniach powszechnych, czego przykładem może być sprawa przyznania kobietom praw wyborczych w tym państwie. Przebieg wprowadzenia tej zmiany przełożył się w znakomitej mierze na obecność kobiet w przestrzeni politycznej każdego szczebla (federalnego, kantonálnego i gminnego) państwa szwajcarskiego.

Analizując historię uzyskania przez obywatelki Szwajcarii praw wyborczych, można stwierdzić, iż była ona bardzo długa. Za jej początek uznać można lata 60. XIX stulecia, zaś jej zwieńczeniem – jak zostało wspomniane powyżej – rok 1971 w przypadku federacji oraz rok 1990 w przypadku kantonów.

Zaznaczyć należy, że początki działania zorganizowanych ruchów kobiecych związane były w Szwajcarii z lokalnymi klubami kobiet. Te lokalne organizacje były początkowo zaangażowane w działalność opiekuńczą, charytatywną i prozdrowotną. Następnie część z nich włączyła się w walkę o prawa płci pięknej w przestrzeni politycznej.

Pierwsze ogólnokrajowe stowarzyszenie, które walczyło o prawa obywatelskie oraz możliwość studiowania dla kobiet zostało założone w 1868 roku. Zauważalny zryw w działaniach większości szwajcarskich organizacji kobiecych nastąpił w drugiej połowie XIX wieku, kiedy w wyniku pierwszej pełnej rewizji Konstytucji Federalnej w 1874 roku (w której kobiety i ich postulaty zostały zignorowane), stowarzyszenia te zaczęły się bardziej „upolityczniać” i co więcej – zaczęły łączyć siły w patronackie kantonálne i narodowe organizacje.

Dodać należy, iż pierwszy wysunięty w 1886 roku przez kobiety postulat przyznania im praw wyborczych w kantonie Zurych okazał się nieskuteczny⁷. Kilka lat później – w 1993 roku – Szwajcarskie Stowarzyszenie Kobiet Pracujących⁸ bezskutecznie domagało się prawa

⁷ *Switzerland's Long Way to Women's Right to Vote*, History of Switzerland, publikacja elektroniczna: <http://history-switzerland.geschichte-schweiz.ch/chronology-womens-right-vote-switzerland.html>.

⁸ Działało ono w ramach federacji grupującej lokalne stowarzyszenia szwajcarskich kobiet pracujących (SAV) w niemieckojęzycznej części kraju. Głównym celem organizacji była ochrona interesów pracowników-kobiet, które nie były reprezentowane przez związki zawodowe. Federacja została utworzona w 1890 r., a jej pierwszą przewodniczącą została urodzona w 1861 r. w Zurychu Verena Conzett-Knecht. Była ona działaczką związków zawodowych zaangażowaną na rzecz poprawy warunków pracy pracowników płci żeńskiej z różnych zawodów, usług, jak i tych pracujących w domu. Głównymi jej celami były poprawa bezpieczeństwa pracy i ochrona

do głosowania w wyborach i referendach państwowych. W 1904 roku (utworzona w 1888) Socjaldemokratyczna Partia Szwajcarii (*Sozialdemokratische Partei der Schweiz*, SP) wprowadziła postulat przyznania kobietom praw wyborczych do swojego programu⁹. Pięć lat później kilka regionalnych organizacji utworzyło Szwajcarskie Stowarzyszenie na rzecz Prawa Głosu dla Kobiet, które domagało się równych praw dla kobiet we wszystkich dziedzinach życia społecznego i politycznego. W 1912 roku szwajcarscy socjaldemokraci wobec sprzeciwu partii liberalnej i konserwatystów nie zdołali przeforsować praw wyborczych dla kobiet w kantonie Sankt Gallen. Podobne inicjatywy okazały się bezowocne w kantonach: Bazylea, Berno, Genewa, Neuchâtel, Zurych i Vaud.

Okres po pierwszej wojnie światowej był dość charakterystyczny w Szwajcarii – podczas gdy w wielu państwach wprowadzano prawa wyborcze dla kobiet, a także równouprawnienie obu płci, w Szwajcarii kolejne projekty były regularnie odrzucane w referendach kantonalnych. Za przykład posłużyć mogą lata 1919–1921, kiedy postulaty ustanowienia praw wyborczych dla kobiet odrzucono w głosowaniach w kantonach Genewa, Neuchâtel, Bazylea, Zurych, Glarus i Sankt Gallen. Zauważyć należy, iż w większości przypadków były to już kolejne głosowania nad tą samą kwestią¹⁰. W związku z tym, że proponowane rozwiązania nie były wdrażane na poziomie kantonalnym, rząd federalny ani parlament (składające się wyłącznie z mężczyzn) nie wykazywały zbyt dużej inicjatywy, jeśli chodzi o implementację praw wyborczych dla kobiet na poziomie federalnym. Odnotować jednak należy fakt, iż w 1918 roku prawo kobiet do głosowania stało się jednym z dziewięciu głównych postulatów w strajku generalnym, co też niewątpliwie wpłynęło na postawę parlamentarzystów, którzy w 1919 zalecili Radzie Federalnej, by ta przygotowała projekt ustawy, mającej na celu wprowadzenie praw

---

ubezpieczeniowa, a także krótszy czas pracy dla kobiet. Conzett-Knecht uważana jest za jedną z najważniejszych osobistości szwajcarskiego ruchu robotniczego końca XIX stulecia; *Conzett [-Knecht], Verena*, 01.03.2005, Historisches Lexikon der Schweiz, publikacja elektroniczna: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D9285.php>.

⁹ *Programm der Sozialdemokratischen Partei der Schweiz*, 1904, publikacja elektroniczna: <http://www.sp-ps.ch/ger/Media-library/AA-SP-Schweitz/Partei/Parteiprogramme/Parteiprogramm-1904>.

¹⁰ *Switzerland's Long Way to Women's...*, op. cit.

wyborczych dla kobiet. Rząd nie podejmował działań na tym gruncie przez wiele lat.

W latach 1920–1929 doszło do zjednoczenia różnych grup skupiających Szwajcarki o poglądach konserwatywnych, które apelowały o podział prac na męskie i żeńskie, głosząc hasło: „Kobiety powinny pozostać w domu”. W tym samym roku kilka organizacji kobiecych oraz socjaldemokraci złożyli petycję popartą 250 tys. podpisów, domagając się przyznania kobietom praw wyborczych. Inicjatywa została zignorowana.

Po drugiej wojnie światowej nastąpił rodzaj politycznego przebudzenia i stare – przedwojenne – postulaty zaczęły być coraz bardziej słyszalne. Jednak nie zmieniło to dotychczasowego nastawienia Szwajcarów, którzy w kolejnych kantonalnych referendach zorganizowanych w latach 1946–1951 (w Bazylei, Genewie, Ticino, Zurychu, Neuchatel, Solothurn i Vaud) zagłosowali przeciwko prawu wyborczemu dla kobiet. Jedną z pierwszych oznak zmian było kantonalne referendum w Bazylei-Miasto z 1957 roku, mocą którego ustanowiono czynne prawo wyborcze dla kobiet na poziomie lokalnym – w trzech gminach¹¹. Gmina Riehen stała się pierwszą w Szwajcarii, która 26 czerwca 1958 roku wprowadziła prawa wyborcze dla kobiet. W tym samym roku do rady miasta została wybrana Gertruda Späth-Schweizer, stając się jednocześnie pierwszą kobietą wybraną do organu sprawującego władzę¹².

Jeśli chodzi o działania na poziomie państwa, to zauważyć należy, iż parlament federalny po raz pierwszy głosował nad wprowadzeniem praw wyborczych dla kobiet na szczeblu federacji w roku 1958. Propozycja została przyjęta w Radzie Narodowej głosami 96 do 42 oraz w Radzie Kantonów – 25 do 12 głosów.

W dniu 1 lutego 1959 roku odbyło się pierwsze ogólnonarodowe referendum w sprawie praw wyborczych dla kobiet¹³. Głosowanie zostało zakończone porażką zwolenników równouprawnienia – przy frekwencji

11 A. Ladner, *Switzerland: Subsidiary, power-sharing and direct democracy*, [w:] *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*, (red.) J. Loughlin, F. Hendriks, A. Lidström, Oxford 2011, s. 198.

12 E. Manz, *Die Wegbereiterin aller Bundesrätinnen*, 24.07.2010, „Tages Anzeiger“, publikacja elektroniczna: <http://www.tagesanzeiger.ch/schweiz/standard/Die-Wegbereiterin-aller-Bundesraetinnen-/story/23894564>.

13 G. A. Fossedal, *Direct Democracy in Switzerland*, New Brunswick –London 2009, s. 95.

66,72% (987 843 wyborców) tylko 33,1% (323 727 wyborców) poparło kobiety, a 66,9% (654 939 wyborców) zagłosowało przeciw¹⁴.

Dodać warto, iż podczas kampanii przed referendum, prawa wyborcze dla kobiet popierane były wyłącznie przez socjaldemokratów, związki zawodowe, małe niezależne partie polityczne i Partię Komunistyczną. Większość ugrupowań liberalnych i konserwatywnych pozostała niezdecydowana, natomiast partie z prawej strony sceny politycznej, a także niektóre wiejskie stowarzyszenia kobiet sprzeciwiały się proponowanemu pomysłowi.

Mimo przegranego referendum federalnego kanton Vaud przyznał kobietom prawo głosowania na poziomie kantonalnym i lokalnym (1 lutego 1959 r.). Podobne decyzje podjęto w Neuchâtel (27 września 1959) i w Genewie (6 marca 1960)¹⁵.

Kolejnym kantonem, gdzie wprowadzono prawa wyborcze dla kobiet (w dniu 26 czerwca 1966 r.) była Bazylea-Miasto, która stała się jednocześnie pierwszym niemieckojęzycznym kantonem, wprowadzającym tę zmianę. Dwa lata później taką samą decyzję podjęli wyborcy w kantonie Bazylea-Okręg.

Jeszcze przed drugim federalnym referendum w sprawie praw wyborczych kobiet dwa kantony zdołały przeforsować zmianę: 19 października 1969 roku – włoskojęzyczny kanton Ticino, 12 kwietnia 1970 roku Valais oraz 15 listopada 1970 roku – kanton Zurych.

Drugie referendum, którego przedmiotem było przyznanie kobietom prawa głosowania w wyborach i referendum oraz prawa do kandydowania w wyborach, zostało przeprowadzone 7 lutego 1971 roku¹⁶, po tym jak z inicjatywy rządu propozycję tę przegłosował parlament federalny¹⁷.

¹⁴ *Volksabstimmung vom 1. Februar 1959*, Schweizerische Bundeskanzlei, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/ch/d/pore/va/19590201/index.html>.

¹⁵ A. Ladner, *Switzerland...*, op. cit., s. 198.

¹⁶ T. S. Aidt, B. Dallal, *Female voting power: the contribution of women's suffrage to the growth of social spending in Western Europe (1869–1960)*, "Public Choice" 2008, nr 134, s. 391.

¹⁷ L. Langer, *Panacea or Pathetic Fallacy? The Swiss Ban on Minarets*, "Vanderbilt Journal of Transnational Law", Vol. 43/2010; *Bundesbeschluss über die Einführung des Frauenstimm und Wahlrechts in eidgenössischen Angelegenheiten. Chronologie*, Schweizerische Bundeskanzlei, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/ch/d/pore/rf/cr/1970/19700220.html>.

I tak przy frekwencji 57,72% (955 321 wyborców) nowa zmiana zdobyła poparcie 65,7% (621 109 głosów) uczestniczących w głosowaniu. 34,3% wyborców (323 882 głosów) sprzeciwiło się pomysłowi przyznania kobietom praw wyborczych.

Warto w tym kontekście zauważyć, iż od momentu uchwalenia tzw. Konstytucji Założycielskiej – która weszła w życie 12 września 1848 roku, przeobrażając dotychczasowy luźny związek kantonów w państwo federalne – do momentu przyznania kobietom praw wyborczych na szczeblu federacji minęły 123 lata.

Ostatnim bowiem kantonem, w którym przyznano kobietom prawa wyborcze, był kanton Appenzell Innerhoden, w którym decyzja o zmianie prawa była konsekwencją orzeczenia Sądu Federalnego, które to orzeczenie z kolei było wynikiem sporu wokół interpretacji słowa „obywatel” w Konstytucji Federalnej. 27 listopada 1990 roku Sąd Federalny orzekł, że przyznanie kobietom praw wyborczych w Appenzell Innerrhoden nie wymaga zmiany Konstytucji Kantonalnej. Skład sędziowski dodał, iż jego stanowisko jest wystarczające, aby interpretować istniejącą Konstytucję w taki sposób, że kobiety i mężczyźni są obywatelami państwa¹⁸.

Reprezentacja kobiet w federalnych organach władzy ustawodawczej i wykonawczej

Najważniejszym (ilościowym) efektem referendum było zwiększenie liczby osób dysponujących prawem do kandydowania w wyborach oraz liczby osób, które były uprawnione do głosowania.

Obie wartości zostały praktycznie podwojone – z 1 654 708 mężczyzn uprawnionych w referendum federalnym w lutym 1971 roku do liczby 3 549 426¹⁹ kobiet i mężczyzn w wyborach parlamentarnych 31 października 1971 roku. W poprzednich wyborach parlamentarnych

¹⁸ P. Funk, Ch. Gathmann, *What women want: Suffrage, female voter preferences and the scope of government*, 2005, s. 18, publikacja elektroniczna: http://www.eea-esem.com/files/papers/EEA-ESEM/2006/337/Women_Suffrage.pdf. *Switzerland's Long Way...*, op. cit., *Women's long march to political parity*, The Swiss Portal, publikacja elektroniczna: <http://www.ch.ch/private/00987/01052/01054/02321/index.html?lang=en>.

¹⁹ *Nationalratswahlen 1971–2011*, Bundesamt für Statistik, publikacja elektroniczna: http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/17/02/blank/key/national_rat/wahlbeteiligung.html.

– w 1967 roku – liczba uprawnionych do głosowania wynosiła 1 551 909 mężczyzn²⁰.

Należy również odnotować, iż w każdych kolejnych wyborach parlamentarnych po 1967 roku frekwencja wyborcza zmniejszyła się istotnie. W latach 1947–1967 partycypacja wyborcza wynosiła od 72% w roku 1947 do 65,7% w wyborach 20 lat później (71,2% w 1951, 70,1% w 1955 68,5% w 1959 i 66,1% w 1963)²¹. Zmniejszenie poziomu frekwencji wyborczej odnotowane w okresie 1967–1971 (o 8,8%) było największym spadkiem udziału obywateli w wyborach parlamentarnych w latach 1922–2011.

Jednak mimo zmniejszającej się systematycznie frekwencji w kolejnych wyborach parlamentarnych, niezaprzeczalnym jest fakt, iż po sukcesie referendum z 1971 roku polityczna rola kobiet istotnie się zwiększyła w porównaniu do okresu sprzed głosowania powszechnego.

Warto zauważyć, że w pierwszych po referendum wyborach parlamentarnych, które odbyły się w Szwajcarii w październiku 1971 roku, kobiety zdobyły łącznie 11 mandatów w Zgromadzeniu Federalnym. Do tej pory jeszcze nigdy Szwajcarki nie miały możliwości pełnić funkcji parlamentarnych w Federacji.

Godzi się przy tym przypomnieć, iż Zgromadzenie Federalne zajmuje szczególną rolę ustrojową w Federacji, bowiem zgodnie z Konstytucją, sprawuje najwyższą władzę w państwie (z zastrzeżeniem praw narodu i kantonów)²². Zgromadzenie Federalne składa się z dwu izb: Rady Narodowej i Rady Kantonów, które są przykładem tzw. dwuizbowości symetrycznej (równorzędnej).

Rada Narodowa stanowi reprezentację narodu i składa się z 200 deputowanych wybieranych na czteroletnią kadencję w wyborach bezpośrednich, według zasady proporcjonalności²³. Jak wspomniano, kobiety po raz pierwszy w tej izbie zasiadły w 1971 roku. Szczegółowe dane dotyczące liczby zdobytych mandatów i udziału kobiet w Radzie Naro-

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² *Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z 18 kwietnia 1999 r.*, art. 148 ust. 1, [w:] *Konstytucja Szwajcarii*, tłum. i wstęp Z. Czeszejko-Sochacki, Warszawa 2000.

²³ W. Linder, A. Iff, *Swiss Political System*, Berno 2010, s. 25.

dowej parlamentu szwajcarskiego w kolejnych kadencjach zamieszczono w tabeli 1.

Jak widać na danych ujętych w tabeli nr 1, reprezentacja kobiet w kolejnych wyborach do Rady Narodowej systematycznie wzrastała: od 10 kobiet wybranych w pierwszych wyborach, w których miały one możliwość kandydować, aż do 59 i 58 w przedostatnich wyborach z roku 2007 i ostatnich wyborach parlamentarnych w roku 2011.

Tabela 1. Reprezentacja kobiet i mężczyzn w Radzie Narodowej w latach 1971–2011

Rok wyborów	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Udział kobiet (%)
1971	10	190	5,0
1975	15	185	7,5
1979	21	179	10,5
1983	22	178	11,0
1987	29	171	14,5
1991	35	165	17,5
1995	43	157	21,5
1999	47	153	23,5
2003	52	148	26,0
2007	59	141	29,5
2011	58	142	29,0
Łącznie	391	1809	17,8

Źródło: Bundesamt für Statistik.

Pod względem procentowym udział kobiet w Radzie wzrósł z 5% do 29%–29,5% w dwu ostatnich elekcjach. Wyniki osiągnięte przez kobiety w wyborach lat 2007 i 2011 wskazują na pewnego rodzaju stabilizację: najwyższy wynik możliwy i realny to około 30% składu całej izby.

Zauważyć przy tym należy, że w jedenastu (po referendum z 1971 r.) wyborach do Zgromadzenia Federalnego wyłoniono łącznie 2 200 deputowanych narodu: wśród nich znalazło się 391 kobiet i 1 809 mężczyzn: kobiety stanowiły zatem 17,8% wszystkich deputowanych w izbie na przełomie 40 lat.

W obecnym składzie Rady Narodowej zasiada 58 kobiet i 142 mężczyzn. Z czterech największych partii, tworzących rząd, w ławach większej izby parlamentu zasiadają łącznie 43 kobiety. Największą pod

względem liczbowym reprezentację ma Partia Socjaldemokratyczna (SP) – 21 kobiet deputowanych narodowych (na 25 mężczyzn z tej partii). Największa partia w Radzie wprowadziła do izby łącznie 54 swoich przedstawicieli, wśród których jest 6 kobiet. Drugie i trzecie miejsce pod względem liczby kobiet w Radzie Narodowej zajmują Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa (CVP) oraz Partia Liberalno-Demokratyczna. Liberałowie (FDP), których przedstawicielki sprawują odpowiednio 9 i 7 mandatów.

Pod względem procentowym ranking przedstawia się nieco inaczej. W tym przypadku na największą uwagę zasługuje Ewangelicka Partia Ludowa Szwajcarii (EVP), której 100% reprezentantów w Radzie Narodowej to kobiety. Na kolejnym miejscu jest Lega dei Ticinesi (Lega), której jednym z dwójga deputowanych jest kobieta. Na trzecim miejscu plasuje się SP z 45,7% kobiet w izbie. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 2.

Tabela 2. Kobiety w Radzie Narodowej – według partii politycznych (2011)²⁴

Partia	Kobiety	Mężczyźni	Łącznie	Udział kobiet (%)
FDP	7	23	30	23,3
CVP	9	19	28	32,1
SP	21	25	46	45,7
SVP	6	48	54	11,1
EVP	2		2	100,0
GLP	4	8	12	33,3
BDP	2	7	9	22,2
GPS	6	9	15	40,0
Lega	1	1	2	50,0
MCR		1	1	0,0
pozostałe		1	1	0,0
Łącznie	58	142	200	29,0

Źródło: Bundesamt für Statistik.

²⁴ Nazwy partii politycznych; Freisinnigdemokratische Partei (Partia Liberalno-Demokratyczna. Liberałowie) – FDP. Die Liberalen; Christlichdemokratische Volkspartei (Chrześcijańsko-Demokratyczna Partia Ludowa) – CVP; Sozialdemokratische Partei (Partia Socjaldemokratyczna) – SP; Schweizerische Volkspartei (Szwajcarska Partia Ludowa) – SVP; Evangelische Volkspartei der Schweiz (Ewangelicka Partia Ludo-

Drugą z izb, do której kobiety mogą być wybierane od 1971 roku jest Rada Kantonów, składająca się z 46 deputowanych kantonalnych. Po dwóch deputowanych wybieranych jest w 20 kantonach, natomiast po jednym deputowanym wybierają zgodnie z art. 150 ust. 2 Konstytucji Federalnej kantony: Obwalden, Nidwalden, Bazylea-Miasto, Bazylea-Określone, Appenzell Ausserrhoden i Appenzell Innerrhoden²⁵ (jak słusznie zauważa Zdzisław Czeszejko-Sochacki – w poprzedniej konstytucji kantony te określane były jako półkantony²⁶, co było spowodowane tym, że wcześniej istniejące trzy duże kantony zostały podzielone na dwie części – stąd nazwa „półkanton”). Wybory do Rady Kantonów odbywają się według zasad ustalonych w ustawodawstwie kantonalnym. Obecnie we wszystkich kantonach przeprowadzane są wybory bezpośrednie (choć pierwotnie członkowie izby byli wybierani przez parlamenty krajowe), w oparciu o system większościowy²⁷ (za wyjątkiem kantonu Jura)²⁸. Kobiety po raz pierwszy – podobnie jak w przypadku pierwszej z izb – zasiadły w Radzie Kantonów w 1971 roku.

Szczegółowe dane dotyczące liczby zdobytych mandatów i udziału kobiet w Radzie Kantonów parlamentu szwajcarskiego w kolejnych kadencjach zamieszczono w tabeli 3. W pierwszych wyborach do Rady Kantonów kobiety uzyskały jeden mandat, co stanowiło 2,3% składu całej wówczas 44-osobowej izby. W kolejnych wyborach kobiety nie zostały wybrane w żadnym z kantonów, ale od wyborów z roku 1979 widoczny jest systematyczny wzrost liczby kobiet w izbie: od 3 w latach 1979 i 1983 po 11 w roku 2003 oraz 10 i 9 w latach 2007 i 2011. Pod względem procentowym udział kobiet w Radzie Kantonów od roku 1979 praktycznie systematycznie wzrastał, jednak na podstawie wyników kilku ostatnich elekcji można przypuszczać, iż partycypacja kobiet w analizowanej izbie szwajcarskiego parlamentu będzie osiągać poziom około 20%.

---

wa Szwajcarii) – EVP; Grünliberale (Partia Liberalna Zielonych) – GLP; Bürgerlich Demokratische Partei (Partia Mieszczańsko-Demokratyczna / Konserwatywno Demokratyczna Partia Szwajcarii) – BDP; Die Grünen (Zieloni, Partia Zielonych Szwajcarii) – GPS; Lega dei Ticinesi (Liga Obywateli Ticino) – Lega; Mouvement Citoyens Genevois (Ruch Mieszkańców Genewy) – MCR-MCG.

²⁵ *Konstytucja Federalna...*, op. cit., art. 150 ust. 2.

²⁶ Z. Czeszejko-Sochacki, *System konstytucyjny Szwajcarii*, Warszawa 2002, s. 53.

²⁷ *Parlament Szwajcarii*, tłum. B. Banaszak, Warszawa 2000, s. 23.

²⁸ W. Linder, A. Iff, *Swiss political...*, s. 25.

Tabela 3. Reprezentacja kobiet (i mężczyzn) w Radzie Kantonów w latach 1971–2011

Rok wyborów	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Udział kobiet (%)
1971	1	43	2,3
1975	0	44	0,00
1979	3	43	6,5
1983	3	43	6,5
1987	5	41	10,9
1991	4	42	8,7
1995	8	38	17,4
1999	9	37	19,6
2003	11	35	23,9
2007	10	36	21,7
2011	9	37	19,6
Łącznie	63	439	12,5

Źródło: Bundesamt für Statistik.

Zauważyć przy tym należy, że w jedenastu (po referendum z 1971 r.) kolejnych elekcjach do Zgromadzenia Federalnego wybieranych było łącznie 502 deputowanych, z których 12,5% stanowiły kobiety.

W obecnej kadencji Rady Kantonów na 46 deputowanych zasiada 9 kobiet, które stanowią około 20% składu całej izby. Kobiety z ugrupowań politycznych tworzących szwajcarski rząd stanowią zdecydowaną większość – 8 deputowanych: po 2 z FDP i CVP oraz 4 członkinie SP. Wyłącznie SVP, która również tworzy Radę Federalną, nie ma swojej przedstawicielki w izbie kantonów.

Odnotować należy, że żadna partia polityczna nie zdołała wprowadzić do Rady Kantonów większej liczby kobiet niż mężczyzn. Reprezentanci Partii Liberalnej Zielonych (GLP) sprawują dwa mandaty w Radzie – jeden z nich należy do kobiety.

Pod względem procentowym GLP zajmuje zatem najlepszą lokatę – z 50% kobiet wprowadzonych ze swojego ramienia. Na kolejnych lokatach uplasowały się SP (36,4% kobiet), FDP (18,2% kobiet) i CVP (15,4% kobiet). Szczegółowe dane zawarto w tabeli 4.

Bardzo interesująco wygląda porównanie Szwajcarii z innymi państwami pod względem liczby kobiet w parlamentach narodowych. Zestawienie takie publikowane jest corocznie przez Unię Między-Parla-

Tabela 4. Kobiety w Radzie Kantonów – według partii politycznych (2011)

Partia	Kobiety	Mężczyźni	Łącznie	Udział kobiet (%)
FDP	2	9	11	18,2
CVP	2	11	13	15,4
SP	4	7	11	36,4
SVP		5	5	0,0
GLP	1	1	2	50,0
BDP		1	1	0,0
GPS		2	2	0,0
Pozostałe		1	1	0,0
Łącznie	9	37	46	19,6

Źródło: Bundesamt für Statistik.

mentarną (*Inter-Parliamentary Union – IPU*²⁹). Jak podaje IPU na 46 232 deputowanych w analizowanych przez organizację 189 państwach 9 157 (19,8%) stanowią kobiety (stan na 30 czerwca 2012).

Na dzień 31 maja 2012 roku Szwajcaria znajdowała się na 32 miejscu. Na czele tej klasyfikacji uplasowały się Rwanda – 56,3% kobiet, Andora – 50% kobiet, Kuba – 45,2% kobiet. Na kolejnym miejscu znajduje się Szwecja – 44,7% kobiet. Inne państwa europejskie na czele rankingu to: Finlandia – 42,5% kobiet, Holandia – 40,7% kobiet, Islandia – 39,7% kobiet, Norwegia – 39,6% kobiet i Dania 39,1%.

Dodać warto, iż w podobnych zestawieniach IPU z listopada 2011 roku, z listopada 2007, z listopada 2003 i z listopada 1999, Szwajcaria uplasowała się odpowiednio na 27., 22., 25. i 15. miejscu.

W związku z tym, że kobiety w 1971 roku uzyskały prawo do pełnego uczestnictwa w życiu politycznym Szwajcarii, umożliwiło im to również pełnienie funkcji radców federalnych w szwajcarskim rządzie – Radzie Federalnej. Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z dnia

²⁹ IPU założona została w 1889 r. i jest organizacją międzynarodową parlamentów. Jej działania koncentrują się na pracach na rzecz światowego dialogu parlamentarnego, pokoju i współpracy między narodami, a także na budowaniu silnej demokracji przedstawicielskiej, Inter-Parliamentary Union, publikacja elektroniczna: <http://www.ipu.org/english/home.htm>.

18 kwietnia 1999 roku w art. 174, określa Radę Federalną jako „najwyższą władzę rządzącą i wykonawczą”³⁰. Mimo zasady podziału władzy, szwajcarska Konstytucja obfituje w określenia sugerujące na pewnego rodzaju preponderancję parlamentu – Zgromadzenia Federalnego – wobec rządu³¹.

W skład Rady Federalnej wchodzi siedmiu radców federalnych wybieranych przez Zgromadzenie Federalne w oparciu o zasadę tzw. magicznej formuły. Rada Federalna nie jest zatem klasycznie tworzoną przez rząd – tu procedura wyboru składu rządu jest odmienna niż we współczesnych demokracjach. Wynika to zapewne z chęci odzwierciedlenia struktury społeczeństwa, a także różnic, które są charakterystyczne dla tego państwa. Magiczna formuła (określająca reguły reprezentacji partii politycznych, przedstawicieli kantonów oraz wyznaczenia w Radzie Federalnej w Szwajcarii³²) nakazuje, by w składzie rządu zawsze były reprezentowane cztery największe partie polityczne, niezależnie od szczegółowych wyników wyborów powszechnych. Stąd w Radzie zasiada bez względu na wynik wyborów po dwóch przedstawicieli: Szwajcarskiej Partii Ludowej (SVP), Demokratycznej Partii Wolności (FDP) i Partii Socjaldemokratycznej (SP) i jeden przedstawiciel Chrześcijańsko-Demokratycznej Partii Ludowej (CVP)³³. Ponadto przynajmniej dwóch członków Rady musi reprezentować kantony francusko- i włoskojęzyczne. Dodatkowo po jednym członku musi reprezentować trzy największe kantony: Zurych, Berno i Waadt, zaś żaden kanton nie może mieć w Radzie więcej niż jednego przedstawiciela. Oprócz tego, że radcy federalni muszą odzwierciedlać odmienną kantonów, języków, religii, to także przyjętą praktyką jest, że w rządzie musi być zachowana odmienną płci. W tej zatem instytucji kobiety mają niejako zagwarantowane miejsce.

³⁰ *Konstytucja Federalna...*, op. cit., art. 174.

³¹ M. Musiał-Karg, *Rada Federalna i prezydent w Szwajcarii. Specyfika i funkcjonowanie rozwiązań szwajcarskich na tle innych państw federalnych*, [w:] *Władza wykonawcza w Polsce i Europie*, (red.) M. Drzonek, A. Wołek, Kraków – Nowy Sącz 2009, s. 266.

³² P. Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Zakamycze 2003, s. 259.

³³ Taka dystrybucja mandatów funkcjonuje od roku 2003, kiedy CVP straciła jednego przedstawiciela na rzecz SVP. W 2003 w wyniku zwycięstwa wyborczego najmniejszej dotąd partii – SVP doszło do modyfikacji (po raz pierwszy od 44 lat) formuły magicznej. Odtąd SVP ma swoich dwóch przedstawicieli w Radzie (zamiast jednego), a partia chadecka (CVP) straciła jedno miejsce i obecnie ma tylko jednego przedstawiciela w rządzie.

Analizując obecność kobiet w Radzie Związkowej zaznaczyć należy, iż po raz pierwszy kobieta została wybrana do rządu w 1984 roku i była nią Elisabeth Kopp (FDP), która była członkiem Rady do roku 1989. Kopp stanęła na czele departamentu sprawiedliwości i policji. 1 stycznia 1989 objęła funkcję wiceprzewodniczącej Rady Związkowej (wiceprezydenta Szwajcarii) i zgodnie z tradycją polityczną Szwajcarii miała szansę zostać pierwszą kobietą-prezydentem w kolejnym roku. W związku z zarzutami (jak się okazało bezpodstawnymi) o łamanie tajemnicy państwowej Kopp 12 stycznia 1989 roku podała się do dymisji³⁴.

Dane dotyczące składu Rady Związkowej poszczególnych kadencji zawarto w tabeli 5.

Tabela 5. Kobiety w Radzie Federalnej (1984–2012)

	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Udział kobiet (%)	Przynależność partyjna kobiet
do 1984	0	7	0,0	
1984–1989	1	7	14,3	FDP
1989–1993	0	7	0,0	
1993–1999	1	6	14,3	SP
1999–2003	2	5	28,6	CVP, SP
2004–2006	1	6	14,3	SP
2006–2007	2	5	28,6	CVP, SP
2008–2010	3	4	42,9	CVP, SP, BDP
2010–2011	4	3	57,1	CVP, SP (2), BDP
od 2012	3	4	42,9	CVP, SP, BDP

Źródło: Bundesamt für Statistik.

Po 4-letniej nieobecności kobiet w rządzie szwajcarskim 10 marca 1993 roku do Rady Federalnej wybrana została socjaldemokratka – Ruth Dreifuss³⁵, która w latach 1994–2002 kierowała sprawami wewnętrznymi.

³⁴ *Eisabeth Kopp*, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=98>.

³⁵ *Ruth Dreifuss*, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=105&type=angenommene>.

mi Federacji, w 1998 pełniła funkcje wiceprezydenta Rady, a w 1999 roku została pierwszą kobietą prezydentem. Dodać w tym miejscu należy, iż Szwajcaria wykształciła unikalny system wyboru prezydenta i wiceprezydenta oparty na zasadzie rotacyjności. Prezydent pełni w Federacji rolę przewodniczącego Rady oraz sprawuje funkcje reprezentacyjne na zewnątrz państwa. Oba: prezydenta i wiceprezydenta wybiera Zgromadzenie Federalne na roczną kadencję (rok kalendarzowy)³⁶.

W latach 1999–2003 do Rady Federalnej dołączyła Ruth Metzler-Arnold³⁷ (CVP), która stała na czele Federalnego Departamentu Sprawiedliwości i Policji. Po ustąpieniu R. Dereiffus do rządu wybrano Micheline Calmy-Rey³⁸ (SP), która do końca roku 2011 była odpowiedzialna za sprawy zagraniczne Szwajcarii. Calmy-Rey dwukrotnie pełniła urząd prezydenta – w roku 2007 i 2011³⁹. Kolejna kobieta – Doris Leuthard⁴⁰ (CVP) została wybrana w roku 2006: kierowała departamentem spraw ekonomicznych (2006-2010), a od 2010 roku jest odpowiedzialna za transport, łączność i energetykę. W roku 2008 do Rady Związkowej dołączyła Eveline Widmer-Schlumpf⁴¹ (CDP, obecnie BDP), która w latach 2008–2010 stała na czele Federalnego Departamentu Sprawiedliwości i Policji, a następnie objęła funkcję radcy federalnego odpowiedzialnego za finanse państwa. Evelin Widmer-Schlumpf w roku 2012 została prezydentem Konfederacji Szwajcarskiej. Ostatnią kobietą, która została

³⁶ Z. Czeszejko-Sochacki, *System konstytucyjny...*, op. cit., s. 59.

³⁷ Ruth Metzler-Arnold, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=108&type=angenommene>.

³⁸ Micheline Calmy-Rey, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=111&type=angenommene>.

³⁹ Presidents and vice-presidents of the Confederation, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/bundespraesidenten/index.html?lang=en>.

⁴⁰ Doris Leuthard, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=114&type=angenommene>.

⁴¹ Eveline Widmer-Schlumpf, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=115&type=angenommene>.

wybrana do rządu jest Simonetta Sommaruga⁴² (SP), kierująca od 2010 roku Departamentem Sprawiedliwości i Policji.

W całej historii Rady Federalnej na 115 radców federalnych w jej składzie zasiadało tylko 7 kobiet. Zwrócić jednak należy uwagę, iż w roku 2010 – po dymisji ministra transportu, łączności i energii Moritza Leuenbergera i po wyborze do Rady socjaldemokratki S. Sommarugi – po raz pierwszy w historii kobiety reprezentowały większość w rządzie szwajcarskim. Po tym jak Szwajcaria przyznała kobietom prawa wyborcze dopiero w 1971 roku, a niektóre kantony (np. oba Appenzell) zwlekały z podjęciem podobnej decyzji na szczeblu kantonalnym, przewaga pań w rządzie federalnym miała niewątpliwie charakter symboliczny.

Reprezentacja kobiet w kantonalnych i gminnych organach władzy ustawodawczej i wykonawczej

Rozważając temat obecności kobiet w przestrzeni politycznej Szwajcarii, nie sposób pominąć analizy udziału pań w organach legislatywy i egzekutywy na poziomie kantonów. Szczegółowe dane dotyczące liczby zdobytych mandatów i poziomu reprezentacji kobiet w parlamentach kantonalnych oraz rządach kantonów zamieszczono w tabelach 6 i 8.

Po raz pierwszy kobiety uzyskały mandat w parlamentach kantonalnych w roku 1975. Stanowiły wówczas 6,2% całego składu wszystkich izb. Dla porównania – liczba mężczyzn sprawujących mandat w organach legislatywy wynosiła 2 636. Cztery lata później liczba kobiet zwiększyła się o 72, a stały trend wzrostowy utrzymywał się aż do roku 2007, kiedy kobiety zdobyły 26,5% miejsc w parlamentach kantonów, co stanowiło 725 z 2738 mandatów kantonalnych. Od 2011 roku w parlamentach kantonów zasiada około 25% pań.

⁴² *Simonetta Sommaruga*, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=135&type=angenommene>.

Tabela 6. Reprezentacja kobiet (i mężczyzn) w organach legislatywy na szczeblu kantonów (1971–2011)

Rok wyborów	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Udział kobiet (%)
1975	175	2 636	6,2
1979	247	2 624	8,6
1983	293	2 583	10,2
1987	353	2 526	12,3
1991	456	2 543	15,2
1995	658	2 339	22,0
1999	707	2 222	24,1
2003	709	2 223	24,1
2007	725	2 013	26,5
2011	661	1 947	25,3
2012	652	1 956	25,0

Źródło: Bundesamt für Statistik.

Jeśli chodzi o przynależność partyjną, to pod względem liczbowym (według stanu na 11 marca 2012 r.) w parlamentach kantonalnych największą reprezentację kobiet miały partie: socjaldemokratyczna (191 kobiet), liberalno-demokratyczna (112 kobiet) i chrześcijańscy-demokraci (104 kobiety).

Tuż za nimi – z 97 paniami w parlamentach kantonalnych – uplasowała się Partia Zielonych.

Pod względem udziału procentowego kobiet w organach stanowiących w kantonach, najlepiej wypadli wspomniani powyżej „Zieloni”, których reprezentacja kobiet w porównaniu do mężczyzn była tylko o 0,8% mniejsza i stanowiła niemal połowę całej reprezentacji partii. Niezły wynik osiągnęli również socjaldemokraci. W ich przypadku kobiety stanowiły prawie 42% wszystkich przedstawicieli w parlamentach kantonów. Najslabiej spośród wszystkich partii wypadła Szwajcarska Partia Ludowa wprowadzając w porównaniu do 488 mężczyzn tylko 64 kobiety (11,6% całej reprezentacji SVP w kantonach).

W kantonalnych organach wykonawczych na początku 2012 roku zasiadało 37 kobiet, co na przestrzeni niemal 30 lat (od kiedy po raz

Tabela 7. Kobiety w parlamentach kantonalnych – według partii politycznych⁴³
(stan na 11 marca 2012 r.)

Partia	Kobiety	Mężczyźni	Łącznie	Udział kobiet (%)
FDP	112	401	513	21,8
CVP	104	368	472	22,0
SP	191	267	458	41,7
SVP	64	488	552	11,6
LP	8	30	38	21,1
EVP	10	32	42	23,8
CSP	5	18	23	21,7
GLP	20	44	64	31,3
BDP	11	68	79	13,9
PdA	3	8	11	27,3
GPS	97	100	197	49,2
pozostałe	17	92	109	15,6
Łącznie	653	1954	2607	25,0

Źródło: Bundesamt für Statistik.

pierwszy kobieta została wybrana do rządu kantonalnego) okazało się wynikiem najlepszym⁴⁴. W 1983 w egzekutywie kantonów reprezentację kobiet stanowiła jedna kobieta, w latach 1987 i 1991 w organach tych zasiadało już pięć pań. Do diametralnej zmiany doszło dopiero w latach 90., kiedy to kobiety zdobyły 19 spośród 166 miejsc w rządach, a następnie przekroczyły liczbę 30, który to wynik do tej pory nie został zmniejszony. Od roku 1999 w rządach poszczególnych kantonów zasiada 30 i więcej kobiet. Pod względem procentowym kobiety stanowią w tych organach około 20-24% wszystkich miejsc.

⁴³ Nazwy partii politycznych – uzupełnienie do przypisu nr 24: Liberale Partei (Partia Liberalna) – LP; Christlich-Soziale Partei (Partia Chrześcijańsko-Socjalna) – CSP; Partei der Arbeit der Schweiz (Szwajcarska Partia Pracy) – PdA.

⁴⁴ Dodać warto, że według stanu na 1 kwietnia 2012 r. w rządach kantonów zasiadało już 38 kobiet.

Tabela 8. Reprezentacja kobiet (i mężczyzn) w organach egzekutywy na szczeblu kantonów (1983–2011)

Rok wyborów	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn	Udział kobiet (%)
1983	1	167	0,6
1987	5	163	3,0
1991	5	161	3,0
1995	19	147	11,4
1999	33	129	20,4
2003	34	124	21,5
2007	30	126	19,2
2011	36	120	23,1
2012	37	119	23,7

Źródło: Bundesamt für Statistik.

Według danych Federalnego Urzędu Statystycznego (Bundesamt für Statistik), 1 kwietnia 2012 roku w rządach kantonalnych zasiadało łącznie 38 kobiet – o jedną więcej niż wskazano w tabeli 8. Najwięcej kobiet wybranych na stanowiska rządowe zostało z partii BDP oraz GP – po 50%: w pierwszym przypadku były to 2 kobiety, a w przypadku „Zielonych” – 5 pań. Bardzo dobry wynik osiągnęli socjaldemokraci, którym udało się wprowadzić na funkcje rządowe 14 kobiet (43,8%) na wszystkich 32 członków partii pełniących kantonalne funkcje rządowe. Za SP znalazły się dwie partie – FDP oraz LPS, które obsadziły swoimi reprezentantkami funkcje ministerialne na poziomie odpowiednio 25,6% oraz 25%. Zauważyć jednak należy, iż liberałowie z FDP powierzyli kobietom 11 funkcji rządowych, a ci z LPS – tylko jednej. Najsłabiej wypadli chrześcijańscy demokraci i ludowcy, z ramienia których w rządach kantonalnych zasiadało odpowiednio 7,5% (3 kobiety w porównaniu do 37 mężczyzn z CVP) i 10,5% (2 panie w porównaniu do 17 mężczyzn z SVP) kobiet.

Średni udział kobiet ze wszystkich partii, które mają swoich ministrów w rządach kantonalnych wynosi 24,5%, co świadczy o tym, że co 4 minister jest kobietą. Zauważyć należy, iż zarówno w parlamentach, jak i rządach w szwajcarskich kantonach reprezentacja kobiet jest podobna – na poziomie 24,5%-25%.

Tabela 9. Kobiety w rządach kantonalnych – według partii politycznych⁴⁵
(stan na 1 kwietnia 2012)

Partia	Kobiety	Mężczyźni	Łącznie	Udział kobiet (%)
FDP	11	32	43	25,6
CVP	3	37	40	7,5
SP	14	18	32	43,8
SVP	2	17	19	10,5
LPS	1	3	4	25,0
BDP	2	2	4	50,0
GP	5	5	10	50,0
Lega	0	2	2	–
pozostałe	0	2	2	–
Łącznie	38	118	156	24,5

Źródło: Bundesamt für Statistik.

Niestety, z powodu braku kompletnych i aktualnych danych na temat reprezentacji kobiet w organach stanowiących i wykonawczych w szwajcarskich gminach, w tekście wykorzystane zostały dane do lat 2004 i 2005.

Warto w tym miejscu przypomnieć, iż organami uchwałodawczymi na szczeblu lokalnym Federacji są Zgromadzenie Ludowe (w najmniejszych gminach – około 80% wszystkich gmin szwajcarskich) oraz parlamenty gminne (w gminach o większej liczbie mieszkańców – około 20% wszystkich szwajcarskich gmin)⁴⁶.

Jak widać w danych z tabeli nr 10 reprezentacja kobiet w ciałach uchwałodawczych gmin – w parlamentach gminnych – od 1983 roku systematycznie rośnie, przy czym największa zmiana w poziomie udziału pań odnotowana była między rokiem 1983 a 1993, kiedy to wskaźnik partycypacji kobiet z 16,2% wzrósł do 25,2%. W ostatnim analizowa-

⁴⁵ Nazwy partii politycznych – uzupełnienie do przypisów nr 24 i 43: Liberale Partei der Schweiz (Partia Liberalna Szwajcarii) – LPS; Die Grünen (Zieloni, Partia Zielonych) – GP.

⁴⁶ A. Ladner, *Size and direct democracy at the local level: the case of Switzerland*, "Environment and Planning" 2002, C: Government and Policy, t. 20, s. 816.

nym roku – 2004 – kobiety sprawowały 31% mandatów w parlamentach gminnych, przy czym najczęściej procentowo kobiet udało się wprowadzić małym partiom – „Zielonych” i PdA. Spośród partii obecnych w szwajcarskiej Radzie Federalnej najlepszy wynik odnotowali socjaldemokraci – 40,5% kobiet z ramienia SP pełniło w 2004 roku mandat w parlamentach gminnych. Partie FDP i CVP wypadły podobnie zdobywając średnio około 25% mandatów dla swoich przedstawicieli.

Tabela 10. Kobiety w parlamentach gminnych – według partii politycznych 1983–2004 (gminy powyżej 10 tys. mieszkańców)

Partia	1983 r.	1993 r.	1996 r.	2000 r.	2004 r.
FDP	11,8	16,0	18,8	21,6	24,5
CVP	13,4	22,0	23,5	25,8	26,4
SP	18,9	35,5	39,9	40,1	40,2
SVP	6,7	12,7	15,2	15,7	16,6
LP	19,5	22,1	27,8	26,4	27,4
LdU	24,0	35,0	27,7		
EVP	16,5	24,3	32,1	35,2	35,1
PdA	26,6	30,0	39,4	49,1	45,0
Zieloni	33	42,9	46,3	45,9	46,0
Małe partie prawicowe	9,1	6,3	4,4	9,0	13,2
Pozostałe	19,0	27,3	30,4	30,7	36,8
Łącznie	16,2	25,1	28,0	29,8	31,0

Źródło: Bundesamt für Statistik.

Należy również odnotować, iż w roku 2004 w parlamentach gmin zamieszkałych przez więcej niż 10 tys. mieszkańców na 4347 mandatów parlamentarnych 1346 zdobyły kobiety. Pod względem liczbowym najczęściej mandatów zdobyły panie z partii: SP – 467 (na 1163 mandaty łącznie), FDP – 237 (na 968 mandatów łącznie), CVP – 140 (na 531 mandatów łącznie) oraz „Zieloni” – 132 (na 287 mandatów łącznie).

Przypomnieć należy, iż organami wykonawczymi na poziomie lokalnym są rady gmin, których członkowie wybierani są przez zgromadzenia gmin w liczbie od 3 do 9 osób. Każdej radzie przewodniczy prezydent

gminy, który jest równocześnie przewodniczącym zgromadzenia ogółu obywateli. Kadencja rady gminnej jest zbieżna z kadencją organów wykonawczych w kantonie. Organizacja wewnętrzna rady jest podobna do organizacji rządu kantonowego.

Jeśli chodzi o reprezentację kobiet w gminnych organach wykonawczych, to zauważyć należy, iż podobnie jak w przypadku parlamentów, bardzo duży wzrost udziału kobiet od roku 1983 do roku 2005, przy czym największą zmianę – o 10% – odnotowano między rokiem 1983 a 1993.

W dniu 1 stycznia 2005 roku – według danych Bundesamt für Statistik – kobiety stanowiły 25% wszystkich członków rad gminnych, przy czym pod względem procentowym (i liczbowym) w stosunku do liczby mężczyzn z danego ugrupowania najwięcej kobiet należało do SP – 41,1% (83 kobiety na 193 mężczyzn). Prócz socjaldemokratów wysokie wskaźniki reprezentacji kobiet uzyskiwały również partie PdA – 36,4%, „Zieloni” – 30,4% oraz EVP – 27,8% kobiet.

Tabela 11. Kobiety w gminnych organach wykonawczych – według partii politycznych 1983–2005 (gminy powyżej 10 tys. mieszkańców)

Partia	1983	1993	1997	2001	2005
FDP	4,9	11,6	15,4	19,5	19,9
CVP	8,4	14,8	21,4	23,5	22,0
SP	5,1	20,3	31,8	34,7	41,1
SVP	1,4	9,8	15,7	16,2	9,5
LP	4,8	14,3	13,6	22,7	23,1
EVP	5,9	9,5	9,5	9,1	27,8
PdA	11,1	0	28,6	33,3	36,4
Zieloni		53,8	43,8	27,3	30,4
Pozostałe	8,6	22,2	30,5	26,8	21,5
Łącznie	5,8	15,7	22,2	24,1	24,9

Źródło: Bundesamt für Statistik.

Pod względem liczbowym w organach wykonawczych gmin liczących więcej niż 10 tys. mieszkańców na 846 mandatów w radach gminnych – 211 należało do kobiet (635 do mężczyzn). Wśród wybranych pań

najwięcej kobiet było członkami partii (prócz wymienionej wyżej SP): FDP – 48, CVP – 31, a najmniej z PdA – 4 (co jednak w przypadku tej partii dało wysoki wynik procentowy).

Podsumowanie

Analizując obecność kobiet w szwajcarskim życiu politycznym, zauważyć należy, iż przestrzeń polityczna ewoluuje, a polityka nie jest już dziedziną życia zarezerwowaną wyłącznie dla mężczyzn. Przykład Szwajcarii potwierdza, że sfera polityki staje się obecnie coraz bardziej osiągalna dla kobiet. Mimo długoletniej walki kobiet o równe z mężczyznami traktowanie w życiu politycznym, mimo porażki referendum federalnego z 1959 roku, po wielu wysiłkach, po systematycznych działaniach na rzecz poprawy „politycznej” sytuacji Szwajcerek, w 1971 roku udało się wprowadzić w tym państwie czynne i bierne prawo wyborcze dla kobiet. Większość kantonów przyjęła rozszerzenie praw kobiet, ale całkowicie proces ten został zakończony dopiero na początku lat 90.

Współczesna Szwajcaria nie należy do państw – liderów – pod względem udziału kobiet w najwyższych organach władzy: 29% i 19,6% kobiet w obu izbach Zgromadzenia Federalnego, 25% i 23,7% w legislatywie i egzekutywie na poziomie kantonów oraz 31% i 25% w parlamentach i radach gminnych – w opinii wielu może budzić zdziwienie, które jest być może wynikiem opinii na temat Szwajcarii jako najsprawniej funkcjonującej demokracji na świecie. Jak się jednak okazuje – demokracja bezpośrednia – prócz tego, że w dużej mierze aktywizuje uprawnionych obywateli, to jednak w niektórych przypadkach – jak np. przyznanie praw wyborczych kobietom – może spowalniać istotne zmiany społeczne w państwie.

Nie zmienia to jednak faktu, że współczesne szwajcarskie kobiety są coraz bardziej zauważalne w przestrzeni publicznej, a tym samym i w przestrzeni politycznej Konfederacji Szwajcarskiej. Duża reprezentacja kobiet w Radzie Federalnej może być tego odpowiednim dowodem. Jeśli chodzi o udział kobiet w parlamentach na różnych poziomach podziału administracyjnego państwa, to wydaje się, że kobiety o wiele szybciej zdobywają przestrzeń lokalną aniżeli kantonálną czy federalną – jest im tam zapewne łatwiej dotrzeć ze swoimi działaniami do społeczności lokalnych. Niemniej jednak zaznaczyć należy, iż współczesne Szwajcarki to

w coraz to większej mierze kobiety samodzielne i niezależne, piastujące wiele ważnych funkcji nie tylko w sferze politycznej, ale także biznesowej czy społecznej, walczące często o prawa kobiet. Odnotować warto, iż w 1981 roku kobiety wywalczyły wniesienie w poprawki do Konstytucji, która to zmiana wprowadzała równość między kobietą i mężczyzną⁴⁷, a w 1985 roku uchwalono nowe przepisy o małżeństwie, zrównujące prawa kobiet i mężczyzn na gruncie prawa cywilnego i rodzinnego.

Warte przywołania są słowa Anny Wittenberg, która w czerwcu 2011 roku przy okazji protestów Szwajcerek przeciwstawiających się dominacji mężczyzn w różnych sferach życia, podawała: „według najnowszych badań [kobiety – M. M-K.] zarabiają nadal 24% mniej niż mężczyźni, a życie polityczne zdominowane jest przez mężczyzn. Kobiety mają też znacznie mniejsze szanse na zrobienie kariery zawodowej czy politycznej. Po raz pierwszy w historii w proteście biorą udział żony rolników, aby pokazać, że w gospodarstwie to mężczyźni decydują o wszystkim i zarządzają pieniędzmi. W demonstracjach bierze udział ponad 50 organizacji, związków zawodowych i partii kobiecych”⁴⁸. Niniejszy cytat potwierdza, iż współcześnie kobiety – nie tylko te ze Szwajcarii – coraz częściej będą rezygnowały z pełnienia swoich ról wyłącznie w sferze prywatnej. Chcąc się realizować zawodowo będą prawdopodobnie starać się dzielić swoje role z życia prywatnego z funkcjami w sferze publicznej. Przestrzeń polityki należeć będzie zapewne do ważnych miejsc funkcjonowania i działania współczesnych kobiet.

Bibliografia

- Aidt T. S., Dallah B., *Female voting power: the contribution of women's suffrage to the growth of social spending in Western Europe (1869–1960)*, “Public Choice” 2008, nr 134.
- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2008.
- Banaszak B., *Prawo wyborcze obywateli*, Warszawa 1996.

⁴⁷ Pierwsza część ust. 3 z art. 8 brzmi: „Mężczyzna i kobieta są równouprawnieni”; *Konstytucja Federalna...*, op. cit., art. 8 ust. 3.

⁴⁸ A. Wittenberg, *Szwajcaria: kobiety walczą o równouprawnienie*, PolskieRadio.pl, publikacja elektroniczna: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/385858,Szwajcaria-kobiety-walczą-o-rownouprawnienie,>

- Barburska O., *Czynniki determinujące udział kobiet w sprawowaniu władzy politycznej w krajach Europy Zachodniej*, „Studia Polityczne” 2002, nr 2.
- Bundesbeschluss über die Einführung des Frauenstimm- und Wahlrechts in eidgenössischen Angelegenheiten. Chronologie*, Schweizerische Bundeskanzlei, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/ch/d/pore/rf/cr/1970/19700220.html>.
- Chronology of Worldwide Woman Suffrage*, International Museum of Women, publikacja elektroniczna: http://www.imow.org/dynamic/press_pdfs/press_pdfs_pdf_144.pdf.
- Conzett [-Knecht], Verena*, 01.03.2005, Historisches Lexikon der Schweiz, <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D9285.php>.
- Czeszejko-Sochacki Z., *System konstytucyjny Szwajcarii*, Warszawa 2002.
- Deryng A., *Pojęcie i funkcje prawa wyborczego*, [w:] *Prawo wyborcze obywateli*, (red.) A. Deryng, Wrocław 2010.
- Doris Leuthard, *Federal Councillors Since 1984*, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=114&type=angenommene>.
- Eveline Widmer-Schlumpf*, *Federal Councillors Since 1984*, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=115&type=angenommene>.
- Fossedal G. A., *Direct Democracy in Switzerland*, Transaction Publisher, New Brunswick – London 2009.
- Funk P., Gathmann Ch., *What women want: Suffrage, female voter preferences and the scope of government*, 2005, s. 18, publikacja elektroniczna: http://www.eea-esem.com/files/papers/EEA-ESEM/2006/337/Women_Suffrage.pdf.
- Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Warszawa 2007.
- Inter-Parliamentary Union*, publikacja elektroniczna: <http://www.ipu.org/english/home.htm>.
- Kobiety w Polsce na przełomie wieków. Nowy kontrakt płci?*, (red.) M. Fuszara, Warszawa 2002.
- Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej z 18 kwietnia 1999 r.*, art. 148 ust. 1, [w:] *Konstytucja Szwajcarii*, tłum. i wstęp Z. Czeszejko-Sochacki, Warszawa 2000.
- Konstytucja Szwajcarii*, tłum. i wstęp Z. Czeszejko-Sochacki, Warszawa 2000.

- Kopp E., *Federal Councillors Since 1984*, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=98>.
- Ladner A., *Size and direct democracy at the local level: the case of Switzerland*, "Environment and Planning" 2002, C: Government and Policy, t. 20.
- Ladner A., *Switzerland: Subsidiary, power-sharing and direct democracy*, [w:] *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*, (red.) J. Loughlin, F. Hendriks, A. Lidström, Oxford 2011.
- Langer L., *Panacea or Pathetic Fallacy? The Swiss Ban on Minarets*, "Vanderbilt Journal of Transnational Law" 2010, t. 43.
- Linder W., Iff A., *Swiss Political System*, Berno 2010.
- Manz E., *Die Wegbereiterin aller Bundesrätinnen*, 24.07.2010, „Tages Anzeiger”, publikacja elektroniczna: <http://www.tagesanzeiger.ch/schweiz/standard/Die-Wegbereiterin-aller-Bundesraetinnen-/story/23894564>.
- Micheline Calmy-Rey, *Federal Councillors Since 1984*, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=111&type=angenommene>.
- Musiał-Karg M., *Rada Federalna i prezydent w Szwajcarii. Specyfika i funkcjonowanie rozwiązań szwajcarskich na tle innych państw federalnych*, [w:] *Władza wykonawcza w Polsce i Europie*, (red.) M. Drzonek, A. Wołek, Kraków – Nowy Sącz 2009.
- Nationalratswahlen 1971–2011*, Bundesamt für Statistik, publikacja elektroniczna: http://www.bfs.admin.ch/bfs/portal/de/index/themen/17/02/blank/key/national_rat/wahlbeteiligung.html.
- Ockrent Ch., *Kobiety u władzy*, Warszawa 2007.
- Pacześniak A., *Kobiety w Parlamencie Europejskim. Przelamywanie stereotypu płci w polityce*, Wrocław 2006.
- Parlament Szwajcarii*, tłum. B. Banaszak, Warszawa 2000.
- Prawo wyborcze obywateli*, (red.) A. Deryng, Wrocław 2010.
- Programm der Sozialdemokratischen Partei der Schweiz*, 1904, publikacja elektroniczna: <http://www.sp-ps.ch/ger/Media-library/AA-SP-Schweiz/Partei/Parteiprogramme/Parteiprogramm-1904>.
- Presidents and vice-presidents of the Confederation*, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/bundespraesidenten/index.html?lang=en>.

- Ruth Dreifuss*, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=105&type=angenommene>.
- Ruth Metzler-Arnold*, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=108&type=angenommene>.
- Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Zakamycze 2003.
- Simonetta Sommaruga*, Federal Councillors Since 1984, The Swiss Federal Council, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/br/dokumentation/mitglieder/details/index.html?lang=en&id=135&type=angenommene>.
- Switzerland's Long Way to Women's Right to Vote*, History of Switzerland, publikacja elektroniczna: <http://history-switzerland.geschichtschweiz.ch/chronology-womens-right-vote-switzerland.html>.
- Szkłany sufit. Bariery i ograniczenia karier kobiet*, A. Titkow (red.), Warszawa 2003.
- Volksabstimmung vom 1. Februar 1959*, Schweizerische Bundeskanzlei, publikacja elektroniczna: <http://www.admin.ch/ch/d/pore/va//19590201/index.html>.
- Wittenberg A., *Szwajcaria: kobiety walczą o równouprawnienie*, PolskieRadio.pl, publikacja elektroniczna: <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/385858,Szwajcaria-kobiety-walczą-o-rownouprawnienie>.
- Władza wykonawcza w Polsce i Europie*, (red.) M. Drzonek, A. Wołek, Kraków – Nowy Sącz 2009.
- Women's long march to political parity*, The Swiss Portal, publikacja elektroniczna: <http://www.ch.ch/private/00987/01052/01054/02321/index.html?lang=en>.
- Women's suffrage. A World Chronology of the Recognition of Women's Rights to Vote and to Stand for Election*, <http://www.ipu.org/wmn-e/suffrage.html>.

Marcin Siedlecki

Białystok

**POTENCJAŁ WYBORCZY KOBIEC
W UJĘCIU KRAJOWYM I REGIONALNYM W ŚWIETLE STATYSTYKI
PAŃSTWOWEJ KOMISJI WYBORCZEJ**

ABSTRACT

**Electoral potential of women in the national and regional perspective
in the light of the National Electoral Commission statistics**

Elections to the Sejm in 2011, following the changes of electoral law, brought a new quality of the construction of electoral lists: 35% of places on each list were guaranteed to women and men. As a result, political parties put on their lists 43% of women who have won only 29% of votes, however. Women's electoral power is measured as the ratio of voting result and participation on lists. A relatively low rate of 0.68 has been adopted in our country. Additionally, as much as 3/4 of female candidates got a trace number of votes, below 0.3% of available ones in their area. To compare, the façade electoral function was taken by 2/3 of male candidates. In the 2011 election, 36 candidates were the "electoral locomotives" in our country (those who collect the minimum of 10% of available votes in the area), including 26 men and 10 women. Statistically, the largest contribution to the success of their own committees was made by female candidates from the Palikot Movement as well as Civic Platform.

In the Podlaskie Voivodship the deficit of human potential of women can be noticed, that is the number candidates for the elective political offices. Dependence on the place on the list and the collected votes in the case of women candidates in the Podlasie indicates that in the majority of cases, the position on the given list has not influenced the size of the obtained support of voters, which is quite unusual. In terms of party activity, women are clearly less present than men on both, the

national as well as regional levels. Men, at least for now, are a quantitative framework of human resources of political parties. System changes (introduction of the amount act) not connected with the bottom-up growth in number of active women in political parties, social organisations, institutions emerging local leaders, will not lead to groundbreaking changes in the structure of political decision-makers.

Wybory do izby niższej polskiego parlamentu w 2011 roku przyniosły nową jakość konstrukcji list wyborczych. W efekcie zmiany ordynacji wyborczej komitety polityczne pretendujące do uzyskania reprezentacji na forum Sejmu Rzeczypospolitej zobligowane zostały do stosowania zasady, iż nie mniej niż 35% miejsc na każdej liście należy być do kandydatów-kobiet oraz kandydatów-mężczyzn¹.

Wyborcy w skali całego kraju, 9 października 2011 roku, mogli dokonać wyboru spośród 3972 kandydatów-mężczyzn oraz 3063 kandydatów-kobiet (43,5% wszystkich pretendentów do mandatu poselskiego). W ujęciu powszechnym prawo 35% miejsc dla przedstawicieli każdej z płci zostało – w optyce dotychczasowej niskiej reprezentacji kobiet na listach parlamentarnych – ze znaczną nadwyżką wyegzekwowane².

W skali kraju w ostatnich wyborach do Sejmu na mężczyzn oddano 10,14 mln głosów, zaś na kobiety jedynie 4,22 mln (29,4%). Siła wyborcza kobiet – w ujęciu bezwzględnym – mierzona jako iloraz wyniku wyborczego i udziału na listach, przyjęła w skali kraju relatywnie niską wartość 0,68 (dla porównania wskaźnik siły wyborczej mężczyzn w wyborach do Sejmu 2011 wyniósł 1,25). W przypadku poszczególnych komitetów oraz okręgów wskaźnik siły wyborczej kobiet był wydatnie zróżnicowany.

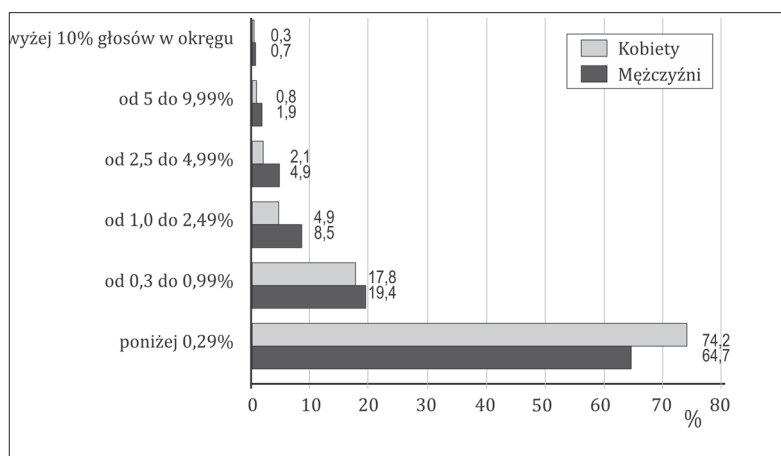
¹ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. o zmianie ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, ustawy – Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy – Ordynacja wyborcza do Parlamentu Europejskiego; Dz. U. z 2011 r. Nr 34, poz. 172.

² We wcześniejszych, „przedpartytetowych” uwarunkowaniach prawnych, udział kobiet na listach wyborczych do izby niższej parlamentu nie przekraczał 1/4: w wyborach do Sejmu RP w 2007 roku startowało 1428 kobiet (23,1% składu list), w 2005 roku 2612 kobiet (24,5%).

„Lokomotywy” wyborcze

Sposób przyznawania mandatów poselskich w warunkach polskich, polegający na przydziale mandatów z danego okręgu wyborczego w pierwszej kolejności listom wyborczym (kluczowa jest, jak wskazuje art. 232 przywołanej ustawy, liczba głosów ważnych oddanych na każdą z list w okręgu wyborczym), a dopiero następnie poszczególnym kandydatom figurującym na zwycięskich listach, powoduje, że komitety rozpoczynają konstrukcję list kandydackich na szczeblu regionalnym od rozproszenia swych najbardziej rozpoznawalnych nazwisk w różnych okręgach wyborczych. Osoby te pełnią funkcję tzw. lokomotyw wyborczych – kandydatów, którzy przyciągną maksymalnie dużą liczbę wyborców okręgu i pozwolą osiągnąć maksymalnie dużą część dostępnych mandatów. Innymi słowy, o tym, czy ktoś dostanie się do Sejmu nie decyduje liczba głosów zdobytych przez daną osobę, lecz suma głosów oddanych na wszystkich kandydatów danej listy (liderów-lokomotywy wyborcze oraz pozostałe, nominowane osoby).

Wykres 1. Odsetki kandydatów-kobiet oraz kandydatów-mężczyzn z wynikiem wyborczym według przyjętych przedziałów poparcia uzyskanego we własnym okręgu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Porównując rozkład struktury odsetków kandydatów kobiet i mężczyzn w poszczególnych przedziałach wyników wyborczych zauważyc należy, iż kobiety odniosły sukces w jednym przedziale (poniżej 0,29% uzyskanych głosów w okręgu wyborczym). Aż 3/4 kobiet startujących

z list sejmowych (74,2%) zebrało śladową, jak na warunki rywalizacji parlamentarnej³, liczbę głosów – wynik poniżej 0,3% oznaczał, przeciętnie, zebranie jedynie 300 głosów. W podobnej sytuacji znalazło się zauważalnie mniej kandydatów-mężczyzn (2/3 z tego grona). Przenosząc termin planktonu wyborczego z poziomu rezultatu wyborczego (sił politycznych, które w skali kraju uzyskały, jak się najczęściej przyjmuje, poniżej 0,5% poparcia) na grunt kampanii wyborczej można wykuć termin planktonu list wyborczych. Jak wskazują przytoczone wyniki analizowanych wyborów do Sejmu na listach wyborczych 3/4 kandydatów-kobiet oraz 2/3 pretendentów-mężczyzn pełniło fasadową funkcję wyborczą (pozornych kandydatów – tzw. wypełniaczy list). Jedynie 8% kobiet znajdujących się na listach wyborczych zdołało przekonać do swej kandydatury więcej niż co setnego czynnego elektora w swoim okręgu (sztuka zebrania powyżej 1% głosów w okręgu udała się podwójnie większej liczbie kandydatów-mężczyzn: 16% startujących). Tak zwanymi lokomotywami wyborczymi w skali krajowej, kandydatami, którzy przyciągnęli więcej niż 10% wyborców w swoim okręgu, było ekskluzywne gremium 36 osób. W tym wąskim gronie znalazło się 10 kobiet (0,3% wszystkich kandydatek), otrzymały one średnio po 40 tys. głosów. Najsilniejszą legitymacją (najwyższym odsetkiem zdobytych głosów) w Sejmie VII kadencji, wśród startujących kobiet, mogą pochwalić się posłanki Prawa i Sprawiedliwości: Beata Szydło (18,2%) oraz Beata Kempa (16,2%), przy czym druga z posłanek nominalnie zebrała najwięcej kart wyborczych ze wszystkich kandydatek (70,1 tys.). W dziesiątce najbardziej skutecznych kobiet, uczestniczek sejmowej rywalizacji wyborczej w 2011 roku, znalazło się 7 posłanek z Platformy Obywatelskiej oraz 3 z Prawa i Sprawiedliwości.

Regionalne zróżnicowanie potencjału wyborczego kobiet

W 41 okręgach wyborczych do rywalizacji o mandaty poselskie przystąpiły 3063 pretendentki. Liczba kandydatek-kobiet w poszcze-

³ Nawet w najbardziej sprzyjających warunkach rozdziału mandatów wynik poniżej 0,3% głosów w okręgu nie dawał żadnej szansy na uzyskanie mandatu poselskiego (z najniższym odsetkiem głosów w parlamencie znalazła się Ligia Krajewska z PO, która zdobyła 3 590 głosów/ 0,35% w okręgu Warszawa I).

gólnych okręgach była zróżnicowana – od 49 w Częstochowie do 126 w Kielcach. Efektywność wyborcza kobiet obecnych na listach komitetów politycznych – jak przedstawiono w poniższej tabeli – została taksowana na trzech poziomach: szanse uzyskania mandatu (odsetek kandydatek, które uzyskały mandat), potencjału liderek (odsetek kobiet, które pozyskały ponad 1% głosów elektorów okręgu) oraz skali startów fasadowych (odsetek kobiet z poparciem niższym niż 0,3% głosów w okręgu).

Pierwszy poziom (kolumny nr 3-4) informuje o szansie kandydatek na zdobycie mandatu w danym okręgu – największe możliwości zdobycia miejsca w ławach sejmowych okazały się w Wałbrzychu i Legnicy, w których, odpowiednio, co dziesiąta i co trzynasta kobieta znalazła się w parlamencie. W obu przypadkach łączna liczba kobiet na listach była jedną z niższych w porównaniu z innymi okręgami kraju, a analizując pozostałe wartości danych można zauważyć, że wystąpiła prawidłowość: wraz ze spadkiem konkurencyjności wewnętrznej (liczby kobiet startujących w konkretnym okręgu) wzrastała szansa na uzyskanie mandatu poselskiego. W Koszalinie, jedynym okręgu w Polsce, posłami zostali wybrani wyłącznie mężczyźni. W Sieradzu, Kaliszu czy Wrocławiu startujące kandydatki miały nikłe szanse na triumf w wyborach do Sejmu – prawdopodobieństwo odniesienia sukcesu wyniosło 1:80.

Na drugim poziomie (kolumny 5-6) zarysowuje się realny potencjał wyborczy kobiet – liderek w poszczególnych regionach. Przekonanie do swojej kandydatury więcej niż co setnego głosującego (więcej niż 3 tys. głosów – a średnio aż 10 tys. głosów), wyposaża w silny mandat do odgrywania wiodącej roli na scenie politycznej regionu i kraju. Liczną reprezentację kobiet-liderek odnotowano w 14 okręgach, w których co najmniej co dziesiąta ubiegająca się o stanowisko posłanki zdobyła więcej niż 1% poparcia dostępnego w okręgu. W tym gronie najwyższą efektywnością wyborczą wykazały się kandydatki z Bielsko-Białej oraz Częstochowy (wynik wyborczy więcej niż 16% kandydatek przekroczył pułap 1% głosów w okręgu).

Na trzecim poziomie oceny efektywności wyborczej kobiet (kolumny nr 7-8) poddano prezentacji skalę startów fasadowych – rozmiary zjawiska wystawiania kandydatek anonimowych, wypełniających wakuujące miejsca na listach. Zebranie symbolicznej liczby głosów w wyborach do Sejmu (poniżej 0,3% głosów okręgu – przeciętnie 300 głosów) – gene-

Tabela 1. Efektywność wyborcza kobiet na poziomie okręgów wyborczych

Okręg	Liczba kandydatów-kobiet	Liczba mandatów poselskich zdobytych przez kobiety	Odsetek kandydatek, które uzyskały mandat w okręgu	Liczba kandydatek, które uzyskały powyżej 1% głosów w okręgu	Odsetek kandydatek, które uzyskały powyżej 1% głosów w okręgu	Liczba kandydatek, które uzyskały poniżej 0,3% głosów w okręgu	Odsetek kandydatek, które uzyskały poniżej 0,3% głosów w okręgu
1	2	3	4	5	6	7	8
Warszawa I	113	6	5,3	1	0,9	107	94,7
Białystok	114	2	1,8	3	2,6	103	90,4
Lublin	112	6	5,4	6	5,4	97	86,6
Kielce	126	3	2,4	4	3,2	109	86,5
Rzeszów	100	3	3,0	5	5,0	83	83,0
Kraków II	81	5	6,2	6	7,4	66	81,5
Bydgoszcz	86	3	3,5	6	7,0	69	80,2
Krosno	79	2	2,5	7	8,9	63	79,7
Wrocław	78	1	1,3	3	3,8	62	79,5
Gdynia	81	4	4,9	9	11,1	64	79,0
Kalisz	79	1	1,3	5	6,3	62	78,5
Siedlce	82	2	2,4	8	9,8	64	78,0
Nowy Sącz	66	2	3,0	5	7,6	51	77,3
Szczecin	87	4	4,6	7	8,0	67	77,0
Toruń	89	2	2,2	7	7,9	68	76,4
Katowice	76	4	5,3	7	9,2	58	76,3
Łódź	71	2	2,8	7	9,9	54	76,1
Chełm	78	2	2,6	5	6,4	59	75,6
Opole	88	2	2,3	6	6,8	65	73,9
Warszawa II	87	3	3,4	6	6,9	64	73,6
Poznań	58	3	5,2	6	10,3	42	72,4
Rybnik	65	2	3,1	3	4,6	47	72,3
Gdańsk	75	4	5,3	7	9,3	54	72,0
Zielona Góra	77	4	5,2	9	11,7	55	71,4
Legnica	66	5	7,6	7	10,6	47	71,2
Olsztyn	67	3	4,5	9	13,4	46	68,7
Kraków	54	3	5,6	4	7,4	37	68,5

1	2	3	4	5	6	7	8
Tarnów	65	1	1,5	4	6,2	44	67,7
Sieradz	85	1	1,2	8	9,4	57	67,1
Radom	60	2	3,3	6	10,0	39	65,0
Piotrków Trybunalski	62	3	4,8	8	12,9	40	64,5
Konin	66	1	1,5	3	4,5	42	63,6
Sosnowiec	59	3	5,1	7	11,9	37	62,7
Piła	53	1	1,9	2	3,8	33	62,3
Koszalin	50	0	0,0	7	14,0	31	62,0
Płock	64	2	3,1	5	7,8	39	60,9
Bielsko-Biała	61	3	4,9	10	16,4	37	60,7
Gliwice	52	1	1,9	7	13,5	31	59,6
Elbląg	50	1	2,0	6	12,0	28	56,0
Wałbrzych	52	5	9,6	7	13,5	26	50,0
Częstochowa	49	3	6,1	8	16,3	24	49,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

realizując wyniki do całego okręgu – ukazuje fenomen instrumentalnego umieszczania kobiet na listach (obecności dla samej statystycznej obecności). W najbardziej prestiżowym okręgu wyborczym kraju (Warszawa I) aż 95% kandydatek zebrało śladową liczbę głosów (pokłosie agregacji głosów przez krajowe tzw. lokomotywy wyborcze startujące z tego okręgu: Donalda Tuska i Jarosława Kaczyńskiego, którzy przejęli odpowiednio aż 37% i aż 20% zasobów elektorских). Sztuka uzyskania poparcia większego niż 0,3% zasobów okręgu udała się jedynie co dziesiątej kobiecie w Białymstoku, opozycyjnie – w Wałbrzychu i Częstochowie – aż co drugiej.

Tabela 2. Siła wyborcza kobiet na listach największych komitetów wyborczych

Komitet	Liczba kandydatów	Udział kobiet na liście komitetu	Średni odsetek głosów na liście oddany na kandydatka-kobietę	Siła wyborcza kobiet	Średnia liczba zebranych głosów (w tys.)	Odsetek głosów oddanych na listę pozyskany przez kobiety
Ruch Palikota	383	44,5	3,82	0,87	1,3	39,7
Platforma Obywatelska	397	43,4	3,68	0,86	4,5	38,1
Prawo i Sprawiedliwość	365	39,8	2,93	0,78	2,9	33,2
Sojusz Lewicy Demokratycznej	405	44,4	3,23	0,77	0,9	36,2
Polskie Stronnictwo Ludowe	382	41,7	2,89	0,72	0,8	31,5
Mniejszość Niemiecka	10	41,7	1,07	0,30	0,3	14,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Na listach sześciu zwycięskich komitetów wyborczych – ugrupowań, które wzięły udział w podziale mandatów sejmowych w 2011 roku, znalazły się łącznie 1942 kobiety (63% wszystkich startujących). Nominalnie największą liczbę kandydatów-kobiet wysunął Sojusz Lewicy Demokratycznej (405 kandydatek), odsetkowo zaś Ruch Palikota (44,5% miejsc na listach w posiadaniu kobiet). Najmniej kandydatek pojawiło się na liście Prawa i Sprawiedliwości, niespełna 40%, generalnie jednak różnice pomiędzy największymi komitetami nie były ogromne. Większe dysproporcje pojawiają się na polu analizy (oceny) siły wyborczej pretendentek do izby niższej parlamentu. Zestawiając średni odsetek poparcia udzielonego kobietom na listach wskazanych komitetów oraz udział głosów oddanych na daną listę wyborczą pozyskany przez kandydatki

ze skalą obecności kobiet na listach komitetów, otrzymano wskaźnik partyjnej siły wyborczej kobiet. Największą (statystycznie) partycypację w sukcesie swego komitetu wyborczego miały kobiety startujące z list Ruchu Palikota, a także kandydatki Platformy Obywatelskiej (wartość wskaźnika odpowiednio 0,87 i 0,86). Należy jednak stwierdzić, iż nawet w przypadku tych ugrupowań wkład kobiet w ostateczny wynik wyborczy, w stosunku do dysponowanego ilościowego potencjału, był wyraźnie niższy niż wkład mężczyzn kandydujących z sąsiadujących miejsc. Najmniejszą rolę na gruncie rywalizacji politycznej, spośród sześciu wskazanych komitetów, wniosły działaczki mniejszości niemieckiej – dysponując niemal 42% miejsc na liście wystawionej w okręgu Opole przyciągnęły jedynie 14% głosów oddanych na całą listę (w efekcie wskaźnik siły wyborczej przyjął skrajnie niską wartość 0,30).

Wybory do Sejmu w województwie podlaskim zostały zaliczone jako szczególnie niekorzystne dla kandydatów-kobiet wystawionych w tym okręgu. Na listach wyborczych pięciu ugrupowań przewodzących w sondażach, znalazło się nominalnie 60 pretendentek do mandatu poselskiego. Pułap 1% głosów w okręgu przekroczyły jedynie trzy kandydatki: Barbara Kudrycka (41 tys. zebranych kart wyborczych), Bożena Kamińska (10 tys.) i Patrycja Chmiel (6,5 tys.). Ze 114 kandydatek-kobiet obecnych na wszystkich podlaskich listach zdecydowana większość (100 pretendentek) zebrała poniżej progu 0,2% głosów dostępnych w okręgu (średnio 260 głosów na obszarze województwa zamieszkiwanego przez 960 000 wyborców). Z tego grona aż 22 kandydatki umieszczone na listach wyborczych pozyskały w całym województwie poniżej pięćdziesięciu głosów. Wizualizacja rywalizacji fasadowej na płaszczyźnie poszczególnych komitetów, jak zostało wyeksponowane w tabeli, wskazuje, iż w przypadku dwóch partii, paradoksalnie o największym doświadczeniu (najdłuższej tradycji), można mówić o braku kobiecego potencjału kadrowego (wyborczego) na Podlasiu – żadna z kobiet startujących z list PSL nie zdołała przekonać do swej kandydatury większej niż 0,3% w regionie, w przypadku SLD ta sztuka nie powiodła się 10 z 11 kandydatek. W przypadku pozostałych komitetów efektywność wyborcza kobiet nie przedstawia się zasadniczo inaczej.

Tabela 3. Rywalizacja faszowa w okręgu wyborczym nr 24 (województwo podlaskie)

Partie polityczne	Liczba kobiet na liście	Mandaty poselskie zdobyte przez kobiety		Kandydatki, które uzyskały ponad 1% głosów w okręgu		Kandydatki, które uzyskały ponad 0,3% głosów w okręgu		Przeciętny wynik wyborczy kobiet	
		Nominalnie	Procentowo	Nominalnie	Procentowo	Nominalnie	Procentowo	% głosów na liście	% głosów w okręgu
Platforma Obywatelska	15	2	13,3	2	13,3	9	60,0	3,41	1,01
Ruch Palikota	13	0	0,0	0	0,0	10	76,9	2,32	0,19
Prawo i Sprawiedliwość	10	0	0,0	1	10,0	9	90,0	0,78	0,29
Sojusz Lewicy Demokratycznej	11	0	0,0	0	0,0	10	90,9	1,58	0,15
Polskie Stronnictwo Ludowe	11	0	0,0	0	0,0	11	100,0	0,97	0,11

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Obecność kobiet na listach w wyborach samorządowych w 2010 roku

Przegląd statystycznego obrazu obecności kobiet podczas konfrontacji parlamentarnej w 2011 roku warto porównać ze stanem partycypacji kobiet w wyborach odbywających się dziesięć miesięcy wcześniej – elekcji sejmików wojewódzkich przeprowadzonych 5 grudnia 2010 roku, wyborów nieobjętych przepisami tzw. ustawy kwotowej (potocznie parytetu +35%). W optyce regionalnego zróżnicowania partycypacji politycznej kobiet wybory te ukazały (potwierdziły) specyfikę poszczególnych części kraju.

Wybory radnych organu stanowiącego i kontrolnego samorządu województwa, sejmiku województwa, odsłoniły utrzymujący się model ilościowego udziału kobiet i mężczyzn ubiegających się o mandaty samorządowe (30:70), nieco inny niż w przypadku rywalizacji parlamentarnej (25:75). W przestrzeni lokalnej, jak wskazuje tabela nr 4, te proporcje wyglądały odmiennie. W województwie mazowieckim czy pomorskim kobiety zajmowały 1/3 miejsc na listach, w wyborach do sejmiku województwa podlaskiego, opozycyjnie, mniej niż co piąte miejsce (18,9%). Tak marginalny odsetek podlaskich kobiet na arenie wyborów samorządowych na tle innych województw skłania do zastanowienia się nad tym fenomenem w szerszym kontekście⁴. Zróżnicowany odsetek kobiet na listach w poszczególnych województwach skutkowałam różnorodnym (lecz nie liniowym) wkładem wyborczym – odsetkiem uzyskanych głosów przez kobiety. Największą grupę wyborców przyciągnęły kandydatki z województwa łódzkiego (36,1%), najmniejszą z regionu podlaskiego (jedynie 6,7%).

Konfrontując zakres obecności kobiet na listach ze skalą zdobytego poparcia wyborczego otrzymać można wskaźnik siły wyborczej kobiet w wyborach do sejmiku (iloraz odsetka mandatów do odsetka miejsc na listach). Potencjał wyborczy kobiet – w takim ilościowym ujęciu – w przypadku województwa łódzkiego osiągnął wartość > 1,0 (1,14), co oznacza, iż kandydatki z tego regionu osiągnęły przeciętnie wyższą efektywność wyborczą niż koledzy-kandydaci. W przypadku pozostałych 15 województw siła wyborcza kobiet była niższa od siły wyborczej

⁴ M. Siedlecki, *Wybory do sejmiku województwa podlaskiego. Męski pojedynek*, [w:] *Wybory do sejmiku województw w 2010 roku*, (red.) M. Cichosz, Wrocław 2012.

Tabela 4. Siła wyborcza kobiet w wyborach do sejmików wojewódzkich 2010

Województwo	Odsetek kobiet na listach	Odsetek mandatów uzyskanych przez kobiety	Siła wyborcza kobiet
łódzkie	31,8	36,1	1,14
dolnośląskie	28,4	27,8	0,98
mazowieckie	34,3	33,3	0,97
zachodniopomorskie	32,1	30,0	0,93
śląskie	29,7	27,1	0,91
pomorskie	33,1	27,3	0,82
kujawsko-pomorskie	30,5	24,2	0,79
warmińsko-mazurskie	30,2	23,3	0,77
małopolskie	27,5	20,5	0,75
lubuskie	28,7	20,0	0,70
lubelskie	28,2	18,2	0,65
wielkopolskie	30,0	17,9	0,60
opolskie	28,2	16,7	0,59
podkarpackie	27,0	12,1	0,45
podlaskie	18,9	6,7	0,35
świętokrzyskie	30,7	10,0	0,33

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

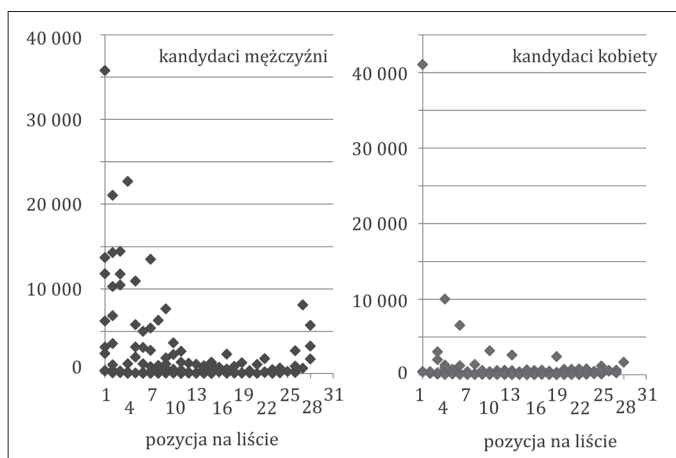
mężczyzn: w przypadku województwa dolnośląskiego oraz mazowieckiego marginalnie niższa, w świętokrzyskim, podkarpackim i podlaskim radykalnie niska.

Potencjał wyborczy kobiet na Podlasiu

W okręgu wyborczym obejmującym województwo podlaskie w wyborach do Sejmu VII kadencji (wybory z 2011 roku) o fotel poselski ubiegało się 114 kobiet (45% miejsc na listach) oraz 141 mężczyzn (55%). Na startujących mężczyzn oddano 3/4 ważnych głosów (75,5%), na kobiety padł jedynie co czwarty głos (24,5%). Tym samym siła wyborcza kobiet do izby niższej parlamentu w wyborach 2011 roku na Podlasiu

była bardzo niska – jej wskaźnik przyjął wartość 0,54⁵ (dla mężczyzn 1,37) – w efekcie z okręgu nr 24 na Wiejskiej znalazły się jedynie dwie posłanki (i dwunastu posłów). Co interesujące, ranga pozycji na liście wyborczej odgrywała znacząco większą rolę w przypadku kandydatów-mężczyzn niż kandydatów – kobiet.

Wykres 2. Pozycja na liście a wynik wyborczy – casus okręgu nr 24 w wyborach do Sejmu 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Korelacja pozycji na liście wyborczej (oś pozioma) i liczby uzyskanych głosów (oś pionowa) w przypadku kandydatów-mężczyzn jest wyraźnie widoczna. Kandydaci plasujący się na pierwszych miejscach listy zdobywają średnio znacząco większą liczbę głosów niż koledzy (konkurenci wewnątrz) z list partyjnych z dalszych miejsc (atrakcyjną pozycją na liście – w przypadku kandydatów-mężczyzn okazuje się też miejsce ostatnie). Rozkład zależności miejsca na liście i zebranych głosów w przypadku kandydatek jest czytelnie odmienny: w zdecydowanej większości przypadków pozycja na danej liście nie wpływa różnicują-

⁵ Wartość wskaźnika siły wyborczej kobiet na Podlasiu, dla porównania, w wyborach szczebla samorządowego (do sejmiku województwa) w roku 2006 wyniósł 0,67 (potencjał osobowy kobiet: 22,2%; wynik wyborczy: 14,9%), zaś w 2010 r. przyjął bardzo zbliżoną postać 0,68 (potencjał osobowy: 18,9%; rezultat wyborczy: 13,0%).

Tabela 5. Zróżnicowanie siły wyborczej kobiet – kandydatek największych partii politycznych do sejmiku województwa podlaskiego w wyborach 2010 roku

Partie polityczne	Liczba kobiet na liście komitetu	Liczba głosów oddanych na kobiety	Udział kobiet na liście (w %)	Udział głosów oddanych na kobiety w głosach ogółem na komitet (w %)	Siła wyborcza kobiet	Liczba mandatów zdobytych przez kobiety	Liczba kobiet komitetu, które zdobyły w okręgu ponad % głosów	Odsetek kobiet z poparciem mniejszym niż 2% w okręgu	Odsetek mężczyzn z poparciem mniejszym niż 2% w okręgu
Platforma Obywatelska	13	21 500	21,7	16,4	0,76	1	2	84,6	61,7
Polskie Stronnictwo Ludowe	4	3 327	6,8	4,1	0,61	0	0	100	83,6
Prawo i Sprawiedliwość	8	13 872	13,6	11,0	0,81	1	4	50,0	66,7
Sojusz Lewicy Demokratycznej	19	9 589	35,2	18,0	0,51	0	1	94,7	77,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

co na wielkość uzyskanego poparcia elektorckiego. Porównując praktykę precedencji kandydatów na listach największych komitetów na Podlasiu należy jednak zauważyć, iż Prawo i Sprawiedliwość, które zwyciężyło w województwie (z wynikiem 42,9%), na swojej liście kandydatów na posłów na pierwszych pięciu miejscach umieściło działaczy-mężczyzn. Druga siła w regionie nad Narwią, Biebrzą i Czarną Hańczą, Platforma Obywatelska (35,7%), usytuowała natomiast dwie kandydatki na prestiżowych miejscach, pozycjach rezerwowanych dla liderów komitetu (pozycja nr 1 – Barbara Kudrycka, pozycja nr 4 – Bożena Kamińska).

Rezultaty wyborcze rywalizacji samorządowej do sejmiku sprzed dwóch lat odsłoniły fenomen godny uwagi. Najwyższą siłą wyborczą kobiet dysponował komitet Prawa i Sprawiedliwości (wskaźnik 0,81), który wystawił relatywnie niewielką reprezentację kandydatek, lecz cieszących się ponadprzeciętnym poparciem wyborców. W przypadku tego komitetu to mężczyźni w większym zakresie byli kandydatami fasadowymi: 2/3 wystawionych kandydatów – mężczyzn przekonało do siebie mniej niż 2% wyborców poszczególnych okręgów (na tle 1/2 kobiet – pretendentek do mandatu radnej). Przeciwnie, krajowo niska wartość wskaźnika siły wyborczej kobiet, dotyczyła Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Główna partia lewicowa nominowała aż 19 kandydatek do sejmiku (najwyższy, 35% udział kobiet na listach), które łącznie zyskały niewspółmierną do potencjału osobowego liczbę kart elektorckich (wartość wskaźnika 0,51; tylko jedna z 19 kandydatek zgromadziła poparcie wyższe niż 2% głosów oddanych w okręgu startu).

W przypadku Prawa i Sprawiedliwości w analizowanych wyborach samorządowych udział kobiet wystawionych na listach wyraźnie przewyższał skalę partyjnego członkostwa kobiet na prezentowanym szczeblu lokalnym. Wynik wyborczy kandydatów-kobiet PiS był, co symptomatyczne, bardziej zbliżony do lokalnego potencjału kadrowego kobiet w PiS niż do zasobów „kampanijnych”, stanowiących produkt procesu kreacji list wyborczych. Zasoby kadrowe Platformy Obywatelskiej w wybranych powiatach Podlasia są nieco bardziej sfeminizowane. Znalazło to częściowe odzwierciedlenie w portrecie list i rezultatów wyborczych. Skala zaangażowania kobiet w działalności partyjnej szczebla lokalnego, jak sygnalizują dane z czterech podlaskich powiatów, koresponduje ze skalą otrzymywanego poparcia politycznego.

Tabela 6. Zasoby kadrowe zwyciężskich partii a rezultat wyborczy kobiet: wybory do rad powiatowych 2010 r. w województwie podlaskim (dane w %)

Powiat	Platforma Obywatelska		Prawo i Sprawiedliwość			
	Odsetek kobiet członków partii w powiecie	Odsetek kobiet na liście do rady powiatu 2010	Wynik wyborczy kobiet 2010	Odsetek kobiet członków partii w powiecie	Odsetek kobiet na liście do rady miasta/ powiatu	Wynik wyborczy kobiet 2010
Miasto na prawach powiatu						
miasto Białystok	b.d			27,2	35,7 (20 z 56)	19,9
powiat moniecki	20,0	23,5 (8 z 34)	20,0	15,0	32,3 (11 z 34)	21,2
powiat sejneński	25,0	21,7 (5 z 23)	14,7	b.d		
powiat hajnowski	50,0	33,3 (7 z 21)	33,7	b.d		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zebranych z kół powiatowych oraz kół miejskich podlaskiej Platformy Obywatelskiej oraz podlaskiego Prawa i Sprawiedliwości.

Generalnie kobiety są mniej licznie obecne na gruncie aktywności partyjnej, to mężczyźni – przynajmniej na razie – stanowią ilościową podstawę zasobów kadrowych ugrupowań politycznych⁶. Zmiany systemowe (wprowadzenie ustawy kwotowej) niepowiązane z oddolnym wzrostem liczby kobiet aktywnych w młodzieżówkach partyjnych i samych partiach politycznych, organizacjach społecznych, ośrodkach i instytucjach wyłaniających lokalnych liderów, nie doprowadzą do przełomowych zmian w strukturze decydentów politycznych tak w skali kraju, jak i jego poszczególnych regionów.

Bibliografia

- Dalton R. J., Klingemann H. D., *Zachowania polityczne*, t. 1, Warszawa 2010.
- Kandydatki w wyborach samorządowych 2010*, Warszawa 2010.
- Siedlecki M., *Samotność (wyborcza) nie popłaca. Wybory do sejmiku województwa podlaskiego*, [w:] *Wybory do sejmiku województw w 2006 roku*, (red.) R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak, Wrocław 2010.
- Siedlecki M., *Wybory do sejmiku województwa podlaskiego. Męski pojedynek*, [w:] *Wybory do sejmiku województw w 2010 roku*, M. Cichosz (red.), Wrocław 2012.
- Wybory 2006 w powiatach: kampania, aktorzy, strategie*, oprac. J. Wasilewski, Warszawa 2007.
- Wybory do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej 9 października 2011 r.: wybrane dokumenty*, S. J. Jaworski, K. W. Czaplicki, Warszawa 2012.
- Wybory samorządowe 2010*, M. Kolczyński, W. Wojtasik, Sosnowiec 2011.

⁶ W zarządzie krajowym Platformy Obywatelskiej zasiada 20 mężczyzn i 6 kobiet (23% tego gremium), w Komitecie Politycznym Prawa i Sprawiedliwości obecnych jest 27 mężczyzn i 2 kobiety (7% składu), Naczelny Komitet Wykonawczy PSL tworzy 16 mężczyzn i 2 kobiety (11%), w zarządzie krajowym SLD pracuje 34 mężczyzn oraz 5 kobiet (13%); dokument elektroniczny: <http://www.platforma.org/pl/platforma/ludzie>; <http://www.pis.org.pl/unit>; www.psl.org.pl/wladze/naczelny_komitet_wykonawczy_psl; http://www.sld.org.pl/strony/121-zarzad_krajowy_sld.

Nina Zielińska-Balcerzak

Białystok

KOBIETY W STOŁECZNYM SAMORZĄDZIE

ABSTRACT

Women in capital city administration

Modern living conditions and progress in social awareness, a result of women's fight for equal rights, have resulted in an improvement of women's position with regard to the hitherto status of men. As a consequence, women's issues have become of greater interest not only to the media, but also to social science. The changes that have occurred, contributed e.g. to women's greater presence in politics, from local to parliamentary elections.

Interestingly, in Poland, unlike in the rest of the European Union, participation of women is higher in parliamentary elections than in local ones. Information that can be found here includes election results to the capital administration since 2002, names of the present City Council and 18 District Councils members, together with the number of male and female councilors, as well as the percentage of women in each political faction in all the councils.

The aim of the article is to present women's position in Polish local administration. In short, the article, adopting the perspective of the present conditions and contemporary status of women, gives an overview of the path that women have had to take since 1918 until now.

Współczesne warunki życia i postęp w świadomości społecznej, będący następstwem walki kobiet o równouprawnienie, wpłynęły na wzrost ich pozycji w stosunku do dotychczas zajmowanej przez mężczyzn. W konsekwencji tego zjawiska tematyka kobieca stała się obiektem coraz większego zainteresowania nie tylko mediów, ale również

i nauki. Zmiany, które nastąpiły przyczyniły się m.in. do zwiększenia udziału kobiet w polityce, poczynając od wyborów samorządowych po parlamentarne. Co ciekawe, w Polsce, odwrotnie niż w innych krajach Unii Europejskiej, można zaobserwować większą aktywność kobiet pod względem ich udziału w wyborach parlamentarnych, niż w wyborach samorządowych.

Artykuł ma na celu ukazanie pozycji kobiety w polskim samorządzie. W skrócie, z perspektywy współczesności i aktualnego statusu kobiety, przedstawiono drogę, jaką musiały one przejść od 1918 roku po czasy obecne.

Pozycja kobiety na przestrzeni wieków ulegała różnym przeobrażeniom. W Polsce, kobiety, na zasadzie równouprawnienia płci uzyskały czynne i bierne prawo wyborcze w 1918 roku (dekret z 28 listopada 1918 o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego). Było to dosyć wcześnie w porównaniu np. ze Stanami Zjednoczonymi, gdzie kobiety w 1920 roku uzyskały prawa wyborcze (Poprawka XIX do *Konstytucji Amerykańskiej* z 1920 roku)¹. W Wielkiej Brytanii prawo do głosowania uzyskały kobiety w 1918 roku, w Hiszpanii w 1931 roku, we Francji w 1944 roku, w Szwajcarii dopiero w 1971 roku². Jednak bierne prawo wyborcze w Polsce było wykorzystywane przez kobiety w stopniu minimalnym. W okresie międzywojennym, kobiety stanowiły 2% członków Sejmu i 5% Senatu³.

Konstytucja marcowa 1921 roku była kolejnym krokiem naprzód w utrwalaniu równości kobiet i mężczyzn. Nie dopuszczała żadnych ograniczeń ze względu na płeć obywateli⁴. Dnia 1 lipca 1921 roku Sejm uchwalił nowe przepisy z zakresu prawa cywilnego, dotyczące kobiet. Kobietom poszerzono zakres zdolności do czynności prawnych. Kobiety mogły występować w charakterze świadka przy sporządzaniu testamentu oraz nabyły takie samo prawo dziedziczenia jak mężczyźni, czego wcześniej były pozbawione⁵. Postawione przed faktem dokonanym państwo polskie zaczęło dostosowywać system wychowania dziewcząt

¹ R. Tokarczyk, *Prawo amerykańskie*, Kraków 2000, s. 48.

² Idem, *Współczesne doktryny polityczne*, Kraków 2006, s. 456.

³ M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, Warszawa 2007, s. 87.

⁴ D. Waniek, *Kobiety lewicy*, Toruń 2010, s. 59.

⁵ Ibidem, s. 60.

do nowych warunków, w jakich przyszło mu funkcjonować. W jednym z podręczników, opublikowanym w 1929 roku, czytamy: „Jednym z najgłębiej sięgających przełomów, przyniesionych przez wiek dwudziesty, a – zwłaszcza przez okres powojenny – jest zmiana pozycji kobiety w społeczeństwie. Masowe wejście przez kobiety na pola pracy zawodowej, dostępne dotąd mężczyznom, rozluźnienie więzów konwenansowych, krępujących kobietę w życiu codziennym, zrównanie jej uprawnień z mężczyzną na forum życia publicznego – wszystko to są zjawiska, których niepodobna ani popierać, ani zwalczać. Trzeba się do nich ustosunkować tak, jak się ustosunkowujemy do pogody lub deszczu: jak do faktów.

Stwierdzenie jednak tych faktów – wchodząc jako czynnik niezmienny do wszelkich rozważań, dotyczących przystosowanego do nowych warunków programu wychowania dziewcząt – nie może stać na przeszkodzie ocenie skutków, które zjawiska te ze sobą niosą, ani dążeniu do usunięcia dostępnymi nam w dzisiejszych warunkach środkami tych z nich – bardzo w obecnym przełomowym momencie licznych – które posiadają charakter ujemny”⁶.

Mimo zdobytych uprawnień, kobiety nie odgrywały pierwszoplanowej roli, nie zasiadały we władzach II Rzeczypospolitej, jednak zdobywały mandaty do Sejmu, Senatu⁷, działały w różnych organizacjach mających za cel, niesienie pomocy kobietom, równouprawnienie, emancypację, czuwanie nad przestrzeganiem ich praw. Można założyć, że dotychczasowa walka o prawa polityczne kobiet dobiegła końca. Równouprawnienie polityczne kobiet w II Rzeczypospolitej rozpoczynało nowy okres. Zadaniem, jakie stanęło przed organizacjami kobiecymi,

⁶ Cyt za: J. Giertych, *O kierunek wychowania dziewcząt*, Poznań 1929, s. 5.

⁷ Np. Balicka z Iwanowskich Gabriela, doktor z botaniki na Uniwersytecie w Gandawie. Posłanka na Sejm Ustawodawczy z okręgu 16 oraz na Sejm I, II i III kadencji z listy państwowej ZLN. Od 1918 r. działaczka Narodowej Organizacji Kobiet; Bałabanowska Maria, mandat do Sejmu III kadencji zdobyła z listy BBWR z okręgu nr 54. Organizatorka Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet; Grossmanówna Helena, mandat z listy Stronnictwa Narodowego w 1930 r. w okręgu nr 34; Kirtiklis Janina z Szymańskich, należała do POW, w 1930 r. została przewodniczącą Kobiecego Komitetu Wyborczego BBWR w Wilnie. Mandat poselski do Sejmu III kadencji zdobyła z listy BBWR: *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, (red.) J. M. Majchrowski, Kraków 1994, s. 228, 288, 316.

było jak najlepsze wykorzystanie przyznanych kobietom praw, czuwanie nad ich przestrzeganiem oraz uświadomienie tych praw szerokim rzeszom kobiet⁸. I tak, np. Klub Polityczny Kobiet Postępowych, postawił sobie za cel:

- „1. Korzystanie z praw politycznych już zdobytych dla przeprowadzenia praktycznego zrównania praw mężczyzn i kobiet.
2. Wyrabianie polityczne kobiet przez rozważanie spraw politycznych, narodowych i społecznych, które wysuwać będzie bieg wypadków dziejowych.
3. Ochrona pracy kobiet przed wyczerpaniem, żądanie równej płacy za równą pracę oraz udostępnienie wszelkich stanowisk dla kobiet, posiadających odpowiednie kwalifikacje.
4. Ochrona matki i dziecka.
5. Dążenie do wprowadzenia etyki do życia politycznego i społecznego”⁹.

Klub Polityczny Kobiet Postępowych miał statutowo zastrzeżoną pozapartyjność i charakter demokratyczny, a działalnością swoją obejmował całe państwo, z siedzibą Zarządu Głównego w Warszawie.

Już w 1919 roku Polska Partia Socjalistyczna (dalej: PPS) wysunęła postulaty dotyczące kobiet pracujących:

- „I. Ochrona kobiet w przemyśle fabrycznym, rękodzielniczym, na roli i w ogóle pracy fizycznej i umysłowej wszelkich zawodów:
  - a. Bezwzględny zakaz pracy nocnej i nadetatowej dla wszystkich kobiet.
  - b. Zakaz pracy w tych gałęziach przemysłu, które specjalnie szkodliwie wpływają na organizm kobiety, zwłaszcza znajdujących się w ciąży.
  - c. Przedłużenie przerw obiadowych dla kobiet prowadzących gospodarstwo.
  - d. Unormowanie wynagrodzenia na zasadach:

⁸ Dnia 13 kwietnia 1919 r. Centralny Komitet Polityczny Równouprawnienia Kobiet Polskich podjął decyzję o zlikwidowaniu swej dotychczasowej działalności, a w jego miejsce powołano nowy Klub Polityczny Kobiet Postępowych. Zebranie organizacyjne odbyło się 30 maja 1919 r.: S. Bujak-Boguska, *Na straży praw kobiety. Pamiętnik klubu politycznego kobiet postępowych*, Warszawa 1930, s. 27.

⁹ Cyt za: ibidem, s. 29. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych umieściło Klub w rejestrze związków i stowarzyszeń pod nr 130 dn. 13 listopada 1919 r. Organizacja ta skupiała wybitne kobiety-demokratki bez względu na ich przynależność partyjną.

1. zrównania płacy kobiet z płacą mężczyzn przy równej pracy,
  2. powołanie do życia specjalnych urzędów normujących wynagrodzenie za pracę chałupniczą, oraz wynagrodzenie służby domowej, która jest źródłem zarobku olbrzymiej ilości kobiet.
- II. Ochrona matek pracujących fizycznie i umysłowo:
- a. Zwalnianie od pracy kobiet znajdujących się w ciąży w ciągu 4 tygodni przed i 6 tygodni po porożu.
  - b. Zwalnianie kobiet karmiących w czasie pracy na nakarmienie dziecka.
  - c. Bezpłatna pomoc lekarska i akuszerijna.
  - d. Obsługa gospodarstw domowych przez specjalne zastępczynie w ciągu porożu.
  - e. Wypłata zapomogi porożniczej winna wynosić półtora zarobku dziennego w ciągu całego czasu zwolnienia z pracy.
  - f. Podczas okresu karmienia prócz zarobku matka winna otrzymać połowę swego zarobku tytułem dodatku na karmienie.
  - g. Koszty te powinno ponosić państwo za pośrednictwem specjalnych kas macierzyńskich, lub przez kasy chorych, które na ten cel otrzymają specjalne subsydia państwowe.
- III. Stworzenie instytucji państwowej opieki nad niemowlętami i dziećmi w wieku szkolnym.
- IV. Stworzenie szkoły powszechnej demokratycznej oraz bezpłatnych szkół zawodowych, średnich i wyższych.
- V. Zakaz utrzymywania domów publicznych, zniesienie reglamentacji prostytutek.
- VI. Zmiany punktów obowiązujących dotąd kodeksu cywilnego upośledzających prawne położenie kobiety w Polsce”.¹⁰

Jak można zauważyć, z podobnymi problemami kobiety borykają się nadal.

W okresie międzywojennym działaczki organizacji kobiecych domagały się również zwiększenia udziału kobiet w samorządach. Należy przypomnieć, że po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku zaczęto budować zręby ustroju, przygotowując miejsce dla samorządu terytorialnego. Trzeba pamiętać, iż Polska dziedziczyła po 3 zaborach

¹⁰ Archiwum Akt Nowych, Archiwum Zofii i Jędrzeja Moraczewskich, sygn. 41, k. 3.

różne ustawodawstwo¹¹, co niewątpliwie utrudniało pracę nad jedną ustawą, która obowiązywać miała w nowych warunkach ustrojowych państwa polskiego. Ustawa z 23 marca 1933 roku ujednoczyła formy samorządu¹². Ustawa, która nosiła nazwę: „O częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego” była jedną z ważniejszych reform administracji okresu międzywojennego¹³.

Na podstawie danych statystycznych z 1929 roku w całym państwie polskim w radach miejskich i wiejskich ogólna liczba kobiet radnych wynosiła 401. Najmniej kobiet zasiadało w sejmikach powiatowych, zaledwie 6; w miastach wydzielonych 52; w miastach niewydzielonych 47. W Warszawie na ogólną liczbę 120 radnych było 13 kobiet, co dawało 10,8%. W radach miejskich zasiadało 118 kobiet. W radach gminnych – 283, co stanowiło – 0,16% ogólnej liczby mandatów (na województwo łwowskie przypadało 100 kobiet, a na stanisławowskie 109)¹⁴.

W samorządzie miejskim Warszawy w latach 1919–1939 radnych kobiet i zastępczyń było 24 (brak danych o zastępczyniach wybranych w 1938 roku)¹⁵. Funkcję sekretarza Rady w latach 1927–1934 pełniła Stefania Gliszczyńska z PPS¹⁶. W Warszawie Zofia Praussowa była przewodniczącą komisji opieki społecznej i przewodniczącą głównej komisji opiekunów szkolnych przy wydziale kultury i oświaty. Doktor med. Justyna Budzińska-Tylicka przez dwie kadencje piastowała stanowiska

¹¹ Na ziemiach byłego zaboru pruskiego ustrój gmin wiejskich regulowała ustawa z 3 VII 1891 r., miejskich zaś, ustawa z 30 V 1853 r.; na terenach byłego zaboru austriackiego regulacje oparte były na ustawie z 12 VIII 1866 r. do czasu wprowadzenia do nich zmian przez Komisję Likwidacyjną 23 XI i 11 XII 1918 r.; byłego Królestwa Polskiego samorząd gminy wiejskiej funkcjonował na zasadzie ukazu z 19II/2 III 1864 r. Na Litwie, Wołyniu i Podolu na podstawie przepisów z 1876 r., które zostały zmienione rozporządzeniem Komisarza Generalnego Ziemi Wschodnich z 26 IX 1919 r.: R. Szwed, *Samorząd terytorialny w Polsce w latach 1918–1939. Wybór materiałów źródłowych*, Częstochowa 2000, s. 17. Szerzej patrz: W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007, s. 313–316.

¹² B. Brodzińska, *Uwarunkowania aktywności politycznej kobiet na szczeblu lokalnym na przykładzie Rady Miasta Torunia*, Toruń 2008, s. 148.

¹³ Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju terytorialnego (Dz. U. poz. 294). W mieście stołecznym Warszawie rada miejska liczyła 100 radnych (art. 34).

¹⁴ S. Bujak-Boguska, *Na straży...*, op. cit., s. 143–144.

¹⁵ Za: G. Łuszkiewicz, *Kobiety w samorządzie miejskim Drugiej Rzeczypospolitej. Próba portretu zbiorowego*, [w:] *Kobieta i świat polityki w niepodległej Polsce 1918–1939*, (red.) A. Żarnowska, A. Szwarz, Warszawa 1996, s. 123.

¹⁶ *Ibidem*, s. 126.

wiceprzewodniczącej komisji zdrowia i szpitalnictwa oraz delegatki do komisji przeciwalkoholowej w starostwie grodzkim Warszawa – wschód, a ponadto była jedyną kobietą zasiadającą w Zarządzie Związku Miast na 42 przedstawicieli z całej Polski¹⁷.

Zasadnicze zmiany w ustawodawstwie samorządowym nastąpiły dopiero po 1989 roku. Podstawą dla samorządu była wówczas nowela konstytucyjna z 29 grudnia 1989 roku. Nowela ustanawiała „zasadę szerokiego samorządu”, w szczególności samorządu terytorialnego. Artykuł 5. stanowił, że „Rzeczpospolita Polska gwarantuje udział samorządu terytorialnego w sprawowaniu władzy oraz swobodę działalności innych form samorządu”¹⁸. Nowela konstytucyjna z 8 marca 1990 roku oraz uchwalona tego samego dnia ustawa o samorządzie terytorialnym¹⁹.

Aktualnie, organem wykonawczym miasta stołecznego Warszawy jest Hanna Gronkiewicz-Waltz, która sprawuje tę funkcję od grudnia 2006 roku, a więc już drugą kadencję. Wcześniej pełniła funkcje m.in.: prezesa Narodowego Banku Polskiego (1992-2001), przewodniczącej Rady Polityki Pieniężnej (1998-2001), wiceprezesa Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (2001-2004), posłanki na Sejm RP V kadencji (2005-2006). Jest wiceprzewodniczącą Platformy Obywatelskiej, a także profesorem Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie²⁰. Jest ona pierwszą kobietą w historii na stanowisku prezydenta miasta stołecznego Warszawy. Starając się o reelekcję w 2010 roku, osiągnięcia pierwszej kobiety na tym stanowisku stały się na tyle widoczne i docenione przez mieszkańców miasta Warszawy, iż już w pierwszej turze wyborów zdecydowali oni o jej wyborze, oddając 53,67% głosów na jej kandydaturę. Jej hasło wyborcze brzmiało: „Zmiany na lepsze C.D.N”²¹. O urząd prezydenta miasta stołecznego Warszawy ubiegali się również: Czesław Bielecki (Prawo i Sprawiedliwość), Danuta Bodzek (Polskie Stronnictwo Ludowe), Wal-

¹⁷ S. Bujak-Boguska, *Na straży...*, op. cit., s. 144.

¹⁸ J. Sobczak, *Konstytucyjne podstawy reform samorządowych w Polsce*, [w:] *Samorząd terytorialny III Rzeczypospolitej. Dziesięć lat doświadczeń*, (red.) S. Michałowski, Lublin 2002, s. 33.

¹⁹ *Ibidem*, s. 35.

²⁰ <http://www.platforma.org/pl/platforma/ludzie/pokaz/2>; http://pl.wikipedia.org/wiki/Hanna_Gronkiewicz-Waltz.

²¹ <http://www.gronkiewicz.pl>.

demar Fydrych (Gamonie i Krasnoludki), Janusz Korwin-Mikke (Ruch Wyborców), Katarzyna Munio (Warszawska Wspólnota Samorządowa), Wojciech Olejniczak (Sojusz Lewicy Demokratycznej), Piotr Skulski (Polska Patriotyczna), Cezary Stachoń (Lepsza Polska), Piotr Strzembosz (Prawica Rzeczypospolitej-Unia Polityki Realnej), Romuald Szeremietiew (kandydat niezależny)²².

Tabela 1. Zarejestrowane komitety wyborcze w wyborach do rad dzielnic miasta stołecznego Warszawy w 2010 roku

Lp.	Nazwa dzielnicy oraz zarejestrowane komitety wyborcze wchodzące do rady dzielnicy	Liczba mandatów ogółem	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn
1	2	3	4	5
1	Bemowo: Sojusz Lewicy Demokratycznej Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość Wspólnota samorządowa „Nasze Miasto”	25 3 14 5 3	11 2 7 1 1	14 1 7 4 2
2	Białołęka: Sojusz Lewicy Demokratycznej Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość Wspólnota Samorządowa Gospodarność Inicjatywa Mieszkańców Białołęki	23 2 12 4 4 1	7 1 6 0 1 0	16 1 6 4 3 1
3	Bielany: Sojusz Lewicy Demokratycznej Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość	25 4 13 8	10 3 7 0	15 1 6 8
4	Mokotów: Sojusz Lewicy Demokratycznej Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość	28 6 15 7	14 4 9 1	14 2 6 6
5	Ochota: Sojusz Lewicy Demokratycznej Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość Ochocka Wspólnota Samorządowa Ochocianie	23 4 9 5 4 1	9 2 3 0 3 1	14 2 6 5 1 0

²² <http://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/140000/146501.html#tabs-5>.

1	2	3	4	5
6	Praga-Południe:	25	10	15
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	3	1	2
	Platforma Obywatelska RP	15	7	8
	Prawo i Sprawiedliwość	7	2	5
7	Praga-Północ:	23	11	12
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	3	1	2
	Platforma Obywatelska RP	9	6	3
	Prawo i Sprawiedliwość	8	3	5
	Praska Wspólnota Samorządowa	3	1	2
8	Rembertów:	21	4	17
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	3	0	3
	Platforma Obywatelska RP	4	0	4
	Prawo i Sprawiedliwość	2	1	1
	Dla Rembertowa	5	0	5
	Stowarzyszenie „Lepszy Rembertów”	5	2	3
	Mieszkańcy	2	1	1
9	Śródmieście:	25	9	16
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	5	1	4
	Platforma Obywatelska RP	13	7	6
	Prawo i Sprawiedliwość	7	1	6
10	Targówek:	25	9	16
	Sojusz Lewicy Demokratycznej	1	0	1
	Platforma Obywatelska RP	11	5	6
	Prawo i Sprawiedliwość	9	3	6
	Mieszkańcy Bródna-Targówka-Zacisza	4	1	3
11	Ursus:	21	8	13
	Platforma Obywatelska RP	7	3	4
	Prawo i Sprawiedliwość	5	1	4
	Stowarzyszenie Obywatelskie w Ursusie	9	4	5
12	Ursynów:	25	10	15
	Platforma Obywatelska RP	11	5	6
	Prawo i Sprawiedliwość	4	2	2
	Stowarzyszenie Nasz Ursynów	10	3	7
13	Wawer:	23	4	19
	Platforma Obywatelska RP	12	2	10
	Prawo i Sprawiedliwość	6	0	6
	Wawerska Inicjatywa Samorządowa	3	2	1
	Wawer 2002	2	0	2

1	2	3	4	5
14	Wesoła: Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość Stowarzyszenie Sąsiedzkie Razem Wesoła 2010 „Nasz Dom-Stara Miłosna”	15 6 3 3 2 1	5 2 2 1 0 0	10 4 1 2 2 1
15	Wilanów: Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość Niezależny Wilanów Wysoki i Niski Stowarzyszenie Mieszkańców Miasteczka Wilanów Warszawska Wspólnota Samorządowa	15 7 3 2 2 1	6 3 1 1 1 0	9 4 2 1 1 1
16	Włochy: Sojusz Lewicy Demokratycznej Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość Wspólnota Dzielnicy Włochy Stowarzyszenie Sąsiedzkie Włochy	21 1 6 6 7 1	6 0 2 2 1 1	15 1 4 4 6 0
17	Wola: Sojusz Lewicy Demokratycznej Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość	25 5 14 6	9 1 7 1	16 4 7 5
18	Żoliborz: Platforma Obywatelska RP Prawo i Sprawiedliwość Projekt Żoliborz	21 9 8 4	10 5 2 3	11 4 6 1

Źródło: opracowano na podstawie: publikacja elektroniczna: <http://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/140000/146511.html#tabs-4>.

Wśród 18 warszawskich burmistrzów są tylko 3 kobiety: w Wawrze (poprzednio burmistrz dzielnicy Praga-Północ), Rembertowie i na Woli. Niewiele lepiej wygląda sytuacja na stanowiskach wiceburmistrzów, gdzie na 52 stanowiska, tylko 5 zajmują kobiety: na Woli, Pradze-Północ, w Ursynowie, Śródmieściu i Rembertowie²³.

²³ http://bip.warszawa.pl/Menu_podmiotowe/Dzielnice/nazwa-dzielnicy/Zarząd_Dzielnicy/default.htm. Dodać należy, że jedyną dzielnicą w której we władzach dominują kobiety jest Rembertów.

W 18 dzielnicach stolicy na 409 możliwych do obsadzenia mandatów w radach dzielnic, tylko 152 uzyskały kobiety, co stanowiło 37,16% ogólnej liczby mandatów. Połowę z ogólnej liczby mandatów udało się zdobyć kobietom na Mokotowie. Niewiele mniej na Pradze-Północ i Żoliborzu, gdzie przewaga mężczyzn wyniosła 1. Najmniej kobiet zasiadło w radach Rembertowa i Wawra, gdzie stanowiły odpowiednio 19,05% i 17,39%.

Tabela 2. Skład rady miasta stołecznego Warszawy w latach 2002–2006

Lp.	Nazwa Komitetu Wyborczego (KW)	Liczba ogółem	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn
1	KW Prawo i Sprawiedliwość	24	8	16
2	KW Julii Pitery	1	1	0
3	Koalicyjny KW Sojuszu Lewicy Demokratycznej-Unia Pracy	20	5	14
4	KW Platforma Obywatelska RP	8	5	3
5	KW Ligii Polskich Rodzin	6	0	6
6	KW Samoobrona RP	1	1	0

Źródło: opracowano na podstawie: publikacja elektroniczna: <http://wybory2002.pkw.gov.pl/grada/gw1/w14/m1465/index.html>.

Tabela 3. Skład rady miasta stołecznego Warszawy w latach 2006–2010

Lp.	Nazwa Komitetu Wyborczego (KW)	Liczba ogółem	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn
1	KW Prawo i Sprawiedliwość	22	5	17
2	KW Platforma Obywatelska RP	27	15	12
3	Koalicyjny Komitet Wyborczy Sojusz Lewicy Demokratycznej+ Socjaldemokracja Polska + Partia Demokratyczna + Unia Pracy Lewica i Demokraci	11	3	8

Źródło: opracowano na podstawie: publikacja elektroniczna: <http://wybory2006.pkw.gov.pl/kbw/wynikiRadaMiasta1a4b.html?jdn=146501>, [dostęp: 14.08.2012].

Komitet Wyborczy PO RP: Wojciech Bartelski (mandat radnego wygaszony uchwałą nr IV/36/2007 z 11.01.2007 r.) zrezygnował i zastąpiła go kolejna według ilości głosów na liście tej partii Dorota Zbińkowska; Marcin Kierwiński (mandat radnego wygaszony uchwałą nr LXXXVI/2517/2010 z 15.07.2010 r.) pozostał bez obsadzenia, gdyż pozostało mniej niż 6 miesięcy do końca kadencji; Tadeusz Ross (mandat radnego wygaszony uchwałą nr XVIII/577/2007 z 8.11.2007 r.) jego miejsce zajął Wojciech Rzewuski; Krzysztof Tyszkiewicz (mandat radnego wygaszony uchwałą nr XVIII/578/2007 z 8.11.2007 r.) zastąpiła go Aleksandra Sheybal-Rostek; Małgorzata Załęcka (KW PiS) (mandat wygaszony uchwałą nr LX/1822/2009 z 27.08.2009 r.) zastąpiła ją Wanda Krajewska-Hoffman.

Tabela 4. Liczba zgłoszonych kandydatów do rady miasta stołecznego Warszawy przez zwycięskie Komitety Wyborcze w 2010 roku

Lp.	Nazwa Komitetu Wyborczego (KW)	Ogółem kandydatów	Liczba kobiet	%	Liczba mężczyzn	%
1	Sojusz Lewicy Demokratycznej	109	40	45	60	55
2	Platforma Obywatelska RP	106	48	45	58	55
3	Prawo i Sprawiedliwość	76	26	34	50	66

Źródło: opracowano na podstawie: publikacja elektroniczna: <http://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/140000/146501.html#tabs-2>.

Tabela 5. Skład rady miasta stołecznego Warszawy w latach 2010–2014

Lp.	Nazwa Komitetu Wyborczego (KW)	Liczba ogółem	Liczba kobiet	Liczba mężczyzn
1	KW Sojusz Lewicy Demokratycznej	10	3	7
2	KW Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej	33	20	13
3	KW Prawo i Sprawiedliwość	17	3	14

Źródło: opracowano na podstawie: publikacja elektroniczna: <http://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/140000/146501.html#tabs-4>.

Po wyborach parlamentarnych, część radnych stołecznego samorządu uzyskała mandat poselski, i tak: Małgorzatę Sekułę-Szmajdzińską z SLD (mandat radnej wygaszony uchwałą nr XXV/480/2011 z 13.10.2011 r.) zastąpił Bogdan Żuber (objęcie mandatu zgodnie z uchwałą nr XXVI/500/2011 z 20.10.2011 r.) oraz Krzysztofa Zygrzaka z PO (mandat radnego wygaszony uchwałą nr III/4/2010 z 9.12.2010 r.) zastąpiła Aleksandra Sheybal-Rostek (objęcie mandatu zgodnie z uchwałą nr V/67/2010 z dnia 16.12.2010 r.)

Na podstawie danych statystycznych, w obecnej kadencji rady miasta stołecznego Warszawy najbardziej sfeminizowaną formacją wyborczą okazała się Platforma Obywatelska, gdzie na 33 uzyskane mandaty – 20 objęły kobiety, co stanowi 60,60% ogół radnych tej partii w radzie miasta. Są wśród nich: Ewa Malinowska-Grupińska zdobyła 17,53% głosów w skali okręgu wyborczego, Marta Jezierska-Gieroba (2,61%), Anna Nehrebecka-Byczewska (15,89), Dorota Lutomińska (11,64%), Magdalena Czerwosz (4,46%), Małgorzata Zakrzewska (12,14%), Maria Szreder (3,66%), Joanna Wiśniewska-Najgebauer (2,57%), Małgorzata Żuber-Zielicz (6,37), Agnieszka Jakowicka (9,37%), Anna Pabisiak (3,62%), Dorota Zbińkowska (6,97), Aleksandra Gajewska (5,18%), Ligia Krajewska (14,16%), Jolanta Gruszka (4,32%), Ewa Masny (6,35%), Zofia Trębicka (22,20%), Agnieszka Makles (4,00%), Maria Łukaszewicz (17,79%), Izabela Chmielewska (5,03%). Mężczyźni są, zatem w mniejszości. Platforma Obywatelska, jako pierwsza, już w 2007 roku rozpoczęła „walkę” o głosy kobiet. Najbardziej widoczne stało się to w Warszawie, odzwierciedla to również aktualny skład stołecznej rady miasta. Biorąc pod uwagę ogólną liczbę 60 radnych, kobiety stanowią 43,34%.

Z Sojuszu Lewicy Demokratycznej 3 mandaty zdobyły kobiety (stanowią 30% radnych w tej partii): Małgorzata Sekuła-Szmajdzińska (16,30%), Alicja Tysiąc (5,68%) i Paulina Piechna-Więckiewicz (4,17%). Z Prawa i Sprawiedliwości również 3 mandaty zdobyły kobiety (stanowią 17,65% radnych tej partii): Jarosława Maćkowiak (1,87%), Alicja Żebrowska (5,44%) i Olga Johann (7,43%)²⁴. Przewodniczącą rady jest również kobieta, Ewa Malinowska-Grupińska, zastępcami także 2 kobiety i 1 mężczyzna.

²⁴ <http://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/140000/146501.html#tabs-4>. Dla porównania w 2007 r. w wyborach do Sejmu kobiety zdobyły 94 mandaty, co stanowiło 20,43 %

Tabela 6. Ogółem, w wyborach samorządowych w latach 1990–2006, udział kobiet wśród ogółu radnych, przedstawiał się następująco:

Rok wyborów	Wyszczególnienie	Rady gmin (a)				Rady miast w miastach na prawach powiatu (b)
		ogółem	miejskich (c)	wiejskich	miejsko-wiejskich	
1990	Ogółem	5652	1378	2754	1520	x
	w % ogółu radnych	10,9	16,5	9,2	11,1	x
1994	Ogółem	6913	1651	3672	1590	x
	w % ogółu radnych	13,3	17,1	12,3	12,7	x
1998	Ogółem	7797	1374	4348	2075	580
	w % ogółu radnych	15,7	19,9	14,5	16,1	19,9
2002	Ogółem	6725	926	4163	1636	494
	w % ogółu radnych	17,8	21,0	17,3	17,4	23,0
2006	Ogółem	8051	1031	4968	2052	490
	w % ogółu radnych	21,3	23,3	20,8	21,6	23,2

(a) od 1998 roku bez rad miast w miastach na prawach powiatu (utworzone na mocy ustawy z dnia 24 lipca 1998 roku (Dz. U. Nr 96, poz. 603); (b) Od 2002 roku łącznie z radami dzielnic m.st. Warszawy; (c) W latach 1994 i 1998 łącznie z radą m.st. Warszawy i radami dzielnic w gminie Warszawa Centrum.

Źródło: *Kobiety w Polsce*, (red.) J. Oleński, H. Dmochowska, Warszawa 2007, s. 235, 237.

Jak wynika z wymienionych danych, w wyborach samorządowych od 1990 roku, udział kobiet rósł o kilkanaście procent, od 10,9 % do 21,3% w 2006 roku. Co ciekawe, jeśli chodzi o kandydowanie i wybór kobiet w wyborach samorządowych na stanowiska wójtów, burmistrzów czy prezydentów, do roku 1998 nie było wśród kandydatów żadnej kobiety. Dopiero w 2002 roku, kandydowało ogółem 1081 kobiet, z czego na wójtów 588, burmistrzów 406, prezydentów 87. Wybrano łącznie 165 kobiet, w tym na stanowiska wójtów – 112, burmistrzów 51 i prezydentów – 2. W następnych wyborach w 2006 roku, kandydowało ogółem

stanu osobowego. W PO – 22,97% , w PiS – 20,48%, w LiD-20,75, a w PSL tylko 3,23%, a więc tylko 1 kobieta. W Senacie – 8% stanowiły kobiety. E. Dąbrowska-Szulc, *Egerie i paprotki, czyli projekt równego traktowania zamiast ustawy o równym statusie kobiet i mężczyzn*, [w:] *Kobiety, feminizm, demokracja*, (red.) B. Budrowska, Warszawa 2009. Szerzej patrz: *Kobiety w Polsce*, (red.) J. Oleński, H. Dmochowska, Warszawa 2007, s. 229-233.

978 kobiet (wybrano 204), w tym na stanowiska wójtów – 549 (wybrano 132), burmistrzów 349 (wybrano 68) i prezydentów 80 (wybrano 4)²⁵.

Analizując programy partii politycznych przedstawionych przed wyborami parlamentarnymi w 2011 roku, możemy zauważyć, że zwycięska w stolicy Platforma Obywatelska w swoim programie wyborczym nie wydzieliła osobnego miejsca kobietom, poświęciła zaś im miejsce w kontekście polityki rodzinnej i polityki zatrudnienia²⁶. W rozdziale dotyczącym rodziny, liczącym 9 stron, zawarto osiągnięcia i plany na przyszłość. Platforma, prowadziła aktywną politykę prorodziną, m.in., wydłużono urlopy macierzyńskie (20 plus 4 tygodnie w 2012 roku) i wprowadzono urlopy ojcowskie (2 tygodnie w 2012 roku), ułatwiono zakładanie żłobków. W oparciu o tzw. ustawę żłobkową, mogą powstawać kluby dziecięce. Ponadto, na mocy tej samej ustawy gminy mogą ogłaszać konkursy na tzw. opiekuna dziennego. Po odbyciu szkolenia, może nim zostać np. matka, która sama ma małe dziecko i może się zająć dziećmi z sąsiedztwa w swoim domu, albo w lokalu udostępnionym, przez gminę. Aby wspierać wzrost dzietności w Polsce, Platforma Obywatelska proponuje podniesienia ulgi rodzinnej na trzecie i kolejne dziecko od 2014 roku, refundację przez państwo znieczulenia okołoporodowego oraz przeprowadzenia porodu rodzinnego, a także zmianę zasad finansowania kosztów „szkoły rodzenia”. W celu realizacji wcześniejszych zapowiedzi programowych, PO zamierza przywrócić punkty przedszkolne na uczelniach, z których będą mogli korzystać studiujący rodzice, czy młodzi pracownicy naukowci. W stolicy na sesji rady miasta został wprowadzony projekt uchwały Rady Miasta dotyczący programu „Warszawska Karta Rodziny”. Program ten w zamierzeniu ma tworzyć kompleksową ofertę miejską, której celem jest wspieranie rodzin, w tym rodzin wielodzietnych oraz dzieci z wyszczególnionymi formami pieczy zastępczej. W założeniu program proponuje system ulg i zachęt tworzących warunki umożliwiające aktywne uczestnictwo rodzin w życiu społecznym miasta i korzystanie z ofert jego instytucji.

²⁵ *Kobiety w Polsce*, op. cit., s. 242-243. Zob. także: P. Sekuła, *Zaangażowanie polityczne kobiet w Polsce po 1989 roku: dynamika zmian i uwarunkowania*, [w:] *Kobiety w polskiej transformacji 1989–2009. Podsumowania, interpretacje, prognozy*, (red.) M. Frąckowiak-Sochańska, S. Królikowska, Toruń 2010.

²⁶ *Następny krok. Razem. Program wyborczy 2011*. Platforma Obywatelska, Warszawa 2011, publikacja elektroniczna: <http://wybory.platforma.org/program/zobacz-program.php>.

To tylko niektóre plany Platformy, dotyczące sfery rodzinnej. Odnosnie sfery zawodowej, Platforma zamierza zwiększyć aktywność zawodową kobiet w wieku od 25 do 50 lat, a także zrównania płac z mężczyznami, za wykonywanie tej samej pracy²⁷. Jak wynika z programu, Platforma Obywatelska, nastawiona jest w odniesieniu do kobiet, głównie na politykę prorodzinną, a więc wzrost dzietności.

Drugie miejsce w stołecznym samorządzie zajęło Prawo i Sprawiedliwość, które w swoim programie wyborczym wspomina o kobietach w wymiarze polityki rodzinnej. Fundamentów silnej moralnie rodziny upatruje w wartościach opartych na wzorach tradycji chrześcijańskich. Prawo i Sprawiedliwość chce m.in., bezpłatnego dostępu do szkół rodzenia, znieczulenia zewnątrzoponowego, sprawnego systemu opieki nad dziećmi, wydłużenia urlopu macierzyńskiego do 26 tygodni, zapewnienia ustawowo opieki pedagogicznej przynajmniej w najmłodszych klasach, pomocy rodzinom wielodzietnym, poprzez tzw. Kartę rodziny wielodzietnej (dla rodzin 2 plus 3), która uprawniałaby do zniżek m.in. w środkach komunikacji miejskiej, obiektach sportowych, kinach, teatrach i muzeach²⁸.

Trzecią partią polityczną, zasiadającą w stołecznym samorządzie, jest Sojusz Lewicy Demokratycznej. W programie wyborczym Sojuszu problematyka kobiet zajmuje osobne miejsce. Dotyczy to zarówno problematyki rodzinnej, jak i rynku pracy, czy udziału w życiu publicznym. Podobnie jak poprzednicy, SLD proponuje m.in., rozszerzenie rzeczywistej opieki nad kobietami w ciąży oraz po urodzeniu dziecka, bezpłatne znieczulenie przy porodzie, ponadto bezpłatny dostęp do wszystkich, nawet niestandardowych badań zleconych przez lekarza, ułatwienie dostępu do przedszkoli. Wzmocnienie obecnych i wprowadzenie nowych mechanizmów zapewniających realne równouprawnienie kobiet na rynku pracy, w tym skuteczniejsze zwalczanie dyskryminacji płacowej, np. poprzez coroczny monitoring równości płac i promocję pracodawców wprowadzających mechanizmy antydyskryminacyjne. Stworzenie systemu zachęt do podejmowania przez kobiety decyzji o wydłużaniu aktywności zawodowej, monitorowanie pracodawców stosujących prak-

²⁷ Ibidem, s. 99-107.

²⁸ *Nowoczesna, solidarna, bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości 2011*, Warszawa 2011, publikacja elektroniczna: <http://programpis.org.pl>.

tyki dyskryminacyjne wobec kobiet powracających z urlopów macierzyńskich. To tylko część z propozycji SLD w odniesieniu do kobiet²⁹.

W stołecznym ratuszu, w minionych latach, nie było tak wiele kobiet piastujących stanowiska kierownicze, jak obecnie. Można przypuszczać, że do tej sytuacji przyczynił się także fakt obecności kobiety na najwyższym stanowisku w samorządzie stolicy. Osobą kierującą pracami gabinetu prezydenta jest kobieta. Spośród 39 biur kobiety odpowiadają za 13 z nich: audyt wewnętrzny, bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe, działalność gospodarczą i zezwolenia, edukację, kadry, księgowość, planowanie budżetu, podatki i ich egzekucję, nadzór nad spółkami miejskimi, politykę lokalową, ochronę środowiska, obsługę prawną, promocję miasta, czy sport i rekreację³⁰.

Nadal wiele emocji towarzyszy problematyce kobiecej, zwłaszcza udziałowi kobiet w polityce. Ujawniają się nadal konflikty na linii kobieta-mężczyzna, zwłaszcza jeśli kobiety ubiegają się o stanowiska dotychczas zajmowane przez mężczyzn. Wiele kobiet studiuje na kierunkach dotychczas zarezerwowanych dla mężczyzn. Należy wprowadzić standard współpracy pomiędzy kobietami i mężczyznami, zbudować wspólne stanowisko na zasadzie dialogu, porozumienia. Najbardziej istotne wydaje się doprowadzenie do zmiany mentalności zarówno mężczyzn jak i kobiet w podejściu do atrybutu płci zarówno na stanowiskach pracy, jak i w działalności samorządowej, politycznej. Minęło prawie sto lat od uzyskania przez kobiety czynnego i biernego prawa wyborczego, a one nadal napotykają trudności spowodowane godzeniem życia rodzinnego z zawodowym. W jakimś stopniu wpływa to na zmniejszenie aktywności kobiet w polityce. Kiedy zbliżają się wybory, partie polityczne zabiegają w swych programach o kobiety, głównie dotyczy to sfery rodzinnej, macierzyństwa (np. bezpłatne znieczulenie zewnątrzoponowe, wydłużanie urlopów macierzyńskich). Kobiety stają przed poważnym dylematem życiowym, zmuszane są czasami do dokonywania wyborów pomiędzy rodziną a pracą zawodową. W mediach, w wystąpieniach publicznych, również i w Kościele można znaleźć wiele przykładów

²⁹ *Jutro bez obaw. Program dla Polski. Sojusz Lewicy Demokratycznej.* Warszawa 2011, publikacja elektroniczna: http://www.sld.org.pl/public/ckfinder/userfiles/files/program_sld.pdf.

³⁰ http://bip.warszawa.pl/Menu_podmiotowe/Urzed/Biura_Urzedu/GP/default.htm.

pomniejszania wartości kobiet. Często ujawnia się to podczas rozmów kwalifikacyjnych kandydatek do pracy, gdzie zadawane są pytania: „czy posiada Pani dzieci?”, „Czy zamierza Pani mieć dzieci”. Podobnych pytań nie zadają jednak kadrowcy mężczyznom. Nagłaśniając oficjalnie walkę o równouprawnienie płci, przy urzędowym zrównaniu praw kobiet i mężczyzn, prawa kobiet nadal bywają lekceważone, a kobiety pozostają dyskryminowane w bardzo wielu dziedzinach życia, w tym w relacjach, nie tylko zawodowych, ale i społecznych.

Ciekawym przykładem, może być przytoczenie sytuacji, w jakiej kilka lat temu znalazła się minister w rządzie koalicji PO–Polskie Stronnictwo Ludowe, odpowiedzialna za fundusze z Unii Europejskiej Elżbieta Bieńkowska, podczas rozmowy kwalifikacyjnej do Wyższej Szkoły Administracji Publicznej:

„Podczas pierwszego naboru brutalnie mnie odrzucono. Przeszłam skomplikowaną rekrutację, zdałam wszystkie egzaminy i podczas ostatniej rozmowy jedna z pań siedzących w komisji zapytała mnie, jak poradzę sobie z dwojgiem małych dzieci. Zatkano mnie. Odpadłam. Za rok znów zdawałam. Gdy doszło do ostatniej rozmowy, znów usłyszałam to pytanie. Zacisnęłam zęby. «Za drzwiami czeka bardzo wielu mężczyzn, powiedziałam. Czy im także zadajecie państwo pytania, jak poradzą sobie z dziećmi i rodziną? Moje dzieci mają sześć i siedem lat i mają także ojca. To są nasze sprawy, jak ułożymy nasze życie. Mają sprawdzić państwo mój mózg, a nie stan rodziny», zakończyłam. I... dostałam się”³¹.

W dzisiejszych czasach, powoli role się odwracają, mężczyźni również opiekują się dziećmi, domem, wykonują zawody dotychczas zarezerwowane dla kobiet. Jednak proces ten przebiega dość powoli.

Małgorzata Fuszara trafnie przedstawiła bariery, na które narażone są ze względu na płeć kobiety-parlamentarzystki oraz kobiety pełniące znaczące urzędy czy działające w samorządach: „poddawanie w wątpliwość kompetencji kobiet, ich zdolności czy nawet inteligencji; poddawanie w wątpliwość faktu, że kobiety mogą być równie dobrymi politykami jak mężczyźni; infantyliczacja, pomniejszanie roli kobiet poprzez pro-

³¹ M. Stukonis, *Elżbieta Bieńkowska. Władza, szpilki, rock and roll*, „Elle” 2009, nr 2 (209), s. 80.

tekcjonalne traktowanie, wyrażające się m.in. w: zdrobnianiu imienia, lekceważeniu, prawieniu pseudokomplementów zmierzających do obniżenia pozycji kobiety-polityka, pseudoopiekuńczym obejmowaniu, przytulaniu pseudoprzyjacielskim pouczeniu. Kobiety zwracają uwagę, że szczególnie trudno jest przeciwdziałać takiemu zachowaniu – zmierzano bowiem do dyskredytacji i pomniejszenia roli kobiety, natomiast zwrócenie uwagi autorowi takiego zachowania jest trudne, gdyż zawsze wyjaśnia on swoje zachowanie troską, przyjaznym nastawieniem i chęcią otoczenia opieką; zwracanie nadmiernej uwagi na fizyczność, wygląd kobiety, krytyka ich wyglądu i próba zdyskredytowania z tego powodu przy zupełnym braku podobnego krytycyzmu względem mężczyzn (...); traktowanie kobiet w sposób, który zmniejsza ich możliwość podejmowania politycznego działania: jako osób «łagodzących obyczaje» czy nawet «ozdób», a nie polityków, którzy wykonują pracę, reprezentują wyborców, prowadzą niezależną działalność publiczną; niedopuszczanie kobiet do pozycji decyzyjnych – zarówno w parlamencie (Prezydium), jak i w partiach politycznych; wykluczanie z nieoficjalnych spotkań, gdzie podejmowane są decyzje (...) To zdecydowanie ogranicza możliwość skutecznych działań kobiet, nie daje im możliwości przeciwstawienia się takim z góry ustalonym decyzjom³².

W środowisku, w którym muszą działać jednocześnie i współdziałać kobiety oraz mężczyźni, kiedy winni osiągać wspólnie cele, które nie wynikają z „płci”, a z konieczności zaspokojenia potrzeb mieszkańców naszej stolicy, sprawnego nią zarządzania, planowania jej rozwoju, wszelkie konflikty mające swe podłoże w naturalnej seksualności, w zachowaniach wywodzących się z „pierwotnej natury”, z dominującego poglądu „o wyższości mężczyzny”, budowanej latami i pokoleniami, powinny zostać uświadomione. A w konsekwencji zrozumienia ludzkich słabości i wypaczonego wychowania – odrzucone i zaniechane.

³² M. Fuszara, *Kobiety w polityce dwudziestolecia (1989-2009)*, [w:] *Kobiety dla Polski. Polska dla kobiet. 20 lat transformacji 1989-2009. Raport. Kongres Kobiet Polskich 2009*, Warszawa brw., s. 95.

Bibliografia

Źródła archiwalne i drukowane

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Zofii i Jędrzeja Moraczewskich, sygn. 41.

Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju terytorialnego (Dz. U. poz. 294).

Pamiętniki

Bujak-Boguska S., *Na straży praw kobiety. Pamiętnik klubu politycznego kobiet postępowych*, Warszawa 1930.

Opracowania

Brodzińska B., *Uwarunkowania aktywności politycznej kobiet na szczeblu lokalnym na przykładzie Rady Miasta Torunia*, Toruń 2008.

Dąbrowska-Szulc E., *Egerie i paprotki, czyli projekt równego traktowania zamiast ustawy o równym statusie kobiet i mężczyzn* [w:] *Kobiety, feminizm, demokracja*, (red.) B. Budrowska, Warszawa 2009.

Fuszara M., *Kobiety w polityce dwudziestolecia (1989–2009)*, [w:] *Kobiety dla Polski. Polska dla kobiet. 20 lat transformacji 1989–2009. Raport. Kongres Kobiet Polskich 2009*, Warszawa brw.

Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Warszawa 2007.

Giertych J., *O kierunek wychowania dziewcząt*, Poznań 1929.

Kobiety w Polsce, (red.) J. Oleński, H. Dmochowska, Warszawa 2007.

Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej, (red.) J. M. Majchrowski, Kraków 1994.

Łuszkiewicz G., *Kobiety w samorządzie miejskim Drugiej Rzeczypospolitej. Próba portretu zbiorowego*, [w:] *Kobieta i świat polityki w niepodległej Polsce 1918–1939*, (red.) A. Żarnowska, A. Szwarz, Warszawa 1996.

Sekuła P., *Zaangażowanie polityczne kobiet w Polsce po 1989 roku: dynamika zmian i uwarunkowania*, [w:] *Kobiety w polskiej transformacji 1989–2009. Podsumowania, interpretacje, prognozy*, (red.) M. Frąckowiak-Sochańska, S. Królikowska, Toruń 2010.

Sobczak J., *Konstytucyjne podstawy reform samorządowych w Polsce*, [w:] *Samorząd terytorialny III Rzeczypospolitej. Dziesięć lat doświadczeń*, (red.) S. Michałowski, Lublin 2002.

- Stukonis M., *Elżbieta Bieńkowska. Władza, szpilki, rock and roll*, „Elle” 2009, nr 2 (209).
- Szwed R., *Samorząd terytorialny w Polsce w latach 1918–1939. Wybór materiałów źródłowych*, Częstochowa 2000.
- Tokarczyk R., *Prawo amerykańskie*, Kraków 2000.
- Tokarczyk R., *Współczesne doktryny polityczne*, Kraków 2006.
- Waniek D., *Kobiety lewicy*, Toruń 2010.
- Witkowski W., *Historia administracji w Polsce 1764–1989*, Warszawa 2007.

Strony internetowe

- <http://www.platforma.org/pl/platforma/ludzie/pokaz/2>.
- http://pl.wikipedia.org/wiki/Hanna_Gronkiewicz-Waltz.
- <http://www.gronkiewicz.pl/>.
- <http://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/140000/146501.html#tabs-5>.
- http://bip.warszawa.pl/Menu_podmiotowe/Dzielnice/nazwa-dzielnicy/Zarząd_Dzielnicy/default.htm.
- <http://wybory2002.pkw.gov.pl/grad/gw1/w14/m1465/index.html>.
- <http://wybory2010.pkw.gov.pl/geo/pl/140000/146501.html#tabs-4>.
- Następny krok. Razem. Program wyborczy 2011. Platforma Obywatelska*, Warszawa 2011, <http://wybory.platforma.org/program/zobaczprogram.php>.
- Nowoczesna, solidarna, bezpieczna Polska. Program Prawa i Sprawiedliwości 2011*, Warszawa 2011. <http://programpis.org.pl>.
- Jutro bez obaw. Program dla Polski. Sojusz Lewicy Demokratycznej*. Warszawa 2011. http://www.sld.org.pl/public/ckfinder/userfiles/files/program_sld.pdf.

Rafał Julian Mejsak

Białystok

**EUROPEJSKA IDEA ZRÓWNOWAŻONEGO UDZIAŁU
Kobiet i MĘŻCZYŹN W PROCESIE DECYZYJNYM
W ŚWIETLE WYBRANYCH PRZEPISÓW PRAWA**

ABSTRACT

**The European idea of balanced participation of women and men
in the political decision-making process, in the light of a number
of legal provisions**

The article entitled The European idea of balanced participation of women and men in the political decision-making process, in the light of a number of legal provisions, is to discuss the title issues from the perspective of three legal systems. The author analyzes the subject from the point of view of International Law, European Law and European Union Law. By indicating the sources of the law, the author seeks the basis for strengthening the role of women in the decision-making process. The text includes reflections on the achievements of the United Nations, the Council of Europe and the European Union and their impact on the promotion of the formal role of women in politics. The article is divided into four parts. Part one introduces the idea of gender equality in politics and highlights a variety of factors affecting it. The second part is devoted to reviewing the sources of international law. This section provides an opinion on the UN involvement in the process of women's empowerment. The third part of the article shows the work carried out on behalf of women in the Council of Europe. The author discusses in detail the Recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the balanced participation of women and men in the political and public decision-making. Part four is devoted to the EU's achievements in this relevant field.

*

Udział kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych jest standardem płynącym z respektowania podstawowych praw człowieka. Wynika z istnienia generalnego zakazu dyskryminacji ze względu na płeć w dostępie do praw politycznych. Zgodnie z typologią Karela Vasaka, prawa te osadzone są w pierwszej generacji praw człowieka o podstawowym charakterze. Równouprawnienie w korzystaniu z tego prawa nie zawsze jednak miało tak oczywistą, jak współcześnie, postać. Powszechnie znane ograniczenia w możliwości uczestnictwa kobiet w mechanizmach demokracji bezpośredniej tj. prawa do kandydowania (bierne prawo wyborcze) oraz prawa do wybierania (czynne prawo wyborcze) zaczęły zanikać dopiero w XIX i na początku XX wieku. Od momentu swoistej stabilizacji formalnej w tym zakresie, prowadzi się działania mające urealnić wytyczne polityki na rzecz zwiększania partycypacji kobiet w życiu publicznym. Jednym założeń takiego działania jest polityka równoważenia uczestnictwa kobiet w procesie podejmowania decyzji politycznych. Zasadność równowagi płci w podejmowaniu wskazanych decyzji nie wymaga szczególnego uzasadnienia, gdyż wywodzi się z intuicyjnie definiowanej sprawiedliwości¹. Trudno polemizować z faktem, iż rozszerzenie grupy decydentów zwłaszcza w kontekście reprezentatywności płci nie wnosi swoistej wartości dodanej dla ostatecznego kształtu podejmowanych rozstrzygnięć. Perspektywa płci wzbogaca wymiar ideowy oraz urealnia reprezentację interesów.

Droga do urzeczywistnienia zrównoważonego udziału kobiet w aktywności decyzyjnej wydaje się być trudna ze względu na co najmniej trzy powiązane obszary, przez które przechodzi. Pierwszy obszar odnosi się do cech indywidualnych jednostki, która suwerennie rozstrzyga o jej zaangażowaniu bądź braku w danym obszarze aktywności, w tym przypadku publicznym (politycznym). Swoista różnorodność „modelu spełnienia człowieka” decyduje o tym, że część z nas bagatelizuje swoją rolę w obszarze publicznym. Indywidualna sytuacja jednostki jest jednak

¹ Zob. Shirin Rai, *Equal participation of women and men in decision-making processes, with particular emphasis on political participation and leadership EGM/EPWD/2005/BP.01*, publikacja elektroniczna: http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/eq1-men/documents_preview.html.

wypadkową oddziaływania wielu czynników zewnętrznych. Wśród nich należy wskazać dwa kluczowe obszary. Pierwszy z nich obejmuje cechy środowiska, w którym żyje jednostka. Uwarunkowania kulturowe, tradycja, wyznawana religia, czy w końcu powszechnie akceptowany podział ról społecznych, w zasadniczy sposób określają „klimat” dla aktywności kobiet. Obok wskazanych elementów oddziaływania należy podkreślić szczególną rolę systemu, w tym zwłaszcza systemu prawnego obowiązującego na danym terytorium². Dopiero połączenie tych trzech sfer oddziaływania i ich zrozumienie pozwala na projektowanie zmian w kierunku likwidacji zdiagnozowanych w nich barier dla pełnego uczestnictwa kobiet we władzy. Prezentowane opracowanie ma na celu określenie cech obowiązującego systemu formalno-prawnego na rzecz zwiększenia obecności kobiet w życiu publicznym w Europie.

I. Zrównoważone uczestnictwo, w treści tego opracowania definiuję, jako co najmniej 40% reprezentację każdej płci we wszelkich ciałach decyzyjnych w życiu politycznym i publicznym. Minimalny próg w wysokości 40% jest zgodny z rezolucją Parlamentu Europejskiego z 18 stycznia 2001 roku w sprawie zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w procesie decyzyjnym. Wskazany proces odnosi się do sfery publicznej w jej politycznym wymiarze. Polega on na aktywności jednostki w ramach organów jednoosobowych lub wspólnie w ramach organów kolegialnych. Osoby podejmujące decyzje publiczne – decydenci, funkcjonują w wielu obszarach. Można oznaczyć następujące pola eksploracji ich działalności:

- państwowe stanowiska rządowe,
- polityczne i publiczne urzędy obsadzone w drodze wyboru,
- polityczne i publiczne urzędy obsadzone na drodze mianowania,
- stanowiska partyjne,
- wysokie stanowiska w służbie cywilnej,
- wysokie stanowiska w przedsiębiorstwach, organizacjach pracowniczych czy też związkach zawodowych.

² Zob. Richard Matland, *Explaining Women's Representation: The Role of Legislative Recruitment & Electoral System*, EGM/EPWD/2005/EP.4.

Określony zestaw nie jest katalogiem zamkniętym, gdyż w swojej istocie zawiera wszystkie „ważne” z punktu widzenia funkcjonowania państwa podmioty oddziaływania publicznego.

Architekturę prawną charakteryzuje podporządkowanie wyrażane w hierarchiczności źródeł prawa. Wyodrębniamy system prawa międzynarodowego, system prawa regionalnego, w tym prawa europejskiego, czy węższej prawa Unii Europejskiej oraz krajowe porządki prawa. Między wskazanymi systemami można wykazać silną więź wzajemnego oddziaływania. Główny jej kierunek ma postać wertykalną, gdzie standard prawny w generalnej postaci funkcjonuje na poziomie międzynarodowym, a kolejne poziomy zawierają jego uszczegółowienia bądź swoistą adaptację do cech obszaru funkcjonowania prawa³. Zstępowanie na niższe poziomy prawa podporządkowane jest niewzruszalnej zasadzie zgodności i wynikania ze stopnia wyższego.

Wskazując na wstępie, iż zrównoważone uczestnictwo kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych osadza się w elementarnych zasadach prawa oraz jest treścią prawa stanowionego, warto wskazać źródła prawa mówiące o równości płci wraz z oznaczeniem ich charakteru.

II. Dyskurs w ramach niniejszych rozważań powinien rozpocząć się od określenia aktów prawa międzynarodowego dających podstawę równości płci w podejmowaniu decyzji publicznych.

Karta Narodów Zjednoczonych⁴ była pierwszym ogólnosiwiatowym dokumentem nawołującym do przyznania równych praw dla kobiet i mężczyzn w dostępie do wszelkich stanowisk w głównych i pomocniczych organach Organizacji Narodów Zjednoczonych⁵. Przyczyniła się do wyniesienia kwestii równouprawnienia płci w sferę publiczną wymuszając transformację tak prawną jak i obyczajową⁶. Z uwagi na fakt, iż Karta uważana jest za standard prawny o charakterze zwyczajowym, treści w niej zawarte winne znaleźć odzwierciedlenie w legislaturze poszczególnych państw sygnatariuszy. Pozostając w obszarze działalności Orga-

³ Zob. W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne – zagadnienia systemowe*, 2004.

⁴ Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90; kolejne poprawki: Dz.U. 1966, nr 7, poz. 41; Dz.U. 1974, nr 3, poz. 20.

⁵ Art. 8 KNZ.

⁶ <http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie>.

nizacji Narodów Zjednoczonych w kwestii promocji praw kobiet należy przywołać dokumenty z tego obszaru uchwalone pod jej auspicjami. Prawo do wyrażania swojego zdania w sferze politycznej, bez rozróżnienia na płeć, wynika z podstawowych źródeł praw człowieka. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (PDPC) z 1948 roku⁷ potwierdza równe prawa kobiet i mężczyzn. Deklaracja jest swoistym standardem wyznaczania kierunku oddziaływania w sferze legislacyjnej dla państw, które ją podpisały. Pierwotna równość bez rozróżnienia na płeć została określona w art. 7 PDPC, zgodnie z nim wszyscy są równi wobec prawa i mają prawo do jednakowej ochrony prawnej przed jakąkolwiek dyskryminacją będącą pogwałceniem tej deklaracji. Dalej stanowi ona, że każdy ma prawo do udziału w rządzeniu swoim krajem, w sposób bezpośredni lub poprzez swobodnie wybranych przedstawicieli⁸. Chociaż deklaracja nie jest dokumentem prawnie wiążącym, lecz jedynie zbiorem zasad, to jest uznawana jako prawo zwyczajowe lub interpretacja Karty NZ. Wiele państw włącza prawa zawarte w Deklaracji do swoich konstytucji i ustaw⁹.

W 1951 roku uchwalono *Konwencję o prawach politycznych kobiet* (*Convention on the Political Rights of Women*). Artykuł 1 konwencji odnosi się do równouprawnienia kobiet w procesie głosowania we wszystkich wyborach. Artykuł 2 przyznaje kobietom możliwość kandydowania do wszystkich organów pochodzących z wyborów publicznych. Artykuł 3 dotyczy zakazu dyskryminacji do piastowania urzędów publicznych i do wykonywania wszelkich funkcji publicznych przewidzianych w ustawodawstwie krajowym. Kolejnym aktem jest konwencja nr 111 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu przyjęta w Genewie 25 czerwca 1958 roku¹⁰ (*Discrimination, Employment and Occupation Convention*). Dokument ten ma szczególne znaczenie jeżeli weźmiemy pod uwagę rolę państwa jako pracodawcy. Państwo jako największy pracodawca ma nakaz bezwzględnego respektowania zakazu dyskryminacji w zatrudnieniu, rozumianej jako wszelkie rozróżnienie, wyłączenie lub

⁷ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>.

⁸ Art. 21 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka.

⁹ <http://amnesty.org.pl/prawa-czlowieka/historia-praw-czlowieka.html>.

¹⁰ <http://www.opc.uj.edu.pl/poradnik/links/pdf/Konwencja%20Nr%20111.pdf>.

uprzywilejowanie dotyczące rasy, koloru skóry, płci, religii, poglądów politycznych, pochodzenia narodowego lub społecznego (art. 1 ust. 1 lit. a). Praktyka państw w tym obszarze oddziałuje na innych pracodawców. Kolejny dokument – *Deklaracja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet z 7 listopada 1967 roku (Declaration on the Elimination of Discrimination against Women)*¹¹ generalnie potwierdza niesprawiedliwość zjawiska ograniczenia standardu równości płci.

Konwencja Wiedeńska o prawie traktatów podpisana w Wiedniu 22 maja 1969 roku¹², ze względu na zakaz retroakcji nie stanowi podstawy interpretacji skuteczności wymienionych konwencji, jednak ich efektywność wynika z elementarnej zasady prawa międzynarodowego odnoszącej się do wykonywania umów międzynarodowych przez ich sygnatariuszy. Z punktu widzenia charakteru deklaracji w prawie międzynarodowym należy podkreślić jej miękkie, programujące i sugerujące oddziaływanie na legislaturę państw. Dla przeciwwagi sankcjonowanym źródłem prawa międzynarodowego jest *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP)* z 1976 roku¹³. Dwa główne obszary, które obejmuje to obowiązki krajów wobec swoich obywateli i prawo obywateli w obliczu swojego państwa¹⁴. Dokument ten jest źródłem prawa kobiet do udziału w podejmowaniu decyzji politycznych. „Artykuł 25 określa, że każdy obywatel ma prawo, bez żadnej dyskryminacji, (...) i bez nieuzasadnionych ograniczeń do:

- a) uczestniczenia w kierowaniu sprawami publicznymi bezpośrednio lub za pośrednictwem swobodnie wybranych przedstawicieli;
- b) korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego w rzetelnych wyborach, przeprowadzanych okresowo, opartych na głosowaniu powszechnym, równym i tajnym, gwarantujących wyborcom swobodne wyrażenie woli;

¹¹ Publikacja elektroniczna: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3b00f05938.html>.

¹² Konwencja, która została otwarta do podpisu 1969 r., weszła w życie 27 stycznia 1980 r., publikacja elektroniczna: <http://www.stosunki.pl/sites/default/files/images/KONWENCJA%20WIEDE%20C5%83SKA%20O%20PRAWIE%20TRAKTAT%20C3%93W.pdf>.

¹³ Dz. U. z 1977 r. nr 38, poz. 167.

¹⁴ *Słownik Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Obywatela*, publikacja elektroniczna: <http://www.hfhr.pl/prawa-czlowieka/dokumenty>.

- c) dostępu do służby publicznej w swoim kraju na ogólnych zasadach równości”.

W 1979 roku otwarta została do podpisu *Konwencja ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (Convention on the elimination of Discrimination Against Women – CEDAW)*¹⁵. *Konwencja* podkreśla rolę państwa w zapewnieniu równego udziału kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych i publicznych za pośrednictwem legalnych środków. Zgodnie z art. 7 Państwa Strony podejmą wszelkie stosowne kroki, aby zlikwidować dyskryminację kobiet w życiu politycznym i publicznym państwa, a w szczególności, aby zapewnić kobietom, na równych z mężczyznami warunkach, prawa:

- „a) głosowania we wszystkich wyborach i referendach publicznych oraz wybieralności do wszelkich organów wybieranych powszechnie,
b) uczestniczenia w kształtowaniu polityki państwa i jej realizacji, zajmowania stanowisk publicznych i wykonywania wszelkich funkcji publicznych na wszystkich szczeblach zarządzania,
c) uczestniczenia w organizacjach pozarządowych i stowarzyszeniach zajmujących się sprawami publicznymi i politycznymi państwa”.

Konwencja ponadto przyznaje kobietom prawo reprezentowania swoich rządów w stosunkach międzynarodowych oraz uczestniczenia w pracach organizacji międzynarodowych¹⁶.

Szczególnymi źródłami kształtowania idei zrównoważonego uczestnictwa kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych są efekty prac kilku konferencji światowych poświęconych prawom kobiet¹⁷. Wśród nich w sposób szczególny wymienić należy *Deklarację Pekińską* i *Pekińską Platformę Działania*, przyjęte podczas czwartej Światowej Konferencji w sprawie Kobiet w dniu 15 września 1995 roku, oraz późniejsze dokumenty końcowe przyjęte na posiedzeniach specjalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych Pekin +5 (2000 r.), Pekin +10 (2005 r.) i Pekin +15

¹⁵ <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>.

¹⁶ Art. 8 Konwencji w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet.

¹⁷ Pierwsza Światowa Konferencja w Sprawie Kobiet – Meksyk 1975 r., Druga Światowa Konferencja w Sprawie Kobiet – Kopenhaga 1980 r., Trzecia Światowa Konferencja w Sprawie Kobiet – Nairobi 1995 r.

(2010 r.). W art. 13 Deklaracji Pekinńskiej z 1995 roku wskazuje się, iż uwłasnowolnienie (*empowering*) kobiet oraz ich pełne uczestnictwo na zasadach równości we wszystkich sferach życia społecznego, łącznie z udziałem w procesie podejmowania decyzji oraz dostępem do władzy, stanowią podstawowy warunek osiągnięcia równości, rozwoju i pokoju¹⁸. Platforma działania czyli dokument końcowy konferencji w Pekinie zawiera dwanaście obszarów walki z dyskryminacją kobiet. Z punktu widzenia przedmiotu prowadzonych rozważań istotny jest cel strategiczny 7 – kobiety u władzy i biorące udział w procesach decyzyjnych. W tym obszarze oznaczono dwa cele:

- Cel strategiczny G.1: sugeruje podjęcie kroków mających na celu zapewnienie kobietom równego dostępu i pełnego udziału w strukturach władzy i procesach decyzyjnych.
- Cel strategiczny G.2: sugeruje zwiększenie zdolności kobiet do uczestnictwa w podejmowaniu decyzji i rządzeniu.

Funkcjonowanie Deklaracji Pekinńskiej podlega stałemu monitorin-
gowi, którego efekty relacjonowane są cyklicznie w ramach kolejnych konferencji. Dotychczas odbyły się trzy konferencje, których wnioski można scharakteryzować w następujący sposób:

- a) Pekin +5 – należy podjąć wszelkie kroki wzmacniające szansę na faktyczny udział kobiet w podejmowaniu decyzji na wszystkich polach i szczeblach sfery publicznej, a także włączyć kobiety w delegacje i misje pokojowe w stopniu, w jakim funkcjonują w nim mężczyźni.
- b) Pekin +10 – dla promocji i zwiększenia świadomości idei zrównoważonego uczestnictwa kobiet w podejmowaniu decyzji zaleca się powołanie komisarzy wysokiego szczebla ds. kwestii równości płci, stworzenie grup zadaniowych, zorganizowanie kampanii promujących większy udział kobiet w procesie decyzyjnym¹⁹.
- c) Pekin + 15- konkluduje, że kraje charakteryzujące się niedoreprezentowaniem kobiet, we władzach państwowych mają tendencje do bycia mniej egalitarnymi, mniej demokratycznymi, są też bardziej zamknięte na potrzeby społeczeństwa²⁰.

¹⁸ Publikacja elektroniczna: <http://analizy.mpips.gov.pl>.

¹⁹ http://www.unic.un.org.pl/kobiety_rozwoj_pokoj/konferencja.php.

²⁰ http://www.unic.un.org.pl/rownouprawienie/konf_pekina+15.php.

22 grudnia 2003 roku została podjęta rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/RES/58/142 w sprawie politycznego udziału kobiet²¹. Organizacja Narodów Zjednoczonych podzielając ważność zagadnienia oraz konieczność zmian w kontekście tak promocji praw człowieka, jak i rozpowszechniania standardu demokratycznego wzywa państwa do:

- »- promocji i ochrony praw kobiet, w tym szczególnie do prawa do zrzeczania się, wypowiedzania swoich poglądów, uczestniczenia we władzy na wszystkich jej poziomach na równych z mężczyznami zasadach,
- ochrony oraz egzekwowania możliwości udziału kobiet w procesach politycznych,
- przeciwdziałania i zmiany negatywnych postaw społecznych decydujących o niskim wskaźniku reprezentacji kobiet wśród decydentów politycznych na szczeblu krajowym, lokalnym i międzynarodowym,
- promocji idei zrównoważonego uczestnictwa kobiet w życiu publicznym, zwłaszcza poprzez wsparcie zmian w funkcjonowaniu partii politycznych ukierunkowanych na wyrównanie szans konkurencyjności kobiet o wszystkie wybieralne stanowiska,
- zrewidowania obowiązujących systemów wyborczych w kierunku urealnienia reprezentacji kobiet,
- włączenia zasady równej reprezentacji płci w delegacjach międzynarodowych, w tym ONZ,
- tworzenia warunków sprzyjających większemu udziałowi kobiet w polityce i podejmowaniu decyzji, zwłaszcza poprzez możliwość godzenia życia rodzinnego i zawodowego”.

Organizacja Narodów Zjednoczonych w omawianej rezolucji zachęca rządy państw do:

- opracowania programów zwiększających aktywność polityczną kobiet w tym zwiększających ich udział w wyborach,
- zachęcania partii politycznych do usunięcia barier, które w sposób pośredni, a także bezpośredni ograniczają w nich obecność kobiet, w tym w organach zarządzających,

²¹ <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/503/10/PDF/N0350310.pdf?OpenElement>

- zachęcania partii politycznych do aktywnego poszukiwania wysokokwalifikowanych kobiet do członkostwa w partii i jej strukturach,
- wspierania kobiet w ruchu pozarządowym, jako przedpola działalności politycznej,
- promocji równych szans kobiet i mężczyzn w ubieganiu się o wyższe stanowiska, poprzez przegląd kryteriów rekrutacyjnych pod kątem ich istotności i odniesienia do zakazu dyskryminacji płci,
- włączenia mediów w budowę świadomości społecznej na temat istotności równej reprezentacji płci w życiu publicznym.

Powyższe zestawienie dokumentów określające podstawy polityki zrównoważonego uczestnictwa kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych ze względu na swój, w większości niewiązący, charakter skłaniają do konstatacji, iż na gruncie prawa międzynarodowego będącego inspiracją dla systemów prawa regionalnego brakuje, nie licząc Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, sprawczych instrumentów prawnych.

III. W obszarze systemu europejskiego istotną rolę odgrywa działalność Rady Europy. Wydała on dokument wprost odnoszący się do kwestii uczestnictwa kobiet w życiu publicznym – Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie zrównoważonego uczestnictwa kobiet i mężczyzn w podejmowaniu decyzji politycznych i publicznych²². Uzasadnienie do wydania rekomendacji wskazuje, iż pomimo uznania zasady równości płci za standard konstytucyjny w państwach europejskich nie przekłada się on na gwarancję równego udziału kobiet i mężczyzn w podejmowaniu decyzji publicznych. Jako jeden z mechanizmów dochodzenia do stanu równowagi reprezentacji płci Komitet rekomenduje wprowadzenie zmian legislacyjnych w ramach krajowych porządków prawnych polegających na zastosowaniu tzw. progów parytetowych. Termin „progi parytetowe” jest zdefiniowany w sprawozdaniu końcowym Grupy Specjalistów Rady Europy ds. Równości i Demokracji jako: „prawne/statutowe postanowienia ustanawiające zasadę parytetu

²² http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/womendecisionmaking/Rec%282003%293_Polish.pdf.

poprzez ustalenie progu parytetowego, tj. co najmniej 40% dla każdej płci, w składzie organów konsultatywnych państwa (rad, komisji, grup roboczych, itd.), w zgromadzeniach wybieralnych, a także, w miarę potrzeby, w ławach przysięgłych i innych organach sądownictwa, jak również w strukturach partii politycznych, związków zawodowych oraz w ośrodkach decyzyjnych w mediach”²³. Dla urzeczywistnienia i pełnej implementacji pożądanego stanu zaleca się włączenie parytetów do prawa krajowego dotyczącego ordynacji wyborczej. Należy zadbać, aby co najmniej 40% miejsc na listach wyborczych zarezerwowanych było dla każdej płci. Zasada ta powinna oddziaływać na konstrukcje list tak w wyborach na szczeblu regionalnym i krajowym jak i ponadnarodowym. Tym samym Komitet sugeruje ingerencję w ordynację wyborczą państw europejskich, której celem jest zapewnienie rzeczywistej demokracji poprzez włączenie kobiet w proces decyzyjny. Komitet zwraca również uwagę, że sama obecność na listach określonego procentu przedstawicieli każdej płci, nie zapewnia wyboru co najmniej 40% przedstawicieli każdej płci, a co jest głównym celem proponowanych zmian.

Komitet podkreśla, iż efektywność projektowanych zmian zależy od świadomości społecznej. Jej negatywne podejście co do zasadności zrównoważonego uczestnictwa kobiet w podejmowaniu decyzji osłabia aktywność reformatorską rządów i odwrotnie, duże zainteresowanie pozytywnie ją stymuluje. Stąd podkreślenie roli realizacji programów edukacyjnych oddziałujących na tworzenie wcześniej wspomnianego „klimatu” partycypacji kobiet w życiu publicznym prowadzącego do faktycznego dzielenia władzy pomiędzy kobiety i mężczyzn. Obok omówionej rekomendacji należy także przywołać inne wydane przez Radę dokumenty związane ze zwiększeniem reprezentacji kobiet w życiu publicznym tj. Rekomendację 1 413 (1999) w sprawie jednakowej reprezentacji w życiu politycznym, Rezolucję 1 348 (2003) w sprawie równej reprezentacji płci w PACE, Rekomendację 1665 (2004) w sprawie uczestnictwa kobiet w wyborach, Rezolucję 303 (2010) w sprawie osiągnięcia trwałego równouprawnienia płci w lokalnym regionalnym życiu politycznym.

²³ Par. 2, pkt 41, Rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy Rec (2003)3 w sprawie zrównoważonego uczestnictwa kobiet i mężczyzn w podejmowaniu decyzji politycznych i publicznych.

W kontekście wpływu działalności Rady Europy na zrównoważone uczestnictwo kobiet w procesie podejmowania decyzji politycznych należy pamiętać, iż celem Rady Europy jest osiągnięcie większej jedności między jej członkami, aby chronić i wcielać w życie ideały i zasady, stanowiące ich wspólne dziedzictwo oraz, aby ułatwić ich postęp ekonomiczny i społeczny²⁴. Cel ten jest urzeczywistniany za pośrednictwem organów Rady w drodze omawiania wspólnych problemów, przez zawieranie porozumień i wspólne działanie w sprawach gospodarczych, społecznych, kulturalnych, naukowych, prawnych i administracyjnych, jak również przez przestrzeganie i rozwój praw człowieka i podstawowych wolności²⁵. Mając to na uwadze, należy pozytywnie ocenić działalność Rady Europy w obszarze projektowania zmian w dostępie kobiet do równego udziału w podejmowaniu decyzji politycznych.

IV. Obok Rady Europy głównym ośrodkiem kształtowania idei zrównoważonego uczestnictwa kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji politycznych na kontynencie europejskim powinna być Unia Europejska. Stoi ona na straży wartości równości i demokratycznego społeczeństwa obywatelskiego. W obszarze funkcjonowania wspólnoty można wskazać kilka aktywności ukierunkowanych na zwiększanie udziału kobiet w życiu publicznym. Oddziaływanie to kształtuje się poprzez zwrócenie uwagi i regulowanie omawianego zagadnienia w źródłach prawa. Równość kobiet i mężczyzn stanowi podstawową wartość Unii Europejskiej zagwarantowaną w Traktatach i jest jednym z celów i zadań Unii Europejskiej, a uwzględnianie zasady równości kobiet i mężczyzn we wszystkich jej działaniach jest jednym z ogólnych celów Unii²⁶. *Karta Praw Podstawowych* zawiera podstawowy zakaz dyskryminacji w szczególności ze względu na płeć²⁷ oraz proklamuje zasadę równości kobiet i mężczyzn we wszystkich dziedzinach. Zważywszy, iż UE

²⁴ Zob. J. Kaczmarek, *Rada Europy*, 2002.

²⁵ Art. 1 Statutu Europy.

²⁶ Artykuł 2 i art. 3 ust. 3 TUE oraz art. 8 TFUE.

²⁷ Art. 21, brzmienie pełne: 1. Zakazana jest wszelka dyskryminacja w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy. Pozostałe wymienione kryteria to polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientacja seksualna.

w źródłach swojego prawa posiada mechanizmy prawnie wiążące, jak i te, które takiego waloru nie posiadają, zasadny jest przegląd jej działalności w obszarze realnego oddziaływania na udział kobiet w polityce. Analiza działań w tym zakresie zmusza do refleksji o niewystarczającym sposobie uregulowania kwestii problemowej. Unia Europejska wśród źródeł sankcjonowanego prawa wtórnego w sprawie równości płci nie wydała żadnych, które zakładają wprost zrównoważone uczestnictwo kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych. Jedynym pozytywnym przykładem jest decyzja Komisji z dnia 19 czerwca 2000 roku dotycząca zapewnienia równowagi płci w powołanych przez nią komitetach i grupach ekspertów²⁸. Należy jednak zwrócić uwagę na działalność prawną, która oddziałuje na kształtowanie lepszych warunków stymulujących aktywność publiczną kobiet. W tym obszarze uchwalono kilka istotnych dyrektyw zmierzających do harmonizacji określonych obszarów prawa w państwach członkowskich²⁹. Wśród tzw. miękkich źródeł prawa (*soft law*) można wymienić: zalecenie Rady z dnia 2 grudnia 1996 roku w sprawie zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji³⁰. Rada zaleca, aby państwa członkowskie przyjęły kompleksową, zintegrowaną strategię mającą na celu wspieranie zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji, oraz do opracowania lub wprowadzenia w tym celu odpowiednich przepisów ustawowych m.in.:

- „– zachęca i wspiera wysiłki stowarzyszeń i organizacji w celu promowania dostępu kobiet do procesu podejmowania decyzji,
- zachęca Państwa Członkowskie do opracowania, uruchomienia i wspierania publicznych kampanii na temat korzyści dla społec-

²⁸ L 154/34 z dnia 27.6.200, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=D-D:05:03:32000D0407:PL:PDF>

²⁹ Na listę tą składają się: Dyrektywa 76/207/EWG w sprawie równego traktowania, Dyrektywa 79/7/EWG w sprawie zabezpieczenia społecznego, Dyrektywa 86/378/EWG w sprawie zabezpieczenia społecznego pracowników, Dyrektywa 92/85/EWG w sprawie pracownic w ciąży, Dyrektywa 96/34/WE w sprawie urlopu rodzicielskiego, Dyrektywa 97/80/WE w sprawie przeniesienia ciężaru dowodu w sprawach dyskryminacji ze względu na płeć, Dyrektywa 2002/73/WE sprawie równego traktowania w zatrudnieniu, Dyrektywa 2004/113/WE w sprawie towarów i usług, Dyrektywa 2006/54/WE w sprawie równego traktowania w dziedzinie zatrudnienia i pracy, Dyrektywa 2010/41/EU w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn prowadzących działalność na własny rachunek

³⁰ L 319 z dnia 10.12.1996, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CE-LEX:31996H0694:EN:HTML>.

czeństwa jako całości ze zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji”.

Drugim źródłem prawa o podobnym charakterze jest konkluzja Rady z dnia 7 marca 2011 roku – „Europejski pakt na rzecz równości płci” (2011–2020), przyjęta przez Radę Europejską w marcu 2011³¹. Zgodnie z dokumentem UE rekomenduje sposoby niwelowania różnic w traktowaniu kobiet i mężczyzn, w tym zwłaszcza:

- „– propagowanie wzmacniania pozycji kobiet w życiu politycznym i gospodarczym oraz promowanie kobiet przedsiębiorców,
- promowanie równego uczestnictwa kobiet i mężczyzn w procesach decyzyjnych na wszystkich szczeblach i we wszystkich dziedzinach, aby w pełni wykorzystać talenty wszystkich osób”.

Jednym z elementów monitoringu omawianej kwestii problemowej w UE są okresowo przyjmowane sprawozdania Komisji Parlamentarnych. W dokumencie tego typu, będącego jednocześnie punktem wyjścia dla przyjęcia powiązanej przedmiotowo rezolucji Parlamentu Europejskiego (PE) jest *Sprawozdanie w sprawie udziału kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych – jakość i równość*³². Zawarto w nim uwagi na temat aktualnego stanu sytuacji w UE i krajach członkowskich oraz propozycje działań. Dokument wskazuje na brak równowagi w udziale kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji politycznych i publicznych oraz wyraźny niedostatek reprezentacji kobiet na wybieralnych i mianowanych politycznych stanowiskach decydenckich na szczeblu Unii Europejskiej i w jej państwach członkowskich³³. Udział kobiet w PE nie osiągnął oczekiwanego parytetu, aktualnie wynosi 35%, a reprezentacja kobiet na stanowiskach kierowniczych w komisjach i grupach politycznych jest wciąż niedostateczna. W tym celu PE zachęca:

- „a) w obszarze reprezentacji kobiet na stanowiskach wybieralnych, partie polityczne do rozważenia środków zwiększenia udziału kobiet tj. implementacji kwot i stosowania zasad kolejności umiesz-

³¹ Dz. U. C 155/10 z dnia 25.5.2011, Tekst dostępny na stronie: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:155:0010:0013:PL:PDF>.

³² Publikacja elektroniczna: http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/women-decisionmaking/Rec%282003%293_Polish.pdf.

³³ Lit. A Projektu Rezolucji Parlamentu EU w sprawie udziału kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych – jakość i równość.

czania w stosunku do list kandydatów w krajowych i europejskich wyborach oraz do określenia sankcji w przypadku niestosowania się do tych przepisów;

- b) w obszarze reprezentacji kobiet na stanowiskach mianowanych – z uwagi na fakt, iż w rządach państw członkowskich UE kobiety stanowią 24% ministrów (członków rządu) w rządach UE; 27,22% sekretarzy stanu i 23% ogółem oraz Komisja Europejska ma w swoim składzie 33% komisarzy-kobiet, 67% komisarzy-mężczyzn, a także w Europejskim Komitecie Ekonomiczno-Społecznym oraz w Komitecie Regionów 21% stanowisk zajmują kobiety, a 79% – mężczyźni³⁴ zachęca do określenia sztywnych zasad reprezentacji kobiet w instytucjach UE.

Pozostając w obszarze działalności Parlamentu Europejskiego można wskazać organy wspierające obecność kobiet w polityce i urzeczywistniania zasady zrównoważonego uczestnictwa kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych. W ramach organizacji prac Parlamentu i jego składowych można wskazać Komisję Parlamentarną – Prawa Kobiet i Równouprawnienie. Komisja dysponuje uprawnieniami w zakresie:

- „1. definiowania, promowania i ochrony praw kobiet w Unii oraz środków wspólnotowych w tym zakresie;
2. promowania praw kobiet w krajach trzecich;
3. polityki równych szans, w tym równości między kobietami i mężczyznami w dostępie do rynku pracy i w sposobie traktowania w pracy;
4. likwidacji wszelkich form dyskryminacji ze względu na płeć;
5. realizacji i dalszego rozwijania zasady równości szans (*mainstreaming*) we wszystkich sektorach;
6. nadzorowania oraz realizacji umów i konwencji międzynarodowych dotyczących praw kobiet;
7. polityki informacyjnej dotyczącej kobiet³⁵.

Odnosząc się do kwestii równości płci w procesie decyzyjnym Komisja Europejska w ramach przyjętej Strategii na rzecz równości kobiet i mężczyzn podjęła następujące działania:

³⁴ Zob. kwartalną aktualizację bazy danych Komisji Europejskiej.

³⁵ www.europarl.europa.eu/committees/pl/femm/home.html#menuzone.

- „proponuje inicjatywy celowe zmierzające do poprawy sytuacji,
- kontynuuje postępy, w szczególności w sektorze badań naukowych, zmierzające do zajmowania przez kobiety 25% stanowisk kierowniczych,
- wspiera postęp w osiągnięciu co najmniej 40% reprezentacji kobiet pośród członków ustanowionych przez nią komitetów i grup eksperckich,
- propaguje większy udział kobiet w wyborach do Parlamentu Europejskiego”³⁶.

Obok Komisji Parlamentarnej – Prawa Kobiet i Równouprawnienie w strukturze organów UE dedykowanych kwestii wzmocnienia udziału kobiet w życiu publicznym funkcjonuje powołany decyzją Komisji z dnia 16 czerwca 2008 roku Komitet Doradczy ds. Równości Szans dla Kobiet i Mężczyzn przy Komisji Europejskiej³⁷. Zgodnie z art. 2 decyzji, Komitet wspiera Komisję w formułowaniu i wprowadzaniu w życie działań Wspólnoty mających na celu promowanie równych szans kobiet i mężczyzn oraz wspomaga trwałą wymianę doświadczeń, projektów działań i praktyk między państwami członkowskimi a różnymi zaangażowanymi jednostkami. Obok wymienionych, instytucją wspierającą politykę równości płci jest Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn³⁸. Instytut zapewnia pomoc techniczną instytucjom europejskim i państwom członkowskim UE, aby przyczynić się do:

- promocji i wzmocnienia równości płci,
- włączania problematyki płci do głównego nurtu polityki we wszystkich działaniach Wspólnoty oraz wynikających z nich politykach krajowych,
- zwalczania dyskryminacji ze względu na płeć,
- podnoszenia świadomości obywateli europejskich, zwłaszcza poprzez organizowanie konferencji i kampanii informacyjnych³⁹.

³⁶ Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2010–2015 COM(2010) 491.

³⁷ Dz. U. L 190/17 z 18.7.2008, publikacja elektroniczna: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:190:0017:0021:PL:PDF>

³⁸ Podstawą prawną funkcjonowania Instytutu jest Rozporządzenie (WE) nr 1922/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. ustanawiające Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn, Dz.U. L 403 z 30.12.2006.

³⁹ http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/equality_between_men_and_women/c10938_pl.htm

Choć Unia Europejska podziela stanowisko Rady Europy, że sfera polityczna i sfera publiczna podejmowania decyzji wspólnie tworzą infrastrukturę rządzenia, a przeto rzeczą ważną jest, ażeby poglądy, troski i interesy kobiet były w obu tych sferach w pełni reprezentowane⁴⁰ to nie podejmuje w gruncie rzeczy istotnych w tym kierunku kroków. Umiarkowanie pozytywna ocena aktywności UE wynika z braku wykorzystania do zmiany sytuacji kobiet sprawczych narzędzi prawnych, którymi dysponuje.

***

Gdyby przyjąć zgodnie z tezą zawartą w Rezolucji Rec (2003)3 Komitetu Ministrów Rady Europy⁴¹, iż obecność kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych i w życiu publicznym stanowi obecnie standardowy wskaźnik poziomu demokracji w społeczeństwie, to w Europie przyjmuje on stosunkowo niską wartość.

Zgodnie z przeprowadzoną analizą można stwierdzić, że państwa, zwłaszcza członkowskie UE, mają obowiązek umożliwienia równego udziału kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji politycznych. Obowiązek ten płynie po pierwsze z faktu ratyfikacji umów międzynarodowych dotyczących praw człowieka, których elementarną zasadą jest równouprawnienie płci. Po drugie, państwa europejskie są adresatem wielu postulatów organizacji międzynarodowych takich jak ONZ, Rada Europy, czy UE, gdzie na zasadzie członkostwa powinny respektować i dążyć do urzeczywistnienia ich prawa, rekomendacji i zaleceń.

Aktualny niesatysfakcjonujący poziom wskaźników realnej partycypacji kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych nie jest efektem niedoskonałości prawa. Prawo, jak zostało dowiedzione, w stopniu wystarczającym zabezpiecza możliwość udziału kobiet w życiu publicznym, poprzez zakaz ich dyskryminacji. Państwa na poziomie formalnym w większości spełniają nałożone na nie obowiązki. Istotną barierą, w dominującej części pozostającą poza sferą oddziaływania prawa,

⁴⁰ Pkt 33, Rekomendacji Rec (2003)3.

⁴¹ IDEA i Karta 88, Handbook on Democracy Assessment, Stockholm: IDEA, 2002.

jest ograniczona świadomość społeczna odnośnie walorów równej reprezentacji płci. Konkluzja ta powinna skłaniać decydentów, których celem powinno być urealnienie założeń polityki równościowej, do pracy systemowej w warstwie edukacyjnej. Eksponowanie korzyści płynących z zaangażowania kobiet w działalność publiczną oraz ich promocja wydają się, jedynymi słusznymi działaniami, które w dłuższej perspektywie przyniosą pożądane efekty.

Bibliografia

- Czapliński W., Wyrozumaska A., *Prawo międzynarodowe publiczne – zagadnienia systemowe*, Warszawa 2004.
- Decyzja Komisji z dnia 16 czerwca 2008 r. Komitet Doradczy ds. Równości Szans dla Kobiet i Mężczyzn przy Komisji Europejskiej, Dz. U. L 190/17 z 18.7.2008, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:190:0017:0021:PL:PDF>.
- Decyzja Komisji z dnia 19 czerwca 2000 r. dotycząca zapewnienia równowagi płci w powołanych przez nią komitetach i grupach ekspertów, L 154/34 z dnia 27.6.200, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:03:32000D0407:PL:PDF>.
- Dziesięć lat po konferencji w Pekinie (przegląd i ocena osiągnięć). Dążenie do równości płci, rozwoju i pokoju*, dokument opracowany przez Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie marzec 2005, http://www.unic.un.org/pl/kobiety_rozwoj_pokoj/konferencja.php.
- Fourth World Conference on Women Beijing Declaration (Deklaracja Pekńska 1995)*, <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar.htm>, tekst dokumentu w polskiej wersji językowej dostępny na stronie: <http://analizy.mpips.gov.pl>.
- Historia Praw Człowieka*, <http://amnesty.org.pl/prawa-czlowieka/historia-praw-czlowieka.html>.
- Kaczmarek J., *Rada Europy*, Koszalin 2002.
- Karta Narodów Zjednoczonych Organizacji Narodów Zjednoczonych*, Dz. U. 1947, nr 23, poz. 90; kolejne poprawki: Dz. U. 1966, nr 7, poz. 41; Dz. U. 1974, nr 3, poz. 20.
- Konkluzja Rady z dnia 7 marca 2011 r. - „Europejski pakt na rzecz równości płci” (2011–2020), Dz. U. C 155/10 z dnia 25.5.2011, Tekst dostępny

- na stronie: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:155:0010:0013:PL:PDF>.
- Konwencja nr 111 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudnienia i wykonywania zawodu przyjęta w Genewie 25 czerwca 1958 roku, Dz. U. 1961 r. Nr 42, poz. 218 – załącznik.
- Konwencja ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>.
- Konwencja Wiedeńska o prawie traktatów podpisana w Wiedniu 22 maja 1969 r., <http://www.stosunki.pl/sites/default/files/images/KONWENCJA%20WIEDE%20C5%83SKA%20O%20PRAWIE%20TRAKTAT%C3%93W.pdf>.
- Matland R., *Explaining Women's Representation: The Role of Legislative Recruitment & Electoral System*, EGM/EPWD/2005/EP.4.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 1976 roku, Dz. U. z 1977 r. nr 38, poz. 167.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 roku, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>.
- Rai Sh., *Equal participation of women and men in decision-making processes, with particular emphasis on political participation and leadership* EGM/EPWD/2005/BP.01, http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/eql-men/documents_preview.html.
- Recommendation Rec (2003) of the Committee of Ministers to member states on balanced participation of women and men in political and public decision making Non-offical Translation in Polish, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/womendecisionmaking/Rec%282003%293_Polish.pdf.
- Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ A/RES/58/142 w sprawie politycznego udziału kobiet, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/503/10/PDF/N0350310.pdf?OpenElement>
- Rozporządzenie (WE) nr 1922/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. ustanawiające Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn, Dz. U. L 403 z 30.12.2006.
- Rozporządzenie (WE) nr 1922/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. ustanawiające Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn, Dz. U. L 403 z 30.12.2006. http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/equality_between_men_and_women/c10938_pl.htm.

- Równe prawa dla kobiet i mężczyzn, Dokument opracowany przez Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, na podstawie materiałów ONZ, kwiecień 2003, <http://www.unic.un.org.pl/rownouprawienie>.
- Słownik Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka i Obywatela*, <http://www.hfhr.pl/prawa-czlowieka/dokumenty>.
- Sprawozdanie w sprawie udziału kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych – jakość i równość*, http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/women-decisionmaking/Rec%282003%293_Polish.pdf
- Statut Rady Europy, Dz. U. 1994 nr 118 poz. 565
- Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2010–2015*, COM(2010) 491.
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, OJ C 326, 26.10.2012.
- Traktat o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana 2012), OJ C 326, 26.10.2012.
- UN General Assembly, Declaration on the Elimination of Discrimination against Women, 7 November 1967, A/RES/2263, <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3b00f05938.html>.
- Zalecenie Rady z dnia 2 grudnia 1996 r. w sprawie zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji , L 319 z dnia 10.12.1996, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996H0694:EN:HTML>.

Beata Goworko-Składanek

Białystok

**DZIAŁANIA INSTYTUCJI UE NA RZECZ ZWIĘKSZENIA UDZIAŁU
Kobiet w PODEJMOWANIU DECYZJI POLITYCZNYCH**

ABSTRACT

**Actions undertaken by EU institutions for increasing women's
participation in making political decisions**

In terms of EU law, the principle of gender equality was originally of purely economic character. It took its aim at achieving the EU objectives of social cohesion, the economic and employment growth. Over the years, the principle of gender equality earned a new face. The EU has made significant progress in achieving gender equality through legislation in the field of equality between women and men, taking into account the policy issues in the mainstream of political and social life. It has also taken specific measures for the advancement of women, action programs and social dialog. Changes have also occurred at the Member State level. Some countries have introduced electoral quotas into their electoral law. Also, political parties emerged to meet the changing trends in the perception of the role of women.

Konstytucje państw demokratycznych zasadę równości traktują nie tylko jako podstawę całej regulacji dotyczącej podstawowych praw i wolności jednostki, ale też jako jedną z podstawowych zasad ustroju państwa¹. Z zasady tej wypływa nakaz, aby wszystkie podmioty prawa

---

¹ B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007, s. 176.

posiadające pewne istotne cechy były traktowane w ten sam sposób², by nie podlegały żadnej z form dyskryminacji³.

Zasada równości znajduje odzwierciedlenie w treści przepisów prawa pierwotnego Unii Europejskiej (dalej UE). Z treści art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej wynika, że „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwom Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn⁴”. Zasada równości wraz z zasadą niedyskryminacji stanowi jedno z praw podstawowych Unii, których poszanowanie zapewnia Trybunał Sprawiedliwości UE⁵.

Integralną częścią Traktatów jest *Karta Praw Podstawowych UE*⁶, która kwestii równości poświęca cały Tytuł III. Z perspektywy charakteru niniejszego opracowania istotne znaczenie ma przepis art. 23 *Karty*, w ramach którego został zawarty nakaz kierowany do państw członkowskich zapewnienia równości kobiet i mężczyzn we wszystkich dziedzinach, w tym w zakresie zatrudnienia, pracy i wynagrodzenia⁷. Uwagę jednak zwraca zdanie drugie przywoływanego artykułu, z którego wynika, że „Zasada równości nie stanowi przeszkody w utrzymywaniu lub przyjmowaniu środków zapewniających specyficzne korzyści dla osób płci niedostatecznie reprezentowanej”. Oznacza to, że istnieje możliwość stosowania tzw. dyskryminacji pozytywnej, na korzyść płci

² D. Górecki (red.), *Polskie prawo konstytucyjne w zarysie*, Warszawa 2008, s. 65.

³ Szczególnym wyrazem ogólnej zasady równości jest zasada niedyskryminacji, zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z dnia 19 października 1977 r. w sprawach połączonych 117/76 i 16/77 Ruckdeschel i in., pkt 7.

⁴ Wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej, Dz. U UE C 83 z 30.3.2010, s. 13.

⁵ Wyrok Trybunału z dnia 12 grudnia 2002 r. w sprawie C-442/00 Rodríguez Caballero, pkt 32; Wyrok Sądu do Spraw Służby Publicznej Unii Europejskiej (w pełnym składzie) z 29 czerwca 2011 r., w sprawie F-7/07, Marie-Thérèse Angioi, pkt 103.

⁶ Z art. 6 TUE wynika, iż „Unia uznaje prawa, wolności i zasady określone w *Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej* z 7 grudnia 2000 roku w brzmieniu dostosowanym 12 grudnia 2007 roku w Strasburgu, która ma taką samą moc prawną jak Traktaty”, Dz. U UE C 83/13, 30.3.2010.

⁷ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. U. UE C 83 z 30.3.2010, s. 389.

niedostatecznie reprezentowanej⁸. W celu zilustrowania treści przywoływanego przepisu należałoby zacytować w tym miejscu sentencję wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 1997 roku w sprawie Marschall⁹. „Artykuł 2 ust. 1 i 4 dyrektywy Rady 76/207/EWG z dnia 9 lutego 1976 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w zakresie dostępu do zatrudnienia, kształcenia i awansu zawodowego oraz warunków pracy nie stoi na przeszkodzie uregulowaniu krajowemu zobowiązującemu, w sektorze publicznym, w dziedzinach, w których liczba kobiet na określonym szczeblu w hierarchii stanowisk jest niższa od liczby mężczyzn, do awansowania w pierwszej kolejności kobiet w sytuacji równych zdolności, kompetencji i wyników w pracy kandydatów płci żeńskiej i męskiej, chyba że względy związane z osobą kandydata płci męskiej przemawiają na jego korzyść, pod warunkiem że:

- w każdym indywidualnym przypadku gwarantuje ono kandydatom płci męskiej mającym takie same kwalifikacje jak kandydaci płci żeńskiej, że kandydatury zostaną ocenione w sposób obiektywny, z wzięciem pod uwagę wszystkich kryteriów dotyczących osoby kandydata i z możliwością pominięcia pierwszeństwa przysługującego kobietom, gdy jedno lub większa liczba kryteriów przechyla szalę na korzyść kandydata płci męskiej, oraz
- kryteria te nie mają charakteru dyskryminacyjnego w stosunku do kobiet”.

Odnosząc się do przepisów prawa pierwotnego UE przywołać należy przepisy, które znalazły się w Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej¹⁰. Na uwagę zasługuje art. 8, TfUE, na mocy którego problematyka płci zostaje włączona do głównego nurtu wszystkich dziedzin polityki UE¹¹. Unia wspiera i uzupełnia działania państw członkowskich m.in.

⁸ F. Jasiński, *Karta Praw Podstawowych UE*, ABC 2003, LEX 36161, wersja elektroniczna.

⁹ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości WE z dnia 11 listopada 1997 r., w sprawie C-409/95, Hellmut Marschall a Land Nordrhein-Westfalen.

¹⁰ Wersja skonsolidowana Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz. U UE C 83 z 30.3.2010, s. 47.

¹¹ *Równość mężczyzn i kobiet*, publikacja elektroniczna: http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/socialemploy/article_7290_pl.htm, [dostęp: lipiec 2008 r.]. Treść art. 8 TfUE jest następująca: „We wszystkich swoich działaniach Unia zmierza do zniesienia nierówności oraz wspierania równości mężczyzn i kobiet”.

w dziedzinie równości mężczyzn i kobiet w odniesieniu do ich szans na rynku pracy i traktowania w pracy (art. 153 ust. 1 pkt i) TfUE). Na tle Traktatu UE nakłada na państwa członkowskie obowiązek stosowania zasady równości wynagrodzeń dla pracowników płci męskiej i żeńskiej za taką samą pracę lub pracę takiej samej wartości (art. 157 ust. 1 TfUE). Rozstrzygając w sprawie Marie Tzirani przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich, Trybunał Sprawiedliwości orzekł, „Zakładając, że na art. 141 ust. 4 WE [obecny art. 157 TfUE – przyp. aut.] dotyczący uprzywilejowania ze względu na płeć, można powoływać się w sporach z instytucjami wspólnotowymi, przepis ten jedynie umożliwi przyznanie kobietom pewnych korzyści, lecz do tego nie zobowiązuje. Wprawdzie Komisja ma na celu zachowanie parytetu w podziale stanowisk między kobiety i mężczyzn oraz podjęła działania i przyjęła strategię sprzyjającą obsadzaniu stanowisk kandydatami płci żeńskiej, jednak instrumenty prawne, na których podstawie strategia ta jest wdrażana, nie są wiążące. Kontrola ich przestrzegania przez instytucje nie należy zatem do zadań Sądu do spraw Służby Publicznej. W każdym razie zasada równości szans powinna być stosowana wyłącznie w przypadku równoważnych osiągnięć kandydatów”¹².

W ujęciu prawa UE zasada równości płci pierwotnie miała charakter *stricte* gospodarczy. Miała sprzyjać osiągnięciu przez UE celów związanych ze wzrostem gospodarczym, zatrudnieniem i spójnością społeczną¹³. Dlatego też, począwszy od lat 70. ubiegłego wieku, w ramach Wspólnoty został opracowany spójny zbiór przepisów prawnych mających na celu zagwarantowanie równych praw do zatrudnienia, szkolenia zawodowego oraz zabezpieczenia społecznego¹⁴.

¹² Wyrok Sądu do spraw Służby Publicznej (trzecia izba) z dnia 22 października 2008 r., Sprawa F-46/07, Marie Tzirani przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich, pkt 5 streszczenia.

¹³ Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, Plan działań na rzecz równości kobiet i mężczyzn, 2006–2010, Bruksela, dnia 1.03.2006, KOM(2006) 92 wersja ostateczna, s. 2.

¹⁴ Communication from the Commission “*Incorporating equal opportunities For women and men into all community policies and activities*”, Brussels, 21.02.1996, COM(96) 67 final, Office for Official Publications of the European Communities, L-2985 Luxembourg, s. 3.

W latach 70. ubiegłego wieku ukazały się pierwsze „dyrektywy równościowe”:

- Dyrektywa Rady 75/117/EWG z dnia 10 lutego 1975 roku w sprawie zbliżenia ustawodawstw Państw Członkowskich odnoszących się do stosowania zasady równości wynagrodzeń dla mężczyzn i kobiet (Dz. U. L 45, 19.02.1975, s. 19),
- Dyrektywa Rady 76/207/EWG z dnia 9 lutego 1976 roku w sprawie wprowadzenia w życie zasady równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do zatrudnienia, kształcenia zawodowego i awansu zawodowego oraz warunków pracy (Dz. U. L 39, 14.02.1976, s. 40),
- Dyrektywa Rady 79/7/EWG z dnia 19 grudnia 1978 roku w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego (Dz. U. L 6, 10.01.1979, s. 24).

Lata 80. ubiegłego wieku przyniosły kolejne dokumenty:

- Dyrektywę Rady 86/378/EWG z dnia 24 lipca 1986 roku w sprawie wprowadzenia w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w systemach zabezpieczenia społecznego pracowników (Dz. U. L 225, 12.08.1986, s. 40) zmieniona Dyrektywą Rady 96/97/WE z dnia 20 grudnia 1996 r. (Dz. U. L 46 z 17.02.1997, s. 20) oraz
- Dyrektywę Rady 86/613/EWG z dnia 11 grudnia 1986 roku w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn pracujących na własny rachunek, w tym w rolnictwie, na własny rachunek, oraz w sprawie ochrony kobiet pracujących na własny rachunek w okresie ciąży i macierzyństwa (Dz. U. L 359, 19.12.1986, s. 56).

W latach 90. ubiegłego wieku ukazały się następujące dokumenty w tejże materii, tj.

- Dyrektywa Rady 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 roku w sprawie wprowadzenia środków w celu poprawy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły, i pracownic karmiących piersią (Dz.U. L 348, 28.11.1992, s. 1),

- Dyrektywa Rady 96/34/WE z dnia 3 czerwca 1996 roku w sprawie porozumienia ramowego dotyczącego urlopu rodzicielskiego zawartego przez UNICE, CEEP oraz ETUC (Dz. U. L 145 z 19.06.1996, s. 4), zmieniona dyrektywa Rady 97/75/WE z dnia 15 grudnia 1997 r. (Dz. U. L 10 z 16.01.1998, s. 24),
- Dyrektywa Rady 97/80/WE z dnia 15 grudnia 1997 roku dotycząca ciężaru dowodu w sprawach dyskryminacji ze względu na płeć (Dz. U. L 14 z 20.1.1998, s. 6).

W pierwszym dziesięcioleciu obecnego stulecia ukazały się następujące dokumenty:

- Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 roku ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (Dz. U. L 303 z 2.12.2000, s. 16),
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2002/73/WE z dnia 23 września 2002 roku zmieniająca dyrektywę Rady 76/207/EWG w sprawie wprowadzenia w życie zasady równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do zatrudnienia, kształcenia i awansu zawodowego oraz warunków pracy (Dz. U. L 269 z 5.10.2002, s. 15),
- Dyrektywa Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 roku wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług (Dz. U. L 373 z 21.12.2004, s. 37),
- Dyrektywa 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 roku w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy – wersja preredagowana (Dz. U. L 204 z 26.07.2006, s. 23),
- Dyrektywa Rady 2010/18/UE z dnia 8 marca 2010 roku w sprawie wdrożenia zmienionego porozumienia ramowego dotyczącego urlopu rodzicielskiego zawartego przez BUSINESSSEUROPE, UEAPME, CEEP i ETUC oraz uchylająca dyrektywę 96/34/WE (Dz. U. L 68 z 18.3.2010, s. 13),
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/41/UE z dnia 7 lipca 2010 roku w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn prowadzących działalność na własny rachunek uchylająca dyrektywę 86/613/EWG (Dz. U. L 180 z 15.07.2010, s. 1).

Obok wymienionych dokumentów w uwzględnionym okresie pojawiło się wiele dokumentów niemających mocy wiążącej tj. rezolucje, zalecenia oraz opinie. W celu promowania równości w praktyce, począwszy od 1980 roku zostały również wdrożone konkretne programy działania. Miały one za zadanie finansowanie pozytywnych działań i projektów pilotażowych w dziedzinie godzenia życia rodzinnego i zawodowego przez kobiety, roli kobiet w procesie podejmowania decyzji, udziału kobiet w życiu gospodarczym i zatrudnieniu¹⁵.

Na przestrzeni lat zasada równości płci zyskała nowe oblicze. Zdaniem Komisji Europejskiej „UE dokonała znaczących postępów w osiąganiu równości płci dzięki prawodawstwu w dziedzinie równego traktowania kobiet i mężczyzn, polityce uwzględniania tej problematyki w głównym nurcie życia politycznego i społecznego, konkretnym działaniom na rzecz awansu kobiet, programom działań i dialogowi społecznemu (w tym: ze społeczeństwem obywatelskim)”¹⁶.

Jednak zanim osiągnięto postęp w dziedzinie równego traktowania kobiet w polityce, na początku lat 90. ubiegłego wieku kwestia kwot wyborczych była tematem niepopularnym. System kwotowy w dyskursie publicznym był postrzegany, jako narzędzie mające służyć dyskryminacji mężczyzn¹⁷, a nie jako działania naprawcze. Te negatywne uczucia wobec kwot doprowadziły członków Europejskiej Sieci do poszukiwania

¹⁵ COM(96) 67 final, s. 3.

¹⁶ KOM(2006) 92 wersja ostateczna, s. 2.

¹⁷ Patrz: Wyrok Trybunału z dnia 17 października 1995 w sprawie C-450/93, Eckhard Kallanke przeciwko Freie Hansestadt Bremen. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym: Bundesarbeitsgericht – Niemcy. „THE COURT, in answer to the questions referred to it by the Bundesarbeitsgericht by order of 22 June 1993, here by rules: Article 2(1) and (4) of Council Directive 76/207/EEC of 9 February 1976 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions precludes national rules such as those in the present case which, where candidates of different sexes short listed for promotion are equally qualified, automatically give priority to women in sectors where they are underrepresented, under - representation being deemed to exist when women do not make up at least half of the staff in the individual pay brackets in the relevant personnel group or in the function levels provided for in the organization chart”. Z tego orzeczenia wypływa konkluzja, że pod żadnym pozorem system równouprawnienia nie powinien być wykorzystywany do promowania kobiet w dziedzinie zatrudnienia, posiadających podobne kwalifikacje zawodowe jak mężczyźni.

alternatywnych środków¹⁸. Unijna debata na temat pojęcia parytetów w demokracji rozpoczęła się od pierwszego Europejskiego Szczytu „Kobiet u Władzy”, który odbył się w Atenach w listopadzie 1992 roku. Pod koniec szczytu została przyjęta *Deklaracja Ateńska*, w której dostrzeżony został deficyt demokracji pod szyldem niedostatecznej reprezentacji kobiet w życiu politycznym. W treści *Deklaracji* podkreślono, że „obecną pozycję kobiet w państwach członkowskich Wspólnot Europejskich, jak i w innych państwach europejskich wciąż charakteryzuje głęboka nierówność w życiu publicznym oraz w kwestii podejmowania decyzji politycznych na szczeblu organów i jednostek na każdym poziomie – lokalnym, regionalnym, krajowym i europejskim. Dostrzegamy z niepokojem, że udział kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych w wielu państwach europejskich nie uległ poprawie od połowy lat 70. i że ostatnie wydarzenia polityczne doprowadziły do znacznego spadku udziału kobiet w podejmowaniu decyzji w niektórych z tych państw, a zwłaszcza w Zgromadzeniach Ustawodawczych. Dochodzimy do wniosku, że formalnie zagwarantowany dostęp kobiet do tych samych praw przysługujących wszystkim, zarówno kobietom jak i mężczyznom [przyp. aut.], takich jak prawo do głosowania, kandydowania w wyborach i ubiegania się o stanowiska kierownicze w administracji publicznej, w praktyce nie znajduje odzwierciedlenia. Dlatego ubolewać należy nad brakiem odpowiedniej polityki, która urzeczywistniłaby w praktyce zasady demokracji”¹⁹. W *Deklaracji* proklamowano potrzebę osiągnięcia zrównoważonego podziału władzy w życiu publicznym i politycznym pomiędzy kobietami i mężczyznami. Aby osiągnąć wspomniany cel, system demokratyczny powinien promować równy udział w życiu publicznym i politycznym obywateli.

Deklaracja wyznaczyła tor dla działań podejmowanych na poziomie Wspólnoty w przedmiocie zwiększenia udziału kobiet w życiu publicznym i politycznym. Do istotnych dokumentów, które wypowiedają się w tejże kwestii zaliczyć należy zalecenie Rady 96/694 z dnia 2 grudnia

¹⁸ A. Hubert, European Commission, *Moving Beyond Quotas in the EU: An Emerging Stage of Democracy*, A paper presented at the International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)/CEE Network for Gender Issues Conference, The Implementation of Quotas: European Experiences, Budapest, Hungary, 22–23 October 2004, s. 3.

¹⁹ *Athens Declaration* 3.11.1992, <http://www.eurit.it/Eurplace/diana/ateneen.html>.

1996 roku w sprawie wyrównanego udziału kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji²⁰ oraz z dnia 2 marca 2000 roku w sprawie udziału kobiet w podejmowaniu decyzji²¹. Kwestia ta pojawia się także we wspólnotowej strategii ramowej w sprawie równości płci na lata 2001–2006, po raz pierwszy przyjętej przez Komisję w czerwcu 2000 roku. Strategia ta miała na celu utworzenie jednolitych i skoordynowanych ram działań dla wszystkich działań Komisji w wymienionej dziedzinie. Pojawiają się takie cele jak osiągnięcie równego udziału i reprezentacji kobiet w życiu gospodarczym czy równość płci w życiu obywatelskim²². Kolejnym krokiem było przyjęcie planu działania na rzecz równości płci na lata 2006–2010. W planie znalazła potwierdzenie zasada dwoistego traktowania równości płci, opartego na uwzględnianiu problematyki płci w głównym nurcie życia politycznego i społecznego (propagowanie równości płci we wszelkich obszarach polityki i działania) z jednej oraz na konkretnych działaniach z drugiej strony²³. W celu włączenia kobiet do życia politycznego oraz społecznego Komisja na tle przywoływanego dokumentu zalecała propagowanie równego uczestnictwa kobiet i mężczyzn w podejmowaniu decyzji. Zdaniem Komisji, niedostateczna reprezentacja kobiet w procesach podejmowania decyzji politycznych stanowi deficyt demokracji. Dlatego też, upowszechniania wymaga czynna postawa obywatelska kobiet i ich uczestnictwo w polityce oraz w administracji publicznej wyższego szczebla (czy to na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym czy unijnym)²⁴.

Następnym dokumentem bazującym na opisanych tekstach jest *Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn na lata 2010–2015*, która określa działania w ramach pięciu obszarów priorytetowych

²⁰ Dz. U. C 262 z 18.9.2001, s. 248.

²¹ Dz. U. C 346 z 4.12.2000, s. 82.

²² Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, oraz Komitetu Regionów, *Końcowe sprawozdanie dotyczące wykonania strategii ramowej oraz wspólnotowego programu działania dotyczącego wspólnotowej strategii w sprawie równości płci (2001–2006)*, {SEK(2008) 2365}, Bruksela, dnia 13.08.2008, KOM(2008) 503 wersja ostateczna, s. 2.

²³ Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, oraz Komitetu Regionów, *Plan działań na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2006–2010*, {SEC(2006) 275}, Bruksela, dnia 1.03.2006, KOM(2006) 92 wersja ostateczna, s. 2.

²⁴ KOM(2006) 92 wersja ostateczna, s. 7-8.

zdefiniowanych w Karcie Kobiet²⁵ tj., równa niezależność ekonomiczna; równa płaca za tę samą pracę i praca równej wartości; równość w procesach decyzyjnych²⁶; godność, integralność i eliminacja przemocy uwarunkowanej płcią, równość płci poza Unią, oraz rozważa kwestie przekrojowe²⁷. Komisja w ramach kluczowych obszarów działań w zapowiedzianym okresie, zamierza poddać refleksji inicjatywę zmierzającą do poprawy równowagi między obecnością kobiet i mężczyzn w procesie decyzyjnym. Będzie monitorowała cel zajmowania przez kobiety 25% stanowisk kierowniczych najwyższego szczebla w sektorze badawczo-naukowym. Będzie monitorowała postępy w osiągnięciu, co najmniej 40% reprezentacji obu płci wśród członków ustanowionych przez nią komitetów i grup eksperckich. Wesprze starania zmierzające do propagowania wyższego udziału kobiet w wyborach do Parlamentu Europejskiego, w tym jako kandydatki²⁸.

Problem niedostatecznej reprezentacji kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych jest dostrzegalny nie tylko na szczeblu lokalnym, ale przede wszystkim na szczeblu regionalnym. Działania podejmowane przez instytucje UE mają na celu skorygowanie niedostatecznej

25 Komunikat Komisji, *Zwiększone zaangażowanie na rzecz równości między kobietami i mężczyznami. Karta Kobiet*, Deklaracja Komisji Europejskiej z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet w 2010 r. dla upamiętnienia 15 rocznicy przyjęcia deklaracji i platformy działania na Światowej Konferencji ONZ w Pekinie w sprawie Kobiet oraz 30. rocznicy Konwencji ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Bruksela, dnia 5.03.2010, KOM(2010)78 wersja ostateczna.

26 „Kobiety nadal nie mają pełnego udziału we władzy i procesach decyzyjnych. Równowaga płci w podejmowaniu decyzji w życiu politycznym i gospodarczym, w sektorach publicznym i prywatnym, pomoże Europie w wypracowywaniu bardziej skutecznej polityki, rozwijaniu społeczeństwa opartego na wiedzy świadomego problematyki związanej z płcią oraz tworzeniu silniejszego i bardziej zasobnego systemu demokratycznego. Ponawiamy nasze zobowiązanie do dążenia do bardziej sprawiedliwej reprezentacji kobiet i mężczyzn na stanowiskach decyzyjnych w życiu społecznym i w sferze gospodarczej. Wykorzystamy nasze kompetencje, w tym także unijne środki zachęcające do promowania większej obecności kobiet na odpowiedzialnych stanowiskach. Na naszym poziomie podejmiemy wszelkie wysiłki dla poprawienia równowagi płci w Komisji.”, KOM(2010)78 wersja ostateczna, s. 3.

27 Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, oraz Komitetu Regionów, *Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2010-2015*, SEK(2010) 1079, SEK(2010) 1080, Bruksela, dnia 21.09.2010, KOM(2010) 491 wersja ostateczna, s. 4.

28 KOM(2010) 491 wersja ostateczna, s. 8.

reprezentacji kobiet w życiu politycznym. Mechanizmem służącym do zapewnienia zwiększenia udziału kobiet w polityce są parytety. Przy czym pamiętać należy, iż samo pojęcie parytetów odnosi się do takiego ułożenia kandydatów na listach wyborczych w poszczególnych okręgach wyborczych, aby ogólna liczba kandydatów obu płci była dokładnie taka sama. Obok parytetów występuje także system kwotowy, polegający na określeniu procentowym udziału reprezentantów każdej z płci na liście kandydatów²⁹. Obecnie jest to najbardziej rozpowszechniony system służący zapewnieniu zwiększenia udziału kobiet w życiu politycznym³⁰.

Dotychczas parytety na listach wyborczych zostały z sukcesem wprowadzone we Francji, Hiszpanii, Belgii, Słowenii, Portugalii i w Polsce³¹. Pierwszym państwem, które zastosowało przepisy mające na celu osiągnięcie równości między mężczyznami i kobietami w celu skorygowania niedostatecznej reprezentacji kobiet w polityce była Francja. Uregulowania prawne odnajdujemy w ustawie z 6 czerwca 2000 roku w sprawie promowania równego dostępu kobiet i mężczyzn do mandatów wyborczych i biur wyborczych³², które zastosowane zostały po raz pierwszy we Francji w czasie wyborów lokalnych w marcu w 2001 roku³³.

²⁹ B. Michalak, A. Sokala, *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*, LEX 2010, (wersja elektroniczna).

³⁰ Poza wspomnianymi systemami należałoby wymienić jeszcze: system suwakowy (*zip ping*) polegający na naprzemiennym umieszczeniu na listach wyborczych kandydatów obu płci na listach wyborczych; kobiece listy kandydatów, które składają się wyłącznie z kobiet; parowanie okręgów (*twinning*) polegające na zgłaszaniu kandydatów obu płci w sąsiednich okręgach, niejako w parach, gdzie w jednym okręgu kandydatem jest mężczyzna, a w drugim kobieta. B. Michalak, A. Sokala, *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*, op. cit.

³¹ PE, *Parlament za większą rolę kobiet w polityce i biznesie*, Sesja plenarna w Strasburgu, 12–15 marca 2012 r., publikacja elektroniczna: <http://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/content/20120302FCS39886/4/html/Parlament-za-wi%C4%99ksze%C4%85-rol%C4%85-kobiet-w-polityce-i-biznesie>, [dostęp: 13.03.2012].

³² Loi n° 2000-493 du 6 juin 2000 *tendant à favoriser l'égal accès des femmes et des hommes aux mandats électoraux et fonctions électives*, parue au JO n° 131 du 7 juin 2000, Version consolidée au 14 mai 2009, publikacja elektroniczna: <http://legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000400185>.

³³ Ministère de l'Intérieur, *Les modalités d'élection en France, Les évolutions du droit électoral français*, publikacja elektroniczna: http://www.interieur.gouv.fr/sections/a_votre_service/elections/les_elections_en_france/modalites-d-elections/modalites-election-france.

Na skutek zmian wprowadzonych pod koniec grudnia 2002 roku w belgijskiej ordynacji wyborczej, pojawił się w Kodeksie Wyborczym art. 117 bis, z treści którego wynikało, że na listach wyborczych, różnica między liczbą kandydatów (także kandydatów alternatywnych) obu płci nie może być większa niż jeden, także na listach zastępców. Dwóch pierwszych kandydatów na listach wyborczych i na listach zastępców nie może być tej samej płci³⁴. Mimo wprowadzonych w 2003 roku zmian, w wyborach, które odbyły się w czerwcu 2003 roku, dopuszczono możliwość, aby trzech kandydatów na każdej liście było tej samej płci. Nie było obowiązkowego naprzemiennego umieszczania kandydatów na listach wyborczych „mężczyzna – kobieta”, przy jednoczesnym zachowaniu proporcji między płciami 50/50³⁵.

Słoweńska Ustawa o wyborach do Zgromadzenia Narodowego z 1992 roku, po zmianach wprowadzonych w lipcu 2006 roku, do art. 43 Ustawy³⁶, w punkcie szóstym gwarantuje 35% kwoty dla kandydatów obydwójga płci. Natomiast w Ustawie o wyborach lokalnych z 1993 roku³⁷, po zmianach wprowadzonych w lipcu 2005 roku, w dodanym art. 70a, ustawodawca słoweński gwarantuje, w wyborach do rad gmin, co najmniej 40% kwoty dla kandydatów każdej z płci. Kandydaci w pierwszej połowie listy powinni być umieszczani naprzemiennie.

³⁴ Code électoral, 12 avril 1894 (coordination officieuse jusqu'au 01.05.2004, parytety do ordynacji wyborczej zostały wprowadzone ustawą L 2002-12-13/41, art. 5, 003; En vigueur: 20.01.2003.

³⁵ *La candidature des Belges aux élections*, publikacja elektroniczna: <http://www.ibz.rn.fgov.be/index.php?id=428&L=2>, SPF Intérieur – Direction des elections, [tłumaczenie własne].

³⁶ *Zakon o volitvah v državni zbor – ZVDZ* (Uradni list RS, št. 44/1992 z dne 10.09.1992). Kwoty wyborcze do prawa o wyborach do Zgromadzenia Narodowego zostały wprowadzone przez UKAZ o razglasitvi Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o volitvah v državni zbor (ZVDZ-B), Razglašam Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o volitvah v državni zbor (ZVDZ-B), ki ga je sprejel Državni zbor Republike Slovenije na seji 11. julija 2006. Št. 001-22-108/06, Ljubljana, dne 19. julija 2006 (Uradni list RS, št. 78/2006), [tłumaczenie własne].

³⁷ *Zakon o lokalnih volitvah – ZLV* (Uradni list RS, št. 72/93 z dne 31. 12. 1993). Kwoty wyborcze do prawa o wyborach lokalnych zostały wprowadzone przez UKAZ o razglasitvi Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalnih volitvah (ZLV-E) Razglašam Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalnih volitvah (ZLV-E), ki ga je sprejel Državni zbor Republike Slovenije na seji 15. julija 2005. Št. 001-22-62/05, Ljubljana, dne 25. julija 2005, [tłumaczenie własne].

W Portugalii 21 sierpnia 2006 roku powołano do życia Ustawę o parytetach³⁸. W art. 1 Ustawy została wyrażona zasada ogólna, z której wynika, że podział kandydatów na listach wyborczych do Zgromadzenia Republiki, Parlamentu Europejskiego oraz władz lokalnych odbywa się na zasadzie wspierania równości mężczyzn i kobiet. W art. 2 ust 1. znajdujemy wyjaśnienie dla potrzeb tego dokumentu pojęcia „parytet”. I tak, przez parytet rozumie się przedstawienie co najmniej 33,3% kandydatów każdej z płci na listach wyborczych. W ust. 2 tegoż artykułu, ustawodawca przewidział, iż listy nie mogą zawierać więcej niż dwóch kandydatów tej samej płci umieszczonych w kolejności następującej po sobie. Z ust. 3 wynika, że w wyborach, w których znajdują się okręgi jednomandatowe, prawo wyborcze ustanawia mechanizmy zapewnienia minimalnego udziału przedstawicieli każdej z płci.

Do hiszpańskiej ordynacji wyborczej (*LOREG – La Ley Orgánica del Régimen Electoral General*³⁹) na skutek zmian wprowadzonych ustawą organiczną 3/2007 z dnia 22 marca 2007 roku w sprawie rzeczywistej równości kobiet i mężczyzn, dodany został art. 44 bis gwarantujący zrównoważony skład list wyborczych do Kongresu, w wyborach lokalnych, Rady Wysp (*Consejos Insulares*⁴⁰), Rady Wysp Kanaryjskich (*Cabildos Insulares Canarios*), Parlamentu Europejskiego i Zgromadzenia Ustawodawczego Wspólnot Autonomicznych (*Asambleas Legislativas de las Comunidades Autónomas*). Zgodnie z treścią dodanego przepisu, na listach wyborczych powinni się znaleźć kandydaci obydwu płci, z co najmniej 40% udziałem na rzecz każdej z nich. W sytuacji, kiedy liczba miejsc do obsadzenia byłaby mniejsza niż pięć, odsetek kobiet i mężczyzn powinien być jak najbardziej zbliżony do równowagi liczebnej.

W prawie polskim kwoty gwarantujące co najmniej 35% udziału kobiet na listach wyborczych zostały wprowadzone Ustawą z dnia 5 stycznia 2011 roku o zmianie ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin,

³⁸ Assembleia da República, Lei Orgânica n.o 3/2006, de 21 de Agosto, *Lei da paridade*: estabelece que as listas para a Assembleia da República, para o Parlamento Europeu e para as autarquias locais são compostas de modo a assegurar a representação mínima de 33% de cada um dos sexos, *Diário da República*, 1.a série—No. 160—21 de Agosto de 2006, s. 5896, [tłumaczenie własne].

³⁹ La Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General.

⁴⁰ Jest to organ samorządowy poszczególnych wysp położonych na archipelagu Balearów (wyspy Majorca, Minorka, Ibiza i Formentera).

rad powiatów i sejmików województw, ustawy – Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawa – Ordynacja wyborcza do Parlamentu Europejskiego⁴¹. Ustawa ta obowiązywała przez okres pięciu miesięcy. Uchylona została Ustawą z dnia 5 stycznia 2011 roku Kodeks Wyborczy⁴². W obecnie obowiązującym Kodeksie Wyborczym znalazł się przepis art. 211 § 3 pkt 1), z którego wynika, że liczba kobiet nie może być mniejsza niż 35% liczby wszystkich kandydatów na liście.

Zapisy dotyczące kwot wyborczych mogą występować, jak to zostało zaprezentowane w formie regulowanej przez prawo wyborcze lub w formie dobrowolnych wewnątrzpartyjnych regulacji (patrz tabela 2).

Parlament Europejski opowiada się za tym, aby kobiety miały także udział w podejmowaniu decyzji wysokiego szczebla, zajmowały pozycje na listach wyborczych oraz były wybierane do pełnienia czołowych stanowisk w Unii Europejskiej. Aby poprawić równowagę płci w instytucjach unijnych, członkowie Parlamentu Europejskiego nawołują rządy krajów członkowskich do tego, aby po wyborach w 2014 roku, na stanowiska komisarzy unijnych wysuwali kandydatury zarówno kobiet, jak i mężczyzn. Zauważyć należy, iż obecnie kobiety stanowią 35 % wszystkich członków Parlamentu Europejskiego, podczas gdy średnia dla reprezentacji kobiet w parlamentach narodowych w państwach UE pozostaje na niezmiennym poziomie 24%. Zaledwie 23% kobiet piastuje stanowiska ministrów⁴³. Niepokojące jest to, że liczba wiceprzewodniczących Parlamentu Europejskiego płci żeńskiej zmalała w drugiej połowie kadencji parlamentarnej 2009–2014⁴⁴.

Na poziomie krajowym, reprezentacja kobiet w parlamentach jednoizbowych lub w niższej izbie parlamentu państw członkowskich UE-27 wzrosła w ciągu ostatniej dekady z ok. 16% w 1997 roku do 24% w 2008. Wzrost następował o mniej niż jeden punkt procentowy rocznie. Ozna-

⁴¹ Dz. U. 2011 nr 34 poz. 172.

⁴² Dz. U. 2011 nr 21 poz. 112.

⁴³ PE, *Parlament za większą rolę kobiet w polityce i biznesie*, Sesja plenarna w Strasburgu, 12–15 marca 2012 r., publikacja elektroniczna: <http://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/content/20120302FCS39886/4/html/Parlament-za-wi%C4%99ksz%C4%85-rol%C4%85-kobiet-w-polityce-i-biznesie>, [dostęp: 13.03.2012].

⁴⁴ Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2012 r. w sprawie równości kobiet i mężczyzn w Unii Europejskiej – 2011 r. (2011/2244 (INI)), pkt D.

Tabela 2. Zapisy dotyczące kwot gwarantowanych przez partie na listach wyborczych w poszczególnych państwach członkowskich UE⁴⁵

Państwo	Oficjalna nazwa partii/ ugrupowania	Zapisy dotyczące kwot
Austria	Die Grünen-Die Grünen Alternativen (GA) Österreichische Volkspartei (ÖVP)	GA ma zagwarantowane 50% kwoty dla kobiet na listach partyjnych (1993); ÖVP ma 33,3% kwoty dla kobiet na listach partyjnych (1995);
Chorwacja	Sozialdemokratische Partei Österreichs (SPÖ) Socijaldemokratska Partija Hrvatske (SDP)	SPÖ ma 40% kwoty dla kobiet na listach partyjnych (1985); W 1996 roku SDP wprowadziła dobrowolny 40% limit. W 2000 roku partia przyjęła formą 40% kwotę dla kobiet i mężczyzn na listach wyborczych;
Cypr	Kinima Sosialdimokraton (KISOS)	KISOS ma 30% kwoty dla kobiet;
Czechy	Česká strana sociálně demokratická (ČSSD)	25% spośród wybranych osób przez ČSSD musi być kobietami. Jeśli lokalna organizacja partii nie wyznaczy 25% kobiet spośród swoich najlepszych kandydatów, Sociálně demokratické ženy (SDŽ) ma prawo do nominowania dodatkowych kobiety;
Francja	Le Parti socialiste (PS)	PS ma 50% kwoty na listach wyborczych (1990);

45 Opracowano na podstawie: Voluntary Political Party Quotas, <http://www.quotaproject.org/systemParty.cfm>, [tłumaczenie własne].

cd. Tabela 2.

Państwo	Oficjalna nazwa partii/ ugrupowania	Zapisy dotyczące kwot
Niemcy	Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD) Die Linkspartei Bündnis 90/Die Grünen Christlich-Demokratische Union (CDU)	SPD gwarantuje na swoich listach wyborczych co najmniej 40% kwoty dla każdej z płci (Statut partii, art. 11 [2], ordynacja wyborcza partii, art. 4 i 8 [2]); Na listach kandydatów, pierwsze dwa i następnie, co drugie miejsce jest zarezerwowane dla kobiet (Statut partii, art. 10 [5]); Od 1986 roku, Sojusz Zieloni 90 miał 50% kwoty dla kobiet na listach Partii. Przynajmniej jedna trzecia kandydatów na listach wyborczych i listach kandydatów na urzędy w partii powinna być obsadzona przez kobiety (1996). Jeśli kwota ta nie zostanie osiągnięta, wewnętrzne wybory muszą zostać powtórzone (Statut partii, art. 15 [2-3]); PASOK ma 40% kwoty minimalne dla kobiet na listach partyjnych;
Grecja	Panellenio Sosialistiko Kimena (PASOK)	MSzP ma 20% kwoty dla kobiet;
Węgry	Magyar Szocialista Partia (MSzP) Mas Lehet Politika (LMP)	Na listach wyborczych w wyborach do Zgromadzenia Narodowego i Parlamentu Europejskiego, nazwiska maksymalnie dwóch kandydatów tej samej płci mogą występować po sobie;
Włochy	Partito Democratico (PD)	PD ma 50% kwoty dla kobiet.(Statut Partii z 2008, art. 19);
Litwa	Lietuvos socialdemokratų Partija (LSDP)	SDP posiada kwotę na co najmniej 1/3 obu płci;

cd. Tabela 2.

Państwo	Oficjalna nazwa partii/ ugrupowania	Zapisy dotyczące kwot
Luksemburg	Chrëschtlech Sozial Volleksparrei (CSV)	CSV posiada 33% kwoty dla kobiet na listach partyjnych;
	Dei Lenk	Partia stosuje 50% kwoty wewnątrz partii i na listach wyborczych.
	Lëtzebuenger Sozialisteschen Arbechterpartei (LSAP)	Statut LSAP gwarantuje sprawiedliwy podział stanowisk i obowiązków między kobietami i mężczyznami. W wewnętrznych wyborach kierownictwa partii przyjęto, że w siedmioosobowej komisji, powinny zasiadać co najmniej trzy kobiety i trzech mężczyzn;
	Dei Gréng / Les Verts	Partia dąży do zastosowania parytetu w partyjnych organach, na stanowiskach oraz na listach wyborczych;
Malta	Partit Laburista (MLP)	Partia Pracy ma zagwarantowane 20% kwoty dla kobiet na listach partyjnych;
Holandia	Partij van de Arbeid (PvdA)	Na krajowych listach partyjnych kandydaci powinni być umieszczeni naprzemiennie mężczyzna – kobieta. Kwestie, takie jak wiek i pochodzenie etniczne również powinny być brane pod uwagę. Kongres partii zawsze ma ostatnie słowo w sprawie składu list (1987);
	GroenLinks (GL)	GL ma zarezerwowany kwotowy udział na liście partyjnej dla kobiet (procentowo nie potwierdzone);
Rumunia	Partidul socialdemokrata Rumunia (PSDR)	PSDR gwarantowała 25% kwoty dla kobiet na listach partyjnych. PSDR w 2001 roku połączyła się z partią PSD, partią socjaldemokratyczną;
	Partidul demokrata (PD)	Partia Demokratyczna przyjęła kwotę 30%.
	Partidul socialdemokrata (PSD)	W 2001 PSDR (Rumuńska Partia Socjaldemokratyczna) i PSDR (Socjalistyczna Partia Demokratyczna w Rumunii) połączyły się; przed wyborami w 2004 roku PSD przyjęła 30% kwoty dla obydwu płci;

cd. Tabela 2.

Państwo	Oficjalna nazwa partii/ ugrupowania	Zapisy dotyczące kwot
Słowacja	Komunistická strana Slovenska (KSS)	KSS nie jest reprezentowana w parlamencie po wyborach w 2006;
	Aliancia Nového Obcana (ANO)	ANO ma nieformalną 33% kwoty dla kobiet. ANO nie jest reprezentowana w parlamencie po wyborach w 2006;
	Strana Demokratickej Lavice (SDL)	SDL miała 20% kwoty dla kobiet na listach partyjnych. Partia połączyła się z partią SMER (sociálna demokracia). SMER nie gwarantuje kwot wyborczych dla kobiet;
	Ľudová strana - Hnutie ZA demokratické Slovensko (HZDS)	HZDS gwarantuje parytet;
Słowenia	Socialni Demokrati (SD)	W 1992 roku wprowadzone zostały 33% kwoty dla obu płci. W 1996 roku w wyborach 42% partyjnych kandydatów stanowiły kobiety, ale nawet jedna z nich nie została wybrana. Kontyngent został zmieniony i wynosi obecnie 40% (1997). W 2005 roku partia skróciła swoją nazwę do Socialni Demokrati;
	Liberalna Demokracija Slovenije (LDS)	W 1998 roku został wprowadzony 25% kontyngent dla obydwu płci. Od tego czasu powiolen przy każdym następnym wyborach wzrastać o 3 punkty procentowe aż do osiągnięcia 40%;
Hiszpania	Partido Socialista Obrero Espanol (PSOE)	Od 1997 roku PSOE ma 40% kwoty dla obu płci (Statut partii, 2009, art. 7k). Partia po raz pierwszy wprowadziła regułę 25% kwot w 1988 roku;
	Izquierda Unida (Im)	Od roku 1997 IU ma 40% kwoty dla obu płci (Statut partii z 2008, art. 7). Kontyngent został wprowadzony w 1989 roku i wynosił pierwotnie 25%;
	Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC)	PSC ma 40% limit dla obu płci (2000). Kontyngent został wprowadzony w 1982 roku (12%) i rozbudowany w 1987 (15%), 1990 (25%) i 1996 (30%);
	Iniciativa per Catalunya-Verds (ICV)	ICV ma 40% kwoty dla obu płci (2002). Kontyngent został wprowadzony w 1991 roku (30%);

cd. Tabela 2.

Państwo	Oficjalna nazwa partii/ ugrupowania	Zapisy dotyczące kwot
Hiszpania	Esquerra Republicana de Catalunya (ERC)	ERC ma 40% kwoty dla obu płci (2004);
	Bloque Nacionalista Galego (BNG)	Kwoty zostały zatwierdzone przez BNG w 2002 roku (40% kwoty dla obu płci);
	Coalición Canaria (CC)	40% kwoty dla obu płci, kontyngent został zatwierdzony przez KC w 2000 roku. (Statut partii, 2008, art. 4:18).
Szwecja	Socialdemokraterna (S)	W partii jest stosowany system suwakowy od 1993 roku. System kwotowy wewnątrz partii jest stosowany od 1978 roku;
	Vänsterpartiet (V)	Od 1993 roku są stosowane minimalne 50% kwoty dla kobiet na listach partyjnych. Po raz pierwszy regułę kontyngentu partia wprowadziła w 1987 roku. System kwotowy wewnątrz partii jest stosowany od 1978 roku;
	Miljöpartiet de Gröna (MP)	50% kwoty dla obu płci na listach partyjnych, plus minus jedna osoba (1997). Regułę kontyngentu partia wprowadziła w 1987 roku. System kwotowy wewnątrz partii jest stosowany od 1981 roku;
Szwajcaria	Moderaterna (M)	Dwie kobiety i dwóch mężczyzn powinno być umieszczonych na czterech czołowych pozycjach na liście partii w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2009 roku;
	Sozialdemokratische Partei der Schweiz (SPS / PSS)	Partia ma 40% kwoty dla kobiet na listach partyjnych;
Wielka Brytania	Liberal Democrats	W 2001 roku LD przyjęła 40% kwoty dla kobiet kandydatów, a jednocześnie odrzuciła wszystkie – umieszczone na tzw. shortlists. Przed wyborami w 2005 roku, partia umieściła kobiety na 40% „miejsc do wygrania”. Obecnie tendencja w partii jest taka, aby kobiety miały zagwarantowany 50% udział na listach kandydatów;
	Labour Party	Członkowie partii mają po dwa głosy – jeden dla kobiety i jeden dla mężczyzny. Mężczyzna i kobieta z największą liczbą głosów zostają wybrani.

cza to, że nadal w krajowych organach ustawodawczych w całej Europie zasiadają głównie mężczyźni. Zdecydowanie wolniej następuje wzrost liczby kobiet w wyższych izbach parlamentu, obecnie wynosi poniżej 20% w porównaniu do 8% w 1997 roku. Zaznaczyć należy, iż w trzech państwach kobiety stanowią więcej niż 40% członków niższej izby parlamentu tj. w Szwecji i Holandii. Jednak w większości państw członkowskich UE (17), wciąż w parlamentach zasiada mniej niż 25% kobiet, a na Malcie mniej niż 10%. Wśród wyższych izb parlamentu, wyjątek stanowi belgijski Senat, w którym zasiada ponad 40% kobiet, podczas gdy Krajowa Rada Słowenii (Državni Svet) ma tylko jedną kobietę wśród swoich 40 członków (2,5%)⁴⁶.

Komisja Europejska w raporcie z 2007 roku donosi, iż tylko w ośmiu państwach Unii Europejskiej kobiety zajmowały stanowisko premiera lub inne adekwatne, tj. w Wielkiej Brytanii, Portugalii, Niemczech (obecnie), Danii (obecnie), Francji, Polsce, Bułgarii, Finlandii oraz na Litwie (dwa razy)⁴⁷.

Parlament Europejski w swojej rezolucji z dnia 13 marca 2012 roku wezwał państwa członkowskie do rozważenia wprowadzania odpowiednich przepisów, takich jak pozytywne środki działania, w celu poczynienia postępów w zakresie osiągnięcia parytetu oraz do zapewnienia skuteczności tych środków – tam, gdzie są one zgodne z systemem wyborczym i partie polityczne są odpowiedzialne za ustalanie list wyborczych – za pomocą tzw. systemów suwakowych (tzw. ZIP), monitorowania i skutecznych kar w celu ułatwienia bardziej zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w podejmowaniu decyzji politycznych⁴⁸. Parlament Europejski w przywoływanej rezolucji zwrócił się do Komisji oraz państw członkowskich z apelem, aby przyjęte zostały odpowiednie środki zmierzające do zachęcenia kobiet do czynnego udziału w życiu politycznym, wyborach oraz zaangażowania się w tę niezwykle palącą

⁴⁶ European Commission, *Women in European politics – time for action*, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G1, Luxembourg 2009, s. 21, [tłumaczenie własne].

⁴⁷ European Commission, *Women and men in decision-making 2007. Analysis of the situation and trends*, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G1, Manuscript completed in January 2008, s. 6, [tłumaczenie własne].

⁴⁸ Rezolucja PE, (2011/2244 (INI)), pkt. 2.

Tabela 3. Członkowie krajowych rządów z uwzględnieniem płci⁴⁹

Państwo	Prezydent	Premier	Młodszy i starsi ministrowie			
			K (lb.)	M (lb.)	K (%)	M (%)
Belgia	–	M	6	13	32	68
Bułgaria	M	M	18	32	36	64
Czechy	M	M	2	14	13	87
Dania	-	K	9	14	39	61
Niemcy	M	K	13	33	28	72
Estonia	M	M	1	12	8	92
Irlandia	M	M	6	24	20	80
Grecja	M	M	2	15	12	88
Hiszpania	–	M	10	28	26	74
Francja	M	M	17	18	49	51
Włochy	M	M	6	40	13	87
Cypr	M	M	3	9	25	75
Łotwa	M	M	8	18	31	69
Litwa	K	M	8	45	15	85
Luxemburg	-	M	4	11	27	73
Węgry	M	M	1	10	9	91
Malta	M	M	2	12	14	86
Holandia	–	M	5	15	25	75
Austria	M	M	6	12	33	67
Polska	M	M	29	87	25	75
Portugalia	M	M	8	40	17	83
Rumunia	M	M	2	19	10	90
Słowenia	M	M	8	28	22	78
Słowacja	M	M	3	30	9	91
Finlandia	M	M	14	18	44	56
Szwecja	–	M	13	11	54	46
Wielka Brytania	–	M	21	100	17	83
EU-27	1K 19M	2K 25M	225	708	24	76
– nie dotyczy.						
Dane zostały zebrane w okresie 07–17.05.2012 r.						

⁴⁹ *National governments*, publikacja elektroniczna: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/politics/national-governments/index_en.htm, [tłumaczenie własne].

Tabela 4. Kobiety w parlamentach narodowych państw członkowskich UE-27 (stan na 31.03.2012 roku)⁵⁰

Lp.	Państwo	Parlament jednoizbowy lub Sejm				Wysoka Izba lub Senat			
		Kandydaci	Miejsca*	Kobiety	K ()	Kandydaci	Miejsca*	Kobiety	K ()
1.	Szwecja	9 2010	349	156	44,70	–	–	–	–
2.	Holandia	6 2010	150	61	40,70	5 2011	75	27	36,00
3.	Dania	9 2011	179	70	39,10	–	–	–	–
4.	Belgia	6 2010	150	57	38,00	6 2010	71	29	40,80
5.	Hiszpania	11 2011	350	126	36,00	11 2011	263	88	33,50
6.	Niemcy	9 2009	620	204	32,90	d.n.	69	19	27,50
7.	Słowenia	12 2011	90	29	32,20	11 2007	40	1	2,50
8.	Portugalia	6 2011	230	66	28,70	–	–	–	–
9.	Austria	9 2008	183	51	27,90	d.n.	61	19	31,10
10.	Luksemburg	6 2009	60	15	25,00	–	–	–	–
11.	Chorwacja	12 2011	151	36	23,80	–	–	–	–
12.	Polska	10 2011	460	109	23,70	10 2011	100	13	13,00
13.	Łotwa	9 2011	100	23	23,00	–	–	–	–

⁵⁰ Opracowano na podstawie <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, [tłumaczenie własne].

cd. Tabela 4.

14.	Wielka Brytania	5 2010	650	145	22,30	d.n.	827	181	21,90
15.	Czechy	5 2010	200	44	22,00	10 2010	81	15	18,50
16.	Włochy	4 2008	630	136	21,60	4 2008	321	61	19,00
17.	Bułgaria	7 2009	240	50	20,80	-	-	-	-
18.	Estonia	3 2011	101	20	19,80	-	-	-	-
19.	Litwa	10 2008	141	27	19,10	-	-	-	-
20.	Malta	3 2008	69	6	8,70	-	-	-	-
21.	Francja	6 2007	577	109	18,90	9 2011	347	77	22,20
22.	Grecja	10 2009	300	56	18,70	-	-	-	-
23.	Słowacja	3 2012	150	26	17,30	-	-	-	-
24.	Irlandia	2 2011	166	25	15,10	4 2011	60	18	30,00
25.	Rumunia	11 2008	330	37	11,20	11 2008	136	8	5,90
26.	Cypr	5 2011	56	6	10,70	-	-	-	-
27.	Węgry	4 2010	386	34	8,80	-	-	-	-

* Liczby odpowiadają liczbie mandatów w parlamencie; d.n. – dane niedostępne

kwestię. Celem jest osiągnięcie parytetu płci w wewnętrznych procesach podejmowania decyzji, w nominacjach na wybieralne stanowiska oraz na partyjnych listach wyborczych poprzez wprowadzenie liczby miejsc zastrzeżonych dla kobiet tam, gdzie jest to zgodne z systemem wyborczym. Ważne jest to, aby partie w sposób odpowiedni ustalały listy wyborcze oraz kobiety zajmowały dogodnie pozycje na tych listach⁵¹. Należy pamiętać także o tym, że już na poziomie partii powinny być podejmowane działania mające na celu promowanie parytetu płci, polegające na stworzeniu i wdrożeniu systemów kwot i innych pozytywnych działań, jak np. stosowanie zasad kolejności umieszczania kandydatów na listach wyborczych. Na państwach członkowskich powinien spoczywać obowiązek wprowadzenia odpowiednich przepisów określających cele w zakresie parytetów płci dla partii politycznych, oraz odpowiednich sankcji w przypadku niezastosowania się do tych przepisów⁵².

Wspólnota stoi na stanowisku, iż zwiększenie udziału kobiet w podejmowaniu decyzji politycznych, może przyczynić się do poprawy jakości podejmowanych decyzji, a tym samym wpłynąć pozytywnie na obraz obecnego życia politycznego. Zanim jednak to nastąpi, na poziomie państw członkowskich powinny zostać podjęte odpowiednie, pozytywne działania. W 2011 roku w Polsce zostały wprowadzone gruntowne zmiany, głównie w przestrzeni prawnej, które powinny przyczynić się do zwiększenia udziału kobiet w życiu politycznym. Zmiany te, jak się okazało podczas wyborów parlamentarnych w 2011 roku, nie są jednak wystarczające. Problem w dalszym ciągu stanowi stereotypowe postrzeganie roli kobiet oraz powszechna opinia, że mężczyźni lepiej wiedzą, o co w polityce chodzi (badania sondażowe CEBOS). Taki sposób myślenia przyczynia się do osłabienia mechanizmów prawnych gwarantujących w ordynacji wyborczej kwoty, co najmniej 35% udziału kobiet na listach wyborczych⁵³.

⁵¹ Ibidem, pkt. 5. (51)

⁵² Ibidem, pkt. 6. (52)

⁵³ Patrz. B. Goworko-Składanek, *Uczest zınok u cucpilnomu žitti urachuwannjam dosli-džen, prowadenich w 1993–2010 rr. w Polshi* [w:] *Genderni pidchodi u cferi derżawnoj clużbi ta clużbi w organach miscewego samowrjaduwannja, Materiali miżnarodnoj naukowo-prakticznnoj konferenciji, 1 czerwnia 2012 r.*, Łuck 2012, s. 51-57.

Bibliografia

Literatura

- Banaszak B., *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych*, Warszawa 2007.
- European Commission, *Women in European politics – time for action*, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G1, Luxemburg 2009.
- European Commission, *Women and men in decision-making 2007. Analysis of the situation and trends*, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G1, Manuscript completed in January 2008.
- Goworko-Składanek B., *Uczest z inok u cucpilnomu z itti urachuwannjam doslidzen, prowadenich w 1993–2010 rr. w Polsce [w:] Genderni pidchodi u cferi derzawnoj cluzbi ta cluzbi w organach miscewego samowrjaduwannja, Materiali miżnarodnoj haukowo-practicznoj konferencji, 1 czerwca 2012 r.*, Łuck 2012, s. 51-7.
- Górecki D. (red.), *Polskie prawo konstytucyjne w zarysie*, Warszawa 2008.
- Hubert A., European Commission, *Moving Beyond Quotas in the EU: An Emerging Stage of Democracy*, A paper presented at the International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)/CEE Network for Gender Issues Conference, The Implementation of Quotas: European Experiences, Budapest, Hungary, 22–23 October 2004
- Jasiński F., *Karta Praw Podstawowych UE*, ABC 2003, LEX 36161, wersja elektroniczna.
- Michalak B., Sokala A., *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*, LEX 2010, wersja elektroniczna.

Orzecznictwo

- Wyrok Trybunału z dnia 12 grudnia 2002 r. w sprawie C-442/00 Rodríguez Caballero.
- Wyrok Sądu do Spraw Służby Publicznej Unii Europejskiej (w pełnym składzie) z dnia 29 czerwca 2011, w sprawie F-7/07, Marie-Thérèse Angioi.
- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości UE z dnia 19 października 1977 r. w sprawach połączonych 117/76 i 16/77 Ruckdeschel i in.

Wyrok Sądu do Spraw Służby Publicznej (trzecia izba) z dnia 22 października 2008 r., Sprawa F-46/07, Marie Tzirani przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich.

Wyrok Trybunału Sprawiedliwości WE z dnia 11 listopada 1997 r., w sprawie C-409/95, Hellmut Marschall a Land Nordrhein-Westfalen.

Wyrok Trybunału z dnia 17 października 1995 w sprawie C-450/93, Eckhard Kalanke przeciwko Freie Hansestadt Bremen. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym: Bundesarbeitsgericht – Niemcy.

Dokumenty

Code électoral, 12 avril 1894 (coordination officieuse jusqu'au 01.05.2004).

Communication from the Commission “Incorporating equal opportunities For women and men into all community policies and activities”, Brussels, 21.02.1996, COM(96) 67 final, Office for Official Publications of the European Communities, L-2985 Luxembourg.

<http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. U. UE C 83 z 30.3.2010, s. 389.

Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów, *Plan działań na rzecz równości kobiet i mężczyzn*, 2006–2010, Bruksela, dnia 1.3.2006, KOM(2006) 92 wersja ostateczna.

Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, oraz Komitetu Regionów, *Końcowe sprawozdanie dotyczące wykonania strategii ramowej oraz wspólnotowego programu działania dotyczącego wspólnotowej strategii w sprawie równości płci (2001–2006)*, {SEK(2008) 2365}, Bruksela, dnia 13.8.2008, KOM(2008) 503 wersja ostateczna.

Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, oraz Komitetu Regionów, *Plan działań na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2006–2010*, {SEC(2006) 275}, Bruksela, dnia 1.3.2006, KOM(2006) 92 wersja ostateczna.

Komunikat Komisji, *Zwiększone zaangażowanie na rzecz równości między kobietami i mężczyznami*

Karta Kobiet, Deklaracja Komisji Europejskiej z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet w 2010 dla upamiętnienia 15. rocznicy przyjęcia deklaracji i platformy działania na Światowej Konferencji ONZ w sprawie Kobiet w Pekinie oraz 30. rocznicy Konwencji ONZ w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet, Bruksela, dnia 5.3.2010, KOM(2010)78 wersja ostateczna.

Komunikat Komisji Europejskiej do Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego, oraz Komitetu Regionów, *Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2010–2015*, SEK(2010) 1079, SEK(2010) 1080, Bruksela, dnia 21.9.2010, KOM(2010) 491 wersja ostateczna.

La Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General.

Lei da paridade, Diário da República, 1.a série–N.o 160–21 de Agosto de 2006, s. 5896.

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2012 r. w sprawie równości kobiet i mężczyzn w Unii Europejskiej – 2011 r. (2011/2244 (INI)).

Wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej, Dz. U UE C 83 z 30.3.2010, s. 13.

Wersja skonsolidowana Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz. U. UE C 83 z 30.3.2010, s. 47.

Zakon o lokalnih volitvah – ZLV (Uradni list RS, št. 72/93 z dne 31. 12. 1993).

Zakon o volitvah v državni zbor – ZVDZ (Uradni list RS, št. 44/1992 z dne 10.09.1992).

Źródła elektroniczne

Athens Declaration 3.11.1992, <http://www.eurit.it/Eurplace/diana/ateneen.html>.

La candidature des Belges aux élections, <http://www.ibz.rrn.fgov.be/index.php?id=428&L=2>, SPF Intérieur – Direction des élections : 21.01.2003.

Loi n° 2000-493 du 6 juin 2000 *tendant à favoriser l'égal accès des femmes et des hommes aux mandats électoraux et fonctions électives*, parue au JO n° 131 du 7 juin 2000, Version consolidée au 14 mai 2009, <http://legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000400185>.

Ministère de L'intérieur, *Les modalités d'élection en France, Les évolutions du droit électoral français*, http://www.interieur.gouv.fr/sections/a_

votre_service/elections/les_elections_en_france/modalites-delections/modalites-election-france, 11.6.2012.

National governments, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/politics/national-governments/index_en.htm.

PE, *Parlament za większą rolę kobiet w polityce i biznesie*, Sesja plenarna w Strasburgu, 12-15 marca 2012 r.,

<http://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/content/20120302FCS39886/4/html/Parlament-za-wi%C4%99ksza%C4%85-rol%C4%85-kobiet-w-polityce-i-biznesie>, [dostęp: 13.03.2012].

Równość mężczyzn i kobiet, http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/socialemploy/article_7290_pl.htm, lipiec 2008.

Voluntary Political Party Quotas, <http://www.quotaproject.org/systemParty.cfm>.

Monika Drazba

Białystok

**ASPEKTY PRAWNE I POLITYCZNE ŁĄCZENIA PRZEZ KOBIETY
ŻYCIA ZAWODOWEGO Z RODZINNYM**

ABSTRACT

**Legal and political aspects of merging women's family
and professional life**

Contemporary social changes are accompanied by growing awareness of the need for improving the society's quality of life, and thus the quality of life of individuals. The quality is based on two main pillars: the area of work and the private life whose major component is family life. New legal conditions for work-life balance are only the basis for transformation. The next important step is to promote flexible forms of employment. This field is to be left for politicians, hoping that the growing proportion of women among them will speed up the process. In practice, unfortunately, half of the employers are satisfied with the status quo in terms of forms of employment. The basic conclusion of the paper is the need for providing employers, regardless of industry sector, company size and type of ownership, with knowledge on real costs and benefits of all untypical organizational solutions.

W obecnych czasach praca zawodowa stanowi nieodłączny element życia społecznego. Coraz częściej kobiety wchodzą aktywnie na rynek pracy nie tylko ze względów ekonomicznych, ale przede wszystkim z potrzeby samorealizacji. Sprzyja temu dążenie do osiągnięcia coraz wyższego poziomu wykształcenia. Następstwem procesów edukacyjnych jest chęć wykorzystania zdobytych kwalifikacji i umiejętności w praktyce. Motywem aktywności zawodowej kobiety może być samo zainteresowanie pracą oraz pragnienie osiągnięcia dzięki niej wyższej

pozycji społecznej. Niestety nie zawsze mogą one liczyć na równe szanse rozwoju kariery zawodowej.

Tradycyjne postrzeganie ról kobiety i mężczyzny w rodzinie powoduje, że ciężar obowiązków domowych spoczywa przede wszystkim na kobietach, co w efekcie kształtuje ich niekorzystną pozycję na rynku pracy w stosunku do mężczyzn, o czym świadczą niskie wskaźniki zatrudnienia kobiet, wyższe wskaźniki bezrobocia oraz bierności zawodowej. Z drugiej strony obowiązuje zasada równości szans kobiet i mężczyzn oraz próby wprowadzania przez ustawodawców państwowych coraz większego wachlarza sposobów godzenia życia zawodowego z rodzinnym.

Celem prezentowanej pracy jest identyfikacja aspektów prawnych i politycznych łączenia przez kobiety pracy zawodowej z życiem rodzinnym.

Historia i współczesność ustawodawstwa w zakresie łączenia życia zawodowego z rodzinnym

Polityka i prawo są ze sobą połączone. Trendy w polityce przekładają się na stanowione prawo. Nowe rozwiązania w godzeniu życia zawodowego z rodzinnym często są tematem dyskusji na różnych forach politycznych, a jeśli większość społeczeństwa (i reprezentująca je władza ustawodawcza) uzna je za ogólnie pożyteczne – mogą przerodzić się w obowiązujące prawo. Historia łączenia życia zawodowego z rodzinnym jest tak długa, jak długo pracują zawodowo kobiety, jednak w obrębie prawa temat funkcjonuje od niedawna.

Paradoksalnie w okresie PRL-u obecność kobiet na rynku pracy wyglądała korzystniej niż obecnie. Udział kobiet był wysoki, czego przyczyną były przede wszystkim dwa czynniki:

- ideologia komunistyczna, która promowała „równość płci”,
- dążenie do pełnego zatrudnienia, nie wyłączając kobiet¹.

Niektórzy autorzy twierdzą, że w okresie poprzedzającym rok 1989, kobiety we wschodniej Europie osiągnęły równość w miejscu pracy, lecz

¹ *Ekonomia i płeć. Pozycja zawodowa kobiet w Unii Europejskiej*, (red.) A. J. Dijkstra, J. Plantega, Gdańsk 2003, s. 118.

zdawały sobie sprawę z przeciążenia obowiązkami domowymi. Na Zachodzie – jak się utrzymuje – kobiety miały do czynienia z odwrotnym problemem: większa dostępność urzędzeń ułatwiających pracę w gospodarstwie domowym oraz rosnąca pomoc mężczyzn w domu uwolniła kobiety od tradycyjnych obowiązków domowych, choć wciąż to one przeważały na podrzędnych stanowiskach na rynku pracy. Ten dychotomiczny podział jest jednak zbyt prostym uproszczeniem. Ani kobiety na Zachodzie nie osiągnęły równego podziału obowiązków domowych, ani kobiety z Europy Środkowej i Wschodniej nie zyskały pełnej równości na rynku pracy².

W 1989 roku w krajach Europy Środkowej i Wschodniej upadł system komunistyczny, w wyniku czego na nowo zostały ukształtowane ich systemy polityczne i gospodarcze. Gospodarki tych państw przeszły z systemu centralnego planowania do gospodarki wolnorynkowej. Transformacja objęła wszystkie dziedziny życia i był to przeważnie proces bolesny.

Ideologia komunistyczna straciła na znaczeniu, a równość płci – czego się można było spodziewać – przestała być ważnym celem państwowym. W gospodarce wolnorynkowej, a także w okresie przechodzenia do tego typu ekonomii, pełne zatrudnienie nie może być odgórnie zagwarantowane.

„Pełne zatrudnienie” kobiet w okresie PRL wymusiło stworzenie szerokiego systemu instytucjonalnej opieki nad dziećmi. W Polsce placówki opieki nad dzieckiem (czyli żłobki i przedszkola) były prowadzone głównie przez sektor państwowy i finansowane z budżetu państwa. Placówki te mogły jednak w niewielkim stopniu zakładać także organizacje społeczne i wyznaniowe oraz osoby prywatne.

W okresie transformacji systemowej w Polsce zaszły istotne zmiany. Dotyczyły one głównie organizacji i finansowania placówek opieki nad dziećmi. Nastąpiła decentralizacja tych usług na rzecz jednostek samorządu terytorialnego oraz częściowa ich komercjalizacja. W efekcie usługi opiekuńcze nad dzieckiem stały się ciężarem finansowym, o czym świadczy niska liczba placówek przedszkolnych i żłobków oraz kolejki oczekujących dzieci, dla których zabrakło miejsca.

² Ibidem, s. 119.

Współcześnie równe traktowanie kobiet i mężczyzn zagwarantowane jest przede wszystkim w *Konstytucji RP* z 1997 roku³:

Art. 32.

1. „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny”.

Art. 33.

1. „Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym.
2. Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagrodzenia za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz używania godności publicznych i odznaczeń”.

*Kodeks pracy*⁴ kształtuje powszechną zasadę równego traktowania pracowników w zatrudnieniu (art. 11² i 11³). Dodatkowo umowy o pracę naruszające zasadę równego traktowania w zatrudnieniu są nieważne (art. 18 § 3). Liczne w ostatnich latach nowelizacje *Kodeksu pracy* zostały wymuszone harmonizacją prawa polskiego z ustawodawstwem organów Unii Europejskiej. Obowiązkiem każdego państwa wstępującego jest wprowadzenie *acquis communautaire*⁵ do własnego systemu prawnego.

Pierwszy zapis dotyczący równouprawnienia znalazł się już w Traktacie Rzymskim⁶, który ustanowił Europejską Wspólnotę Gospo-

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

⁴ Ustawa z 26 czerwca 1974 roku Kodeks pracy (Dz. U. z 1997 r. Nr 21 poz. 94 z późn. zm.).

⁵ Całokształt dorobku prawnego Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej, który jest tworzony poprzez traktaty (prawo pierwotne) i za sprawą instytucji Unii Europejskiej (prawo wtórne). Prawo pierwotne to przede wszystkim traktaty założycielskie i akcesyjne, natomiast prawo wtórne to rozporządzenia, dyrektywy, decyzje, zalecenia i opinie, orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Wspólnoty Europejskiej oraz inne akty organów UE.

⁶ Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą (1957), publikacja elektroniczna: <http://eur-lex.europa.eu/pl/treaties/index.htm#founding>.

darczą. Artykuł 119 Traktatu nałożył na państwa członkowskie zobowiązanie do przestrzegania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w kwestii wynagrodzenia za pracę. Zagadnienie równości płci ujęte w Traktacie rozpoczęło serię działań zmieniających zasadę równości płci w jedną z podstawowych zasad wspólnotowego porządku prawnego.

Polityka równości płci zaczęła być na dobre obecna w Unii Europejskiej w latach 70., kiedy to uchwalono serię dyrektyw w sprawie równego traktowania kobiet i mężczyzn. Pierwsza z nich została wydana przez Komisję Europejską w 1975 roku⁷. Miała ona na celu bezpośrednio przeciwdziałać dyskryminacji ze względu na płeć w zatrudnieniu. Obecnie obowiązuje kilkanaście unijnych dyrektyw równościowych w obszarach zatrudnienia, zabezpieczeń społecznych i innych.

Z biegiem lat w każdym traktacie znalazło się większe lub mniejsze odniesienie do zasady równości szans kobiet i mężczyzn. Ważnym momentem w ewolucji europejskiej polityki równości płci był rok 1997. Przyjęto wówczas Traktat Amsterdamski, który uczynił zasadę równości kobiet i mężczyzn obiektywną i podstawową zasadą Wspólnoty. Z punktu widzenia polityki równości płci ten rok może być uznany za przełomowy również dlatego, że została ona rozszerzona na wszystkie obszary polityki. W ten sposób polityka wspólnotowa wyszła z fazy formalnego zapewniania równości praw i niedyskryminacji i wkroczyła w fazę zapewnienia równości szans już nie tylko w wymiarze zawodowym, ale także politycznym, społecznym i rodzinnym. W Traktacie polityka równości płci została zapisana jako obowiązkowe zadanie dla państw członkowskich Unii, a europejskie organy uzyskały wiążące możliwości zwalczania wszelkiej dyskryminacji, w tym także ze względu na płeć (art. 13)⁸. Artykuł 141 ustęp 4 z kolei wprowadza możliwość stosowania dyskryminacji pozytywnej (tzw. działań pozytywnych) na rzecz płci w mniejszym stopniu reprezentowanej lub mającej szczególne utrudnienia w karierze zawodowej, co ma przyczynić się do uzyskania pełnej równości w praktyce.

⁷ Dyrektywa Rady z dnia 10 lutego 1975 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw Państw Członkowskich dotyczących stosowania zasady równości wynagrodzeń dla mężczyzn i kobiet (Dz. Urz. L 45/1975).

⁸ Dz. U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864/31.

Kolejnym wspólnotowym aktem prawa pierwotnego regulującym równość płci stał się dopiero Traktat z Lizbony. Postanowienia ogólne w art. 2. Traktatu informują, iż „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Wartości te są wspólne Państwu Członkowskim w społeczeństwie opartym na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości, solidarności oraz na równości kobiet i mężczyzn”⁹.

Dołączona zaś do Traktatu *Karta Praw Podstawowych* w art. 23 stanowi, iż „należy zapewnić równość mężczyzn i kobiet we wszystkich dziedzinach, w tym w sprawach zatrudnienia, pracy i wynagrodzenia. Zasada równości nie stanowi przeszkody w utrzymywaniu lub przyjmowaniu środków zapewniających specyficzne korzyści dla osób płci niedostatecznie reprezentowanej”¹⁰.

W zakresie godzenia życia zawodowego z rodzinnym istotne zagadnienia zaczęto regulować dopiero w latach 90. poprzez pakiet dyrektyw chroniących kobiety, które zdecydowały się na macierzyństwo.

Zgodnie z postanowieniami *Dyrektywy 92/85/EWG*¹¹ pracodawca nie może zwolnić pracownicy będącej w ciąży, a ponadto zobowiązany jest do zapewnienia jej bezpiecznych warunków w miejscu pracy. Ochrona pracy kobiet w związku z macierzyństwem w świetle tej dyrektywy nie ogranicza się jedynie do zagadnień związanych z ochroną życia i zdrowia pracownicy przed zagrożeniami pracy, lecz obejmuje także stabilizację stosunku pracy oraz rozwiązania służące pogodzeniu pracy z opieką nad dopiero co urodzonym dzieckiem. *Dyrektywa 96/34/WE*¹² uregulowała

⁹ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz. Urz. UE C Nr 306 z 9.05.2009 r.).

¹⁰ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 303 s.1 z 2007 r.).

¹¹ Dyrektywy 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 r. w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły i pracownic karmiących piersią (Dz. Urz. Nr L 348 z 28.11.1992).

¹² Dyrektywa Rady 2010/18/UE z dnia 8 marca 2010 r. w sprawie wdrożenia zmienionego porozumienia ramowego dotyczącego urlopu rodzicielskiego zawartego przez BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP i ETUC oraz uchylająca dyrektywę 96/34/WE (Dz. Urz. Nr L 68/13 z 18.03.2010).

sprawy związane z urlopami rodzicielskimi – obojgu rodzicom przysługuje co najmniej 3-miesięczny urlop, który może zostać wykorzystany do ukończenia przez dziecko 8 roku życia. Po urlopie pracownicy mają prawo powrotu na to samo stanowisko pracy.

W sierpniu 2012 roku na stronach Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej pojawił się projekt kolejnej nowelizacji *Kodeksu pracy* w zakresie warunków udzielania urlopu wychowawczego. Zmiana związana jest z wejściem w życie *Dyrektywy Rady 2010/18/UE*¹³. Nowe regulacje mają zachęcić pracowników – ojców do angażowania się w opiekę nad małymi dziećmi, poprzez zapewnienie im urlopu wychowawczego. W tym celu powstała zachęta do bardziej wyrównanego korzystania z urlopu przez oboje rodziców – co najmniej 1 z 4 miesięcy urlopu (wymaganych w prawie UE) jest przyznawany bez możliwości przenoszenia na drugiego rodzica lub opiekuna dziecka.

W 1996 roku Komisja Europejska zainspirowana przez ONZ i Radę Europy przyjęła strategię *gender mainstreaming*, czyli „(re)organizację, ulepszenie, rozwój i ewaluację procesów politycznych polegającą na włączaniu perspektywy równości płci do wszystkich polityk na wszystkich poziomach i etapach przez uczestników życia politycznego zaangażowanych w kształtowanie polityki”¹⁴. Zasada *gender mainstreaming* jest na tyle istotna, iż została ona umieszczona w rozporządzeniach na lata 2007–2013 stanowiących podstawę wydatkowania środków unijnych. W Polsce, w ramach Narodowych Strategicznych Ram Odniesienia możemy znaleźć zapis, iż „zasada ta będzie wdrażana na każdym etapie realizacji i odnosić się będzie do wszystkich programów operacyjnych”¹⁵. Każdy, kto stara się o dotację z unijnych pieniędzy, musi opisać, jak zamierza realizować kwestię równości płci.

¹³ Dyrektywy Rady 2010/18/UE z dnia 8 marca 2010 r. w sprawie wdrożenia dyrektywy Rady 2010/18/UE z 8 marca 2010 r. w sprawie zmienionego porozumienia ramowego dotyczącego urlopu rodzicielskiego zawartego przez BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP i ETUC oraz uchylającej dyrektywę 96/34/WE (Dz. Urz. Nr L 68/13 z 18.03.2010).

¹⁴ *Podręcznik włączania problematyki równości płci do głównego nurtu polityk. Zatrudnienie, integracja społeczna i ochrona socjalna*, Komisja Europejska 2008, s. 11.

¹⁵ Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013, Narodowa Strategia Spójności, Dokument zaakceptowany przez Radę Ministrów w dniu 29 listopada 2006 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego Warszawa, listopad 2006 r.

Ważnym czynnikiem unijnej polityki na rzecz równości szans kobiet i mężczyzn są programy działania, które opracowuje Komisja Europejska. Programy te to przedkładanie zapisów traktatowych na konkretne działania związane z równouprawnieniem płci w formie Programów Ramowych. Inaczej mówiąc programy działania to praktyczne zastosowanie zasady *gender mainstreamingu* do wszystkich dziedzin życia. Przyjmowane są one w formie zaleceń i nie mają mocy wiążącej, jednak odgrywają istotną rolę w propagowaniu zasady równouprawnienia, zwłaszcza poprzez konkretne projekty¹⁶.

W najnowszym planie działania o nazwie Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn na lata 2010–2015¹⁷ ogłoszonym przez Komisję Europejską we wrześniu 2010 roku znajdujemy informację, iż w państwach członkowskich, w których wprowadzono w życie politykę godzenia życia zawodowego z życiem prywatnym, liczba pracujących kobiet i mężczyzn jest wyższa, a wskaźnik urodzeń stosunkowo bliski poziomowi zastępowalności pokoleń. Polska znajduje się na dobrej drodze wprowadzania instrumentów tej polityki, jednak na zakotwiczenie się tych elementów w praktyce musimy jeszcze trochę poczekać.

W proces kształtowania się polityki unijnej w zakresie godzenia życia zawodowego z rodzinnym w ostatnim czasie włączyła się Polska wykorzystując prezydencję w Radzie Unii Europejskiej (1 lipca – 31 grudzień 2011 r.). Podjęła ona szereg działań odnośnie jednego z trzech głównych obszarów priorytetowych w obszarze zatrudnienia i spraw społecznych, to jest¹⁸:

1. Priorytet – Solidarność pokoleń – w stronę demograficznej przyszłości Europy, celem było nadanie nowego impulsu działaniom na rzecz aktywizacji zawodowej oraz pracom nad wdrażaniem rozwiązań ułatwiających godzenie życia zawodowego z prywatnym wobec wyzwań demograficznych.

21 października 2011 roku w Krakowie odbyło się Nieformalne Spotkanie Ministrów ds. Rodziny i Równości, podczas którego zastanawiano

¹⁶ K. Głąbicka, *Polityka społeczna Wspólnot Europejskich*, Warszawa 1998, s. 168.

¹⁷ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Strategia na rzecz równości kobiet i mężczyzn 2010–2015, KOM(2010) 491, Bruksela, dnia 21.09.2010.

¹⁸ Strona internetowa Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (MPiPS), <http://www.mpips.gov.pl/prezydencja/podsumowanie-dzialan>.

się nad najkorzystniejszymi mechanizmami godzenia ról zawodowych i rodzinnych, szczególnie w kontekście wyzwań demograficznych i obecnego kryzysu gospodarczego. Podczas konferencji prasowej państw Trio Prezydencji – Polski, Danii i Cypru, uroczystie podpisano wspólną deklarację na rzecz działań w zakresie promowania równości płci na okres 18-miesięcy trwania Prezydencji w Radzie Unii Europejskiej¹⁹.

Warto jeszcze wspomnieć o rozwiązaniach przyjętych na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych. *Karta Narodów Zjednoczonych* była pierwszym ogólnosiwiatowym dokumentem nawołującym do przyznania równych praw dla kobiet i mężczyzn. Kwestie, które kiedyś uważano za ściśle prywatne, zakorzenione w tradycji i obyczajach, stały się przedmiotem dyskusji na szczeblu międzynarodowym, aby urzeczywistniony został postulat respektowania praw kobiet na całym świecie²⁰.

Do wzmocnienia międzynarodowego ruchu kobiecego przyczyniły się w znacznym stopniu cztery światowe konferencje ONZ w sprawach kobiet, zwołane w celu oceny sytuacji kobiet i sformułowania strategii na rzecz ich awansu. Konferencje te odbyły się w Meksyku (1975), Kopenhadze (1980), Nairobi (1985) oraz w Pekinie (1995). Całościowy plan zwiększenia udziału kobiet w życiu ekonomicznym i politycznym ustanawia Platforma Działania (Platform for Action), przyjęta przez 189 delegacji na Czwartej Światowej Konferencji w sprawach Kobiet w Pekinie. Od tego czasu co 5 lat za pomocą kolejnych konferencji dokonuje się oceny postępu we wdrażaniu postanowień Pekinńskiej Platformy Działania.

W ramach przeglądu wdrażania Pekinńskiej Platformy Działania – Prezydencja polska zaprezentowała raport przygotowany przez Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn. Możemy w nim przeczytać, że „równy udział kobiet i mężczyzn w pracy i życiu rodzinnym jest warunkiem wstępnym praktycznej realizacji równości mężczyzn i kobiet. To także klucz do mobilizacji pełnego potencjału siły roboczej w Unii Europejskiej, radzenia sobie ze spodziewanymi niedoborami wykwalifikowanych pracowników i realizacji dwóch celów strategii «Europa

¹⁹ Strona internetowa MIPS, <http://www.mpips.gov.pl/prezydencja/spotkania-genderowe/echanizmygodzeniarlzewodowychiroduzinnychdlakobietimczyznzsansnaaktywneuczestnictwowrynkupracy>.

²⁰ Strona internetowa Ośrodka Informacji ONZ w Warszawie, <http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/index.php>.

2020» – podwyższenia do 75% stopy zatrudnienia kobiet i mężczyzn oraz ograniczenia osób żyjących w ubóstwie o 20 milionów”²¹.

Za pomocą dokumentu możemy poznać kierunki, w których w przyszłości będzie rozwijała się polityka godzenia życia zawodowego z rodzinnym:

- sugeruje się uwzględnienie w polityce krajowej przydzielania określonych okresów urlopu wyłącznie ojcom i wprowadzenie rekompensat za pośrednictwem specjalnego systemu płatnych urlopów;
- na poziomie polityki i wdrożenia zaleca się zwiększenie dostępności i rozszerzenie godzinowego zakresu opieki nad dziećmi, co ma pozytywny wpływ na uczestnictwo kobiet w rynku pracy, a także na ich powrót do pracy po porodzie;
- państwa członkowskie UE poświęcają uwagę poszukiwaniu rozwiązań mających na celu poprawę świadczenia tanich i dostępnych usług opieki rodzinom oraz promowanie przejścia z opieki nieformalnej na formalną;
- zaleca się zachęcanie i promowanie większego udziału mężczyzn w rodzicielstwie i opiece. Należy promować i rozpowszechniać działające podejścia i praktyki mające na celu zmianę zachowania mężczyzn w odniesieniu do większego zaangażowania w bezpłatną pracę związaną z opieką w rodzinie i w rodzicielstwo. Polityka rynku pracy musi obejmować określone środki, takie jak elastyczny czas pracy, aby ułatwiać godzenie potrzeb życia zawodowego, rodzinnego i prywatnego;
- w krajowych i międzynarodowych systemach statystycznych zalecane jest silniejsze działanie na rzecz równouprawnienia płci, szczególnie poprzez opracowywanie uwzględniających problematykę płci danych koniecznych do przygotowywania, wdrażania, monitorowania i oceniania polityki. Biorąc pod uwagę trudności i koszty związane z gromadzeniem nowych danych, sugeruje się silniejszą współpracę między najważniejszymi podmiotami zajmującymi się gromadzeniem danych²².

²¹ *Przegląd realizacji Pekińskiej Platformy Działania: kobiety i gospodarka. Godzenie pracy z życiem rodzinnym jako warunek równego uczestnictwa w rynku pracy*, Europejski Instytut ds. Równości Kobiet i Mężczyzn 2012, s. 8-9.

²² *Ibidem*, s. 24-25.

Głównym problemem rodziny, w której kobieta chce być aktywna zawodowo, jest obecnie troska o zapewnienie dzieciom odpowiedniej opieki w czasie wykonywania obowiązków zawodowych. Według ostatniego sprawozdania Komisji Europejskiej w sprawie równości kobiet i mężczyzn, przeciętnie na poziomie UE-27 prawie 1/3 kobiet mających obowiązki związane z opieką pracuje w niepełnym wymiarze czasu pracy lub jest bierna zawodowo ze względu na brak usług opieki nad dziećmi i innymi osobami niesamodzielnymi. Sposób wykorzystywania czasu w zależności od płci wskazuje na to, że kobiety są bardziej obciążone pracą bezpłatną. Kobiety w wieku od 25 do 44 lat poświęcają dziennie na opiekę nad dziećmi niemal trzy razy więcej czasu niż mężczyźni²³. Kobiety napotykają także znacznie więcej problemów na etapie ponownego podejmowania pracy. Długość urlopu różni się także w zależności od sektora zatrudnienia. Sektor publiczny wydaje się zapewniać kobietom i mężczyznom większe bezpieczeństwo w trakcie urlopu rodzicielskiego niż ma to miejsce na rynku pracy w sektorze prywatnym. Czas i koszty związane ze znalezieniem zastępstwa, zwłaszcza w mniejszych przedsiębiorstwach, uważane są zwykle za kosztowną kwestię dla pracodawców z sektora prywatnego.

Dla większości badaczy kwestia składu elit politycznych ze względu na płeć nie istnieje. Stereotypowo konstytuują oni, że kobiety są nieobecne na wysokich stanowiskach kierowniczych, tak wybieralnych jak i z mianowania, ponieważ nie chcą ich obejmować²⁴. Jednak coraz więcej kobiet funkcjonuje w polityce. Obecnie ponad 90% wójtów, burmistrzów i prezydentów miast to mężczyźni, z drugiej strony w porównaniu z wyborami w 2006 roku udział kobiet we władzach samorządowych wzrósł o 4%²⁵. W Sejmie zasiada zaś 24% posłanek. To także o cztery punkty procentowe więcej niż w poprzednim parlamencie²⁶. Systematyczny wzrost liczby posłanek w kolejnych wyborach może mieć wpływ na większą widoczność kobiet w życiu politycznym. Jak to może przełożyć się na stanowione prawo?

²³ Ibidem, s. 7.

²⁴ A. Pacześniak, *Kobiety w Parlamencie Europejskim. Przełamywanie stereotypów płci w polityce*, Wrocław 2006, s. 9.

²⁵ Informacja prasowa Instytutu Spraw Publicznych z 4 marca 2011 r., publikacja elektroniczna: <http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/kobietywsamorzadzcie.pdf>.

²⁶ http://wyborcza.pl/wybory2011/1,115569,10453761,Kobiet_wiecej__ale_ciagle_malo.html.

W instytucjach UE, a zwłaszcza w Parlamencie Europejskim inicjatywy z zakresu równych praw kobiet i mężczyzn w życiu ekonomicznym, społecznym i politycznym wpływały wyłącznie od kobiet (deputowanych z komisji praw kobiet i równouprawnienia, komisji zatrudnienia i spraw socjalnych) i właśnie dzięki ich konsekwencji wspólnotowe prawodawstwo w tej dziedzinie jest tak rozbudowane. Tak naprawdę dopiero fakt, iż kobiety zaczęły stanowić około 1/3 składu PE, sprawił, że tzw. kwestie kobiece przestały być tylko sprawą kobiet, weszły na trwałe do europejskiej polityki, a nawet zajęły uprzywilejowaną pozycję w tworzeniu unijnego prawodawstwa poprzez politykę *gender mainstreaming*²⁷.

Sytuacja jest trudna. Jak wynika z ostatnich danych Głównego Urzędu Statystycznego, w 2011 roku w Polsce przyszło na świat 391 tys. dzieci – dla porównania rok wcześniej – 413 tys. I choć odnotowano dodatni przyrost naturalny – więcej było urodzeń niż zgonów, to i tak jest on mniejszy niż rok wcześniej. Finansowanie instrumentów godzenia życia zawodowego z rodzinnym jest wyjątkowo kosztowne, zwłaszcza w czasach coraz bardziej niekorzystnej koniunktury gospodarczej.

4 kwietnia 2011 roku weszła w życie ustawa z dnia 4 lutego 2011 roku o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3²⁸, która stanowi, że:

- opieka w żłobku jest sprawowana nad dziećmi w wieku od ukończenia 20 tygodnia życia;
- opieka w klubie dziecięcym jest sprawowana nad dziećmi w wieku od ukończenia 1 roku życia;
- dzienny opiekun sprawuje opiekę nad dziećmi w wieku od ukończenia 20 tygodnia życia;
- niania sprawuje opiekę nad dziećmi w wieku od ukończenia 20 tygodnia życia.

Ustawa wprowadza znaczące zmiany. Dopuszcza możliwość sprawowania opieki nad dziećmi przez pielęgniarki i położne, opiekunki dziecięce, nauczycieli wychowania przedszkolnego, nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej i pedagogów opiekuńczo-wychowawczych. Opiekunem

²⁷ A. Pacześniak, *Kobiety w Parlamencie Europejskim*, op. cit., s. 167.

²⁸ Dz. U. Nr 45, poz. 235.

w żłobku może być od teraz również osoba posiadająca wykształcenie co najmniej średnie, która posiada minimum dwuletnie doświadczenie w pracy z dziećmi do lat trzech oraz ukończyła szkolenie przed zatrudnieniem jako opiekun w żłobku lub klubie dziecięcym. Żłobek musi posiadać co najmniej dwa pomieszczenia, w tym jedno przeznaczone do odpoczynku; maksymalny czas pozostawania dziecka w żłobku to 10 godzin dziennie. W szczególnych przypadkach można wydłużyć ten wymiar – za dodatkową opłatą.

Klub dziecięcy musi posiadać przynajmniej jedno pomieszczenie. Maksymalny czas opieki nad dzieckiem to 5 godzin. Wymagania personalne dotyczące sprawowania opieki nad dziećmi w tzw. klubie dziecięcym będą teraz takie same, jak w żłobkach. Na jednego opiekuna może przypadać maksymalnie ośmioro dzieci.

Opiekunem dziecięcym może zostać osoba zatrudniona przez gminę na podstawie umowy o świadczenie usług. Do jego zadań należy zapewnienie podopiecznym warunków bytowych zbliżonych do domowych, zapewnienie opieki pielęgnacyjnej i edukacyjnej oraz prowadzenie zajęć opiekuńczo-wychowawczych i edukacyjnych. Dzienny opiekun może zajmować się maksymalnie trojgiem lub pięciorgiem dzieci, w zależności od szczegółowych warunków sytuacyjnych. Aby zostać dziennym opiekunem należy ukończyć specjalistyczne szkolenie lub posiadać udokumentowane doświadczenie w pracy z dziećmi do lat trzech przez okres co najmniej jednego roku bezpośrednio przed podjęciem zatrudnienia jako dzienny opiekun. Opiekun musi także posiadać warunki lokalowe umożliwiające bezpieczną opiekę nad dzieckiem.

Według ustawy, niania jest osobą fizyczną sprawującą opieką nad dziećmi na podstawie umowy o świadczeniu usług, zwanej również „umową uaktywniającą”. Ustawa reguluje kwestie finansowe: składki na ubezpieczenia opłacać będzie ZUS od podstawy, stanowiącej kwotę nie wyższą niż wysokość minimalnego wynagrodzenia za pracę. W przypadku nadwyżki rodzic dopłaca do składek.

Mimo nowych rozwiązań w polityce prorodzinnej nie powstrzymało to spadku urodzeń. Zdaniem demografów skutki starzenia się społeczeństwa są fatalne. Przy braku zastępowalności pokoleń rośnie liczba starszych osób, maleje – zatrudnionych. Tam, gdzie jest mniej pracujących, zmniejsza się potencjał rozwojowy gospodarki. Aby doszło do

zastępowalności pokoleń, wskaźnik dzietności powinien wynosić ponad 2, obecnie w Polsce jest to 1,4²⁹.

Od 2006 roku w Polsce funkcjonuje „becikowe” czyli jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia dziecka w wysokości 1000 zł. Miała to być zachęta dla rodzin do posiadania większej ilości dzieci. Niestety od tego czasu nowe rozwiązanie zbiera więcej słów krytyki niż pochwał. Nieskuteczność zauważa nawet rząd wprowadzając ograniczenia w przyznawaniu becikowego. Od 1 stycznia 2012 roku, aby otrzymać zapomogę należy przedstawić zaświadczenie, że matka dziecka pozostawała pod opieką medyczną nie później niż od 10 tygodnia ciąży do porodu, a od 2013 roku wchodzi kryterium dochodowe w wysokości 1 922 zł miesięcznie na osobę w rodzinie³⁰.

Jeśli środków publicznych jest niewystarczająca ilość warto wykorzystać każde inne dostępne źródło np. środki Unii Europejskiej. Zostało w tym celu stworzone specjalne poddziałanie w Programie Operacyjnych Kapitał Ludzki (1.5) o nazwie „Wspieranie rozwiązań na rzecz godzenia życia zawodowego i rodzinnego”, z którego będzie można zrealizować wdrażanie i upowszechnianie rozwiązań służących godzeniu życia zawodowego i rodzinnego oraz wspierających powrót do pracy po przerwie związanej z urodzeniem i wychowaniem dzieci, poprzez wsparcie tworzenia i funkcjonowania żłobków, i klubów dziecięcych oraz wsparcie usług świadczonych przez dziennego opiekuna.

Upowszechnianie idei równych szans, w tym m.in. poprzez organizowanie ogólnopolskich kampanii informacyjno-promocyjnych z wykorzystaniem dostępnych środków masowego przekazu oraz nowoczesnych metod komunikacji, identyfikację i promocję najlepszych praktyk oraz prowadzenie działalności informacyjno-doradczej w obszarze równego dostępu do zatrudnienia³¹.

²⁹ Serwis „Praca” na stronie internetowej GazetyPrawnej.pl, publikacja elektroniczna: http://praca.gazetaprawna.pl/artykuly/588864,spada_liczba_urodzen_polacy_nie_chca_dzieci_boja_sie_kosztow.html.

³⁰ Strona internetowa Kancelarii Prezesa Rady Ministra, tryb dostępu: http://www.premier.gov.pl/rzad/decyzje_rzadu/decyzje_z_dnia/projekt_ustawy_o_zmianie_ustaw,9449.

³¹ *Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki 2007-2013*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 1 stycznia 2012 r., publikacja elektroniczna:

Instrumenty godzenia życia zawodowego z rodzinnym

Wykorzystywanie elastycznych, nietypowych form zatrudnienia wynika najczęściej z okresowych wahań popytu na towary i usługi. W sytuacjach wzrostu popytu pracodawcy reagują najczęściej zwiększając – na różne sposoby – wielkość zatrudnienia, stosując przeważnie nietypowe formy pracy. W warunkach zmniejszonego popytu bezproblemowo rozstają się z danymi grupami pracowników. W takiej sytuacji marzeniem pracownika staje się znalezienie stałego i pewnego etatu.

Elastyczne formy zatrudnienia obecnie kojarzone są raczej z niskim poziomem bezpieczeństwa miejsca pracy, czy mniejszą ochroną socjalną niż z szansą kontynuowania kariery zawodowej w „trudniejszych” okresach życia. Doceniane są tylko wtedy, gdy praca wykonywana jest dobrowolnie i nie stanowi dla pracownika jedynej opcji wyboru np. praca czasowa lub praca w niepełnym wymiarze, albo żadna. Istnieje jednak grupa społeczna, która od wielu lat propaguje elastyczne formy zatrudnienia.

Polska to kraj o bardzo niskiej aktywności zawodowej. Szczególnie niskie wskaźniki dotyczą kobiet, zwłaszcza w wieku 24–35 lat, czyli wtedy, gdy najczęściej rodzą one i wychowują małe dzieci. W ich przypadku przyczyną bezrobocia lub bierności zawodowej często jest nie tyle brak miejsc pracy w ogóle, co brak takich ofert zatrudnienia, które pozwolą im w sposób możliwie harmonijny łączyć obowiązki zawodowe z obowiązkami rodzinnymi³².

Do instrumentów godzenia życia zawodowego z rodzinnym możemy zaliczyć:

- *outsourcing* i kontraktowanie pracy – oznacza wykorzystanie zasobów zewnętrznych lub też wydzielenie z dotychczasowej struktury organizacyjnej danego podmiotu określonej funkcji i przekazanie jej podmiotowi zewnętrznej;

---

http://www.efs.gov.pl/Dokumenty/ZmianyWDokumentach/Documents/SzOPPKL_1_stycznia_2012_2.pdf.

³² L. Machol-Zajda, D. Głogosz (red.), *Dotychczasowe i perspektywiczne wykorzystanie elastycznych form zatrudnienia w podlaskich przedsiębiorstwach*, Białystok – Warszawa 2010, s. 30.

- praca tymczasowa – zgodnie z ustawą to wykonywanie na rzecz danego pracodawcy użytkownika przez okres nie dłuższy niż wskazany w ustawie, zadań:
  - a) o charakterze sezonowym, okresowym, doraźnym;
  - b) których terminowe wykonanie przez pracowników zatrudnionych przez pracodawcę użytkownika nie byłoby możliwe;
  - c) których wykonanie należy do obowiązków nieobecnego pracownika zatrudnionego przez pracodawcę użytkownika³³;
- zadaniowy czas pracy – pracownik dzięki takiemu rozwiązaniu może dostosować godziny pracy do swoich potrzeb życiowych czy swojego tempa pracy. Ponadto od pracodawcy otrzymuje jedynie konkretne zadania do realizacji. Taki system pozwala pracodawcy na oszczędność kosztów związanych z zatrudnieniem oraz wprowadza uproszczony sposób ewidencji czasu pracy;
- praca na wezwanie – praca na telefon lub inaczej na wezwanie umożliwi pracodawcy wezwanie pracownika do świadczenia pracy w dowolnym momencie. Jest ona często oparta na kontrakcie określającym warunki zatrudnienia lub umowie zawierającej należności oraz zobowiązania każdej ze stron. Praca taka wymaga od pracownika pełnej dyspozycyjności³⁴;
- wypożyczenie pracownika – za zgodą pracownika, wyrażoną na piśmie, pracodawca może udzielić pracownikowi urlopu bezpłatnego w celu wykonywania pracy u innego pracodawcy przez okres ustalony w zawartym w tej sprawie porozumieniu między pracodawcami³⁵;
- praca na zastępstwo – wykonywana jest przez innego pracownika przez okres długotrwałej, usprawiedliwionej nieobecności pracownika (np. choroba, urlop macierzyński lub zdrowotny). Z reguły nie jest określony czas zatrudnienia i zakończenia pracy. Rozwiązanie umowy następuje w dniu powrotu zastępowanego

³³ Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o zatrudnianiu pracowników tymczasowych, (Dz. U. Nr 166, poz. 1608 z późn. zm.).

³⁴ M. Jerzak, *Deregulacja rynku pracy w Polsce i Unii Europejskiej*, „Materiały i Studia” 2004, z. 176.

³⁵ Art. 174¹ § 1 Kodeksu pracy, op. cit.

pracownika. Praca taka umożliwia sprawne funkcjonowanie firmy, podczas długotrwałej absencji personelu³⁶;

- równoważny czas pracy – do pracowników zatrudnionych przy pilnowaniu mienia lub ochronie osób, a także pracowników zakładowych straży pożarnych i zakładowych służb ratowniczych może być stosowany równoważny czas pracy, w którym jest dopuszczalne przedłużenie dobowego wymiaru czasu pracy do 24 godzin, w okresie rozliczeniowym nieprzekraczającym 1 miesiąca³⁷. Przy pracach, które ze względu na technologię produkcji nie mogą być wstrzymane (praca w ruchu ciągłym), może być stosowany system czasu pracy, w którym jest dopuszczalne przedłużenie czasu pracy do 43 godzin przeciętnie na tydzień w okresie rozliczeniowym nieprzekraczającym 4 tygodni, a jednego dnia w niektórych tygodniach w tym okresie dobowy wymiar czasu pracy może być przedłużony do 12 godzin. Za każdą godzinę pracy powyżej 8 godzin na dobę w dniu wykonywania pracy w przedłużonym wymiarze czasu pracy pracownikowi przysługuje dodatek do wynagrodzenia³⁸;
- przerywany czas pracy – jeżeli jest to uzasadnione rodzajem pracy lub jej organizacją, może być stosowany system przerywanego czasu pracy według z góry ustalonego rozkładu przewidującego nie więcej niż jedną przerwę w pracy w ciągu doby, trwającą nie dłużej niż 5 godzin. Przerwy nie wlicza się do czasu pracy, jednakże za czas tej przerwy pracownikowi przysługuje prawo do wynagrodzenia w wysokości połowy wynagrodzenia należnego za czas przestoju³⁹;
- umowa zlecenie i o dzieło – stanowią atrakcyjną formę zatrudniania pracowników, ze względu na jasny i precyzyjny kształt oraz określony czas świadczenia pracy. Umowa ta nie musi być wykonana osobiście przez zleceniobiorcę ani w miejscu wyznaczonym. Nie jest również wykonywana w warunkach podporządkowania

³⁶ Art. 25§ 1 Kodeksu pracy, op. cit.

³⁷ Art. 137 § 1 Kodeksu pracy, op. cit.

³⁸ Art. 138 § 1 Kodeksu pracy, op. cit.

³⁹ Art. 139 § 1 Kodeksu pracy, op. cit.

służbowego lub organizacyjnego. Umowa o dzieło daje możliwość swobodnego organizowania pracy i czasu na nią potrzebnego, zaś dla pracodawcy brak obowiązku organizacji miejsca pracy i duża możliwość wpływu na jakość pracy. Jest zawierana na wykonanie konkretnego dzieła⁴⁰;

- *work-sharing* i *job-sharing* – dzielenie pracy. To elastyczna forma zatrudnienia polegająca na okresowej redukcji wymiaru czasu pracy oraz wynagrodzenia pracowników. Dzielenie się pracą – dotyczy uzgodnienia, w ramach którego określona liczba pracowników dzieli między siebie pracę odpowiadającą jednemu stanowisku pełnoetatowemu. Podziałowi odpowiednio do czasu pracy każdego z pracowników podlegają obowiązki, urlopy, płace i wszelkiego rodzaju świadczenia. Pracodawca otrzymuje bowiem doświadczenie i wiedzę kilku osób, a ponosi koszty utrzymania jednego etatu. Pracownicy z kolei sami ustalają podział czasu pracy i obowiązków, dzięki czemu osoby, które w innych warunkach nie mogłyby pracować, mają szansę na zatrudnienie⁴¹;
- praca w niepełnym wymiarze – pozwala na aktywność zawodową w okresie, kiedy osoba nie może wykonywać jej w pełnym wymiarze czasu. Powody są różne np. nauka, wiek, kwalifikacje i przede wszystkim sytuacja rodzinna. Najczęściej taką potrzebę zgłaszają kobiety ze względu na opiekę nad dziećmi. Z drugiej strony taka praca ułatwia przedsiębiorcom dostosowanie czasu zadań pracowników do aktualnych potrzeb firmy czy stanowiska;
- praca weekendowa – na pisemny wniosek pracownika może być do niego stosowany system czasu pracy, w którym praca jest świadczona wyłącznie w piątki, soboty, niedziele i święta. W tym systemie jest dopuszczalne przedłużenie dobowego wymiaru czasu pracy, nie więcej jednak niż do 12 godzin, w okresie rozliczeniowym nieprzekraczającym 1 miesiąca⁴²;

⁴⁰ M. Skarzyński, *Elastyczne formy pracy w praktyce doradczej. Poradnik dla psychologów, doradców zawodowych i personalnych*, Białystok 2007, s. 37.

⁴¹ Portal poświęcony rynkowi pracy, publikacja elektroniczna: http://www.rynekpracy.pl/slownik_1.php/wpis.5.

⁴² Art. 144 Kodeksu pracy, op. cit.,

- ruchomy czas pracy – oznacza system organizacji umożliwiający rozpoczęcie i zakończenie pracy w określonych przedziałach czasowych. Drugim charakterystycznym elementem tej formy pracy jest przedział czasu (tzw. obecności obowiązkowej), w którym wszyscy pracownicy muszą być obecni w pracy. Długość i rozkład okresów obecności obowiązkowej uzależnione są od warunków i potrzeb zakładu pracy, kategorii pracowników objętych systemem oraz rodzaju wykonywanej pracy. Wprowadzenie takiego systemu uwarunkowane jest pisemnym wnioskiem pracownika. Ułatwia on pogodzenie pracy z życiem pozazawodowym pracowników, nie stwarza także przymusu zmiany zachowań – pracownik może przychodzić do pracy w tym samym czasie co dotychczas lub zmienić godziny przyjść⁴³;
- indywidualny rozkład czasu pracy – na pisemny wniosek pracownika pracodawca może ustalić indywidualny rozkład jego czasu pracy w ramach systemu czasu pracy, którym pracownik jest objęty⁴⁴. Indywidualny rozkład czasu pracy stosuje się wówczas, gdy wykonywanie pracy w dotychczasowych godzinach staje się dla pracownika utrudnione czy wręcz niemożliwe;
- telepraca – forma zatrudnienia polegająca na regularnym wykonywaniu obowiązków zawodowych poza siedzibą zakładu pracy. Telepraca jest specyficznym rodzajem umowy o pracę – telepracownikowi przysługują wszystkie prawa wynikające ze stosunku pracy. Obowiązki zawodowe świadczone w ramach telepracy wykonywane są za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej – Internetu, telefonu, faksu czy wideofonu. Telepraca najczęściej oznacza pracę w domu, ale nie jest to jedyna możliwość zatrudnienia poza siedzibą przedsiębiorstwa. Telepracownicy mogą wykonywać obowiązki w specjalnie do tego celu przystosowanych centrach telepracy. Możliwa jest także praca w siedzibie przedsiębiorstwa będącego klientem firmy zatrudniającej telepracownika. Decyzja o zatrudnieniu w formie telepracy może zostać podjęta podczas zawierania umowy o pracę lub w trakcie trwania stosunku pracy. Zmiana formy zatrudnienia może nastąpić z ini-

⁴³ C. Sadowska-Snarska (red.), *Poradnik. Elastyczne formy pracy*, Białystok 2007, s. 118.

⁴⁴ Art. 142 Kodeksu pracy, op. cit.

cyjatywy pracodawcy lub pracownika. Obowiązkiem pracodawcy jest dostarczenie odpowiedniego sprzętu umożliwiającego telepracę oraz pokrycie kosztów związanych z jego instalacją i wykonywaniem⁴⁵;

- samozatrudnienie – polega na wykonywaniu pracy zawodowej na własny rachunek. Często odbywa się poprzez wyodrębnienie części zadań wykonywanych w przedsiębiorstwie i przekazanie ich do podmiotów zewnętrznych. Pracodawca przekazuje wtedy obowiązki organizacji pracy na podmiot zewnętrzny, z drugiej strony osoby prowadzące własną działalność gospodarczą nie samodzielnie mogą regulować większość warunków pracy. Samozatrudnienie wyzwala u pracownika przedsiębiorczość i odpowiedzialność za wykonanie pracy na własny rachunek.

W praktyce działań na rzecz godzenia życia zawodowego z rodzinnym jest niewiele.

- 36% kobiet korzystało z przerw w pracy dla matek karmiących,
- 45% uzyskało możliwość skrócenia czasu pracy ze względu na karmienie dziecka,
- tylko 1,5% badanych zagwarantowano szkolenia zmniejszające skutki przerwy w pracy spowodowanej macierzyństwem⁴⁶.

Generalnie macierzyństwo nie jest postrzegane przez badane kobiety jako czynnik negatywnie wpływający na pracę zawodową. Na pytanie o rozwiązania polityki rodzinnej i inne czynniki, które mogłyby stymulować podjęcie decyzji o posiadaniu kolejnego dziecka, najważniejszym czynnikiem okazała się łatwość zdobycia i utrzymania pracy (64% wskazań „zdecydowanie tak” i „raczej tak”). Niemniej istotnym czynnikiem jest koszt związany z kształceniem i opieką nad dziećmi (odpowiednio 60% i 58%) oraz dostosowanie godzin pracy do opieki nad dziećmi. Najbardziej wskazywano na dostępność pomocy od innych członków rodziny (38%)⁴⁷.

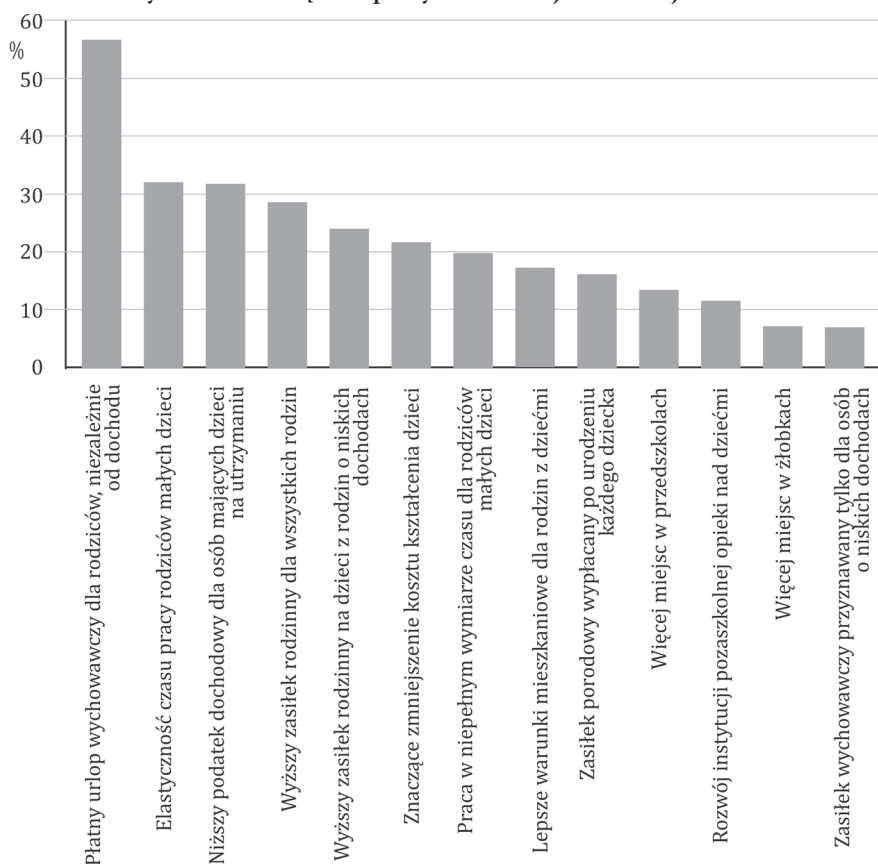
Jak wygląda sytuacja po stronie pracodawców? Wyniki badania wskazują, że rozwiązania służące ułatwieniu łączenia pracy zawodowej z opieką nad dziećmi są stosunkowo rzadko stosowane w polskich fir-

⁴⁵ Publikacja elektroniczna: http://www.rynekpracy.pl/slownik_1.php/wpis.159.

⁴⁶ Opracowano na podstawie: J. Auleytner (red.), *Wieloaspektowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy w Polsce*, Warszawa 2008, s. 48.

⁴⁷ Ibidem, s. 54.

Wykres 1. Rozwiązania polityki rodzinnej wskazane jako ważne

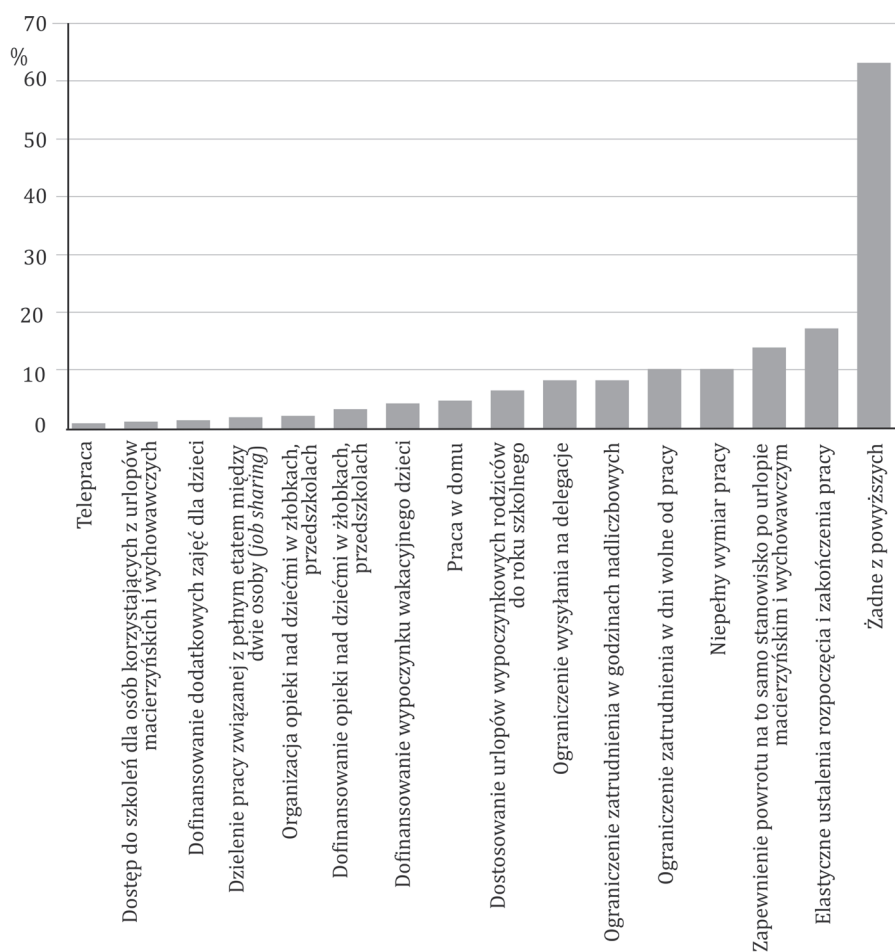

Źródło: *Wieloaspektowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy w Polsce*, (red.) J. Auleytner, MPiPS, Warszawa 2008, s. 55.

mach. Okazuje się, że prawie 2/3 firm (63,2%) nie stosuje w ogóle tego typu rozwiązań. Sytuacja przedstawia się znacznie lepiej, jeśli weźmie się pod uwagę większe firmy (tzw. zatrudniające co najmniej 50 pracowników). W tej grupie 3/4 przedsiębiorstw (75,2%) stosuje przynajmniej niektóre z rozwiązań sprzyjające godzeniu ról rodzinnych i zawodowych. Najgorzej przedstawia się sytuacja w małych firmach (do 3 pracowników), bowiem aż 74,7% z nich nie stosuje żadnych rozwiązań ułatwiających łączenie pracy z opieką nad dzieckiem⁴⁸.

⁴⁸ Ibidem, s. 101.

Wykres 2. Rozwiązania polityki rodzinnej wskazane jako ważne

Źródło: *Wieloaspektowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy w Polsce*, (red.) J. Auleytner, MPiPS, Warszawa 2008, s. 55.

Sytuacja jest daleka od idealnej, ale można znaleźć w Polsce także firmy stosujące wewnętrzną politykę godzenia życia zawodowego z rodzinnym pracowników na bardzo wysokim poziomie:

Laboratorium Kosmetyczne Dr Irena Eris powstało w 1983. Obecnie zatrudnia 600 pracowników, produkuje ponad milion sztuk produktów

miesięcznie, w ofercie ma kilkaset kosmetyków, a marka Dr Irena Eris jest jedną z najcenniejszych i najbardziej znanych polskich marek. Firma zdobyła pierwsze miejsce w kategorii dużych przedsiębiorstw w konkursie Firma Równych Szans w 2006 roku.

Budując prestiż i kompetencję firmy, produktów i usług kieruje się szacunkiem dla ludzi, stawiając na ich indywidualizm i współpracę. Przestrzeganie tych wartości nie byłoby możliwe bez wypracowania wspólnej polityki personalnej opartej na równych prawach, równych obowiązkach bez względu na płeć, wiek czy doświadczenie zawodowe.

W Laboratorium Kosmetycznym Dr Irena Eris wiele osób pracuje według zadaniowego czasu pracy. Czas pracy pozostałych zatrudnionych jest w miarę możliwości ruchomy, pracownicy działów takich jak Marketing czy Sprzedaż mają możliwość samodzielnego ustalania godzin rozpoczęcia i kończenia pracy. Ciekawym rozwiązaniem jest również stosowanie w firmie równoważnego czasu pracy, który polega na wydłużeniu czasu pracy jednego dnia do 12 godzin i skróceniu w innym dniu tygodnia lub odbiorze całego dnia wolnego. Skrócony dzień pracy lub wolny dzień w środku tygodniu znacznie ułatwia kobietom pogodzenie pracy zawodowej z życiem osobistym.

Czas wolny pracowników i pracownic jest szanowany. W ramach funduszu socjalnego firma finansuje wypoczynek dla dzieci z rodzin o niskich dochodach. Kwota dofinansowania wypoczynku wynosi 1000 zł na jedno dziecko.

Kiedy pracownica zachodzi w ciążę, firma często podpisuje imienną umowę na zastępstwo z pracownikiem tymczasowym, co sprawia, że kobieta, która wybiera się na urlop, czuje się bezpieczniej, wiedząc, iż po powrocie wykonywać będzie pracę na tym samym stanowisku. Osoba, która jest zatrudniona na zastępstwo, przychodzi już na 3 miesiące przed porodem. To rozwiązanie pozwala na płynne przejście obowiązków i jest dla firmy korzystne. Kobiety powracające po urlopie macierzyńskim mają wpływ na ustalenie zasad pracy. Dla jednej osoby korzystniejszy będzie uregulowany czas pracy, dla innej tzw. zadaniowy czas pracy, który daje lepsze możliwości dopasowania godzin pracy do obowiązków prywatnych, związanych z wychowaniem dzieci. Każda kobieta przebywająca na urlopie macierzyńskim może mieć stały kontakt z firmą. Może także korzystać ze wszystkich przywilejów socjalnych typu zniżki na kosmetyki, opieka lekarska czy też dofinansowanie wypoczynku. Kobieta przebywająca na urlopie jako pełnoprawny pracownik może brać udział także w rekrutacji wewnętrznej.

Pozytywne nastawienie do pracownika, praca w elastycznych systemach czasu pracy, oraz to, że w firmie panuje zdrowe podejście do wykonywanej pracy – to czynniki, które wpływają na atmosferę pracy, a w rezultacie osiągnięte przez firmę rezultaty. Dzięki temu, że pracownicy są zadowoleni, z satysfakcją podejmują nowe wyzwania, a także są lojalni wobec firmy. Wspólne dyskusje na temat planów powiększenia rodziny, sprzyjają poczuciu stabilności kobiety w firmie. Z drugiej strony, firma może planować zmiany kadrowe w perspektywie kilku miesięcy⁴⁹.

Niestety, połowa pracodawców jest zadowolona ze *status quo* pod względem stosowanych form pracy. Autorzy publikacji *Dotychczasowe i perspektywiczne wykorzystanie elastycznych form zatrudnienia w podlaskich przedsiębiorstwach* wskazują zasadniczy wniosek – konieczność dostarczenia pracodawcom – bez względu na branżę, wielkość firmy czy sektor własności – wiedzy o kosztach i korzyściach stosowania wszelkich nietypowych rozwiązań organizacyjnych⁵⁰.

Współczesnym przemianom społecznym towarzyszy narastająca świadomość potrzeby podnoszenia jakości życia społeczeństw, a przez to jednostki. Jakość ta opiera się właśnie na dwóch głównych filarach: sferze pracy i sferze życia osobistego, którego głównym składnikiem jest życie rodzinne. Nowe aspekty prawne w zakresie godzenia zawodowego z rodzinnym to tylko niezbędna podstawa. Kolejnym ważnym krokiem jest popularyzacja elastycznych form zatrudnienia. Tu pole należy pozostawić politykom, z nadzieją, iż rosnący wśród nich odsetek kobiet przyspieszy ten proces.

⁴⁹ Materiał otrzymany za pośrednictwem Pani Izabeli Chojnackiej-Naskręt, specjalisty ds. rekrutacji i rozwoju w Laboratorium Kosmetycznym Dr Ireny Eris.

⁵⁰ L. Machol-Zajda, D. Głogosz (red.), *Dotychczasowe i perspektywiczne wykorzystanie elastycznych form zatrudnienia w podlaskich przedsiębiorstwach*, Białystok – Warszawa 2010, s. 154-155.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

- Adair J., *Być liderem*, Warszawa 1998.
- Aukeytner J. (red.), *Wieloaspektowa diagnoza sytuacji kobiet na rynku pracy w Polsce*, Warszawa 2008.
- Armstrong M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi*, Warszawa 2011.
- Brzeziński A., *Struktura obrazu własnej osoby i jego wpływ na postępowanie*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1973, nr 3.
- Dijkstra A. G., Plankega (red.), *Ekonomia i płeć. Pozycja zawodowa kobiet w Unii Europejskiej*, Gdańsk 2003,
- Godzenie życia zawodowego z rodzinnym. Dobre przykłady z Finlandii, Polski i Hiszpanii*, Białystok 2007.
- Griffin R. W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 2001.
- Herr E. L., Kramer S. H., *Planowanie kariery zawodowej – część II*, „Zeszyty Informacyjno-metodyczne Doradcy Zawodowego” 2003, nr 25, Warszawa.
- Herr E. L., Kramer S. H., *Planowanie kariery zawodowej – część III*, „Zeszyty Informacyjno-metodyczne Doradcy Zawodowego” 2005, nr 30, Warszawa.
- Kalmijn M., *Mother's occupational status and children's schooling*, „American Sociological Review”, nr 59.
- Kupczyk T., *Kobiety w zarządzaniu i czynniki ich sukcesów*, Wrocław 2009.
- Machol-Zajda L., Głogosz D. (red.), *Dotychczasowe i perspektywiczne wykorzystanie elastycznych form zatrudnienia w podlaskich przedsiębiorstwach*, Białystok – Warszawa 2010.
- Metody pracy z młodzieżą w nowoczesnym poradnictwie kariery*, Warszawa 2005.
- Mika S., *Psychologia społeczna*, Warszawa 1984.
- Neimanis A., *Polityka równości płci w praktyce. Podręcznik*, tłum. A. Grzybek, Warszawa 2006.
- Ockrent Ch., *Kobiety u władzy*, Warszawa 2007.
- Pacześniak A., *Kobiety w Parlamencie Europejskim. Przelamywanie stereotypów płci w polityce*, Wrocław 2006.
- Pisula D., *Poradnictwo kariery przez całe życie*, Warszawa 2009.
- Podręcznik włączania problematyki równości płci do głównego nurtu polityk. Zatrudnienie, integracja społeczna i ochrona socjalna*, Komisja Europejska 2008.

- Przegląd realizacji Pekinńskiej Platformy Działania: kobiety i gospodarka. Godzenie pracy z życiem rodzinnym jako warunek równego uczestnictwa w rynku pracy, EIGE 2012.
- Sadowska-Snarska C. (red.), *Poradnik. Elastyczne formy pracy*, Białystok 2007.
- Sadowska-Snarska C. (red.), *Równowaga praca – życie – rodzina*, Białystok 2008.
- Skarzyński M. (red.), *Elastyczne formy pracy w praktyce doradczej. Poradnik dla psychologów, doradców zawodowych i personalnych*, Białystok 2007.
- Suchar M., *Kariera i Rozwój zawodowy*, Gdańsk 2003.
- Szaban J. M., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w biznesie i w administracji publicznej*, Warszawa 2011.
- Wiatrowski Z., *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 2005.
- Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973.

Akty prawne

- Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Gospodarczą (1957).
- Traktat Lizboński zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (Dz. Urz. UE C Nr 306 z 9.05.2009 r.).
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. Urz. UE C 303 s. 1 z 2007 r.).
- Dyrektywy 92/85/EWG z dnia 19 października 1992 r. w sprawie wprowadzenia środków służących wspieraniu poprawy w miejscu pracy bezpieczeństwa i zdrowia pracownic w ciąży, pracownic, które niedawno rodziły i pracownic karmiących piersią (Dz. Urz. Nr L 348 z 28.11.1992).
- Dyrektywa Rady 2010/18/UE z dnia 8 marca 2010 r. w sprawie wdrożenia zmienionego porozumienia ramowego dotyczącego urlopu rodzicielskiego zawartego przez BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP i ETUC oraz uchylająca dyrektywę 96/34/WE (Dz. Urz. Nr L 68/13 z 18.03.2010).
- Dyrektywy Rady 2010/18/UE z dnia 8 marca 2010 r. w sprawie wdrożenia dyrektywy Rady 2010/18/UE z 8 marca 2010 r. w sprawie zmienionego porozumienia ramowego dotyczącego urlopu rodzicielskiego zawartego przez BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP i ETUC oraz uchylającej dyrektywę 96/34/WE (Dz. Urz. Nr L 68/13 z 18.03.2010).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

Ustawa z 26 czerwca 1974 roku, Kodeks pracy (Dz. U. z 1997 r. Nr 21 poz. 94 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 (Dz. U. Nr 45, 235).

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (tj. Dz. U z 2008 r. Nr 69, poz. 415 z późn. zm.).

Strony internetowe:

<http://www.europa.eu>

<http://www.gazetapraca.pl>

<http://www.kadry.infor.pl>

<http://www.mpips.gov.pl>

<http://www.oecd.org.pl>

<http://www.pl.wikipedia.org>

<http://www.rynekpracy.pl>

<http://www.unic.un.org.pl>

Ewa Kępa

Białystok

KULTUROWE UWARUNKOWANIA UDZIAŁU KOBIEŃ W POLITYCE

ABSTRACT

Cultural determinants of women's participation in politics

On the one hand, the emphasis on equal rights between women and men has resulted in women's occupying important positions in the state more frequently. On the other hand, however, politics is still an area where, in the social consciousness, it is men who are suited best for the job. The relatively low representation of women in political structures is largely a consequence of cultural factors. The dominance of men in politics is due to a tradition according to which a woman is mainly associated with the domestic sphere, and the public sphere belongs to men. The persistence of the described state of affairs is a consequence of the mechanism of cultural reproduction which reproduces existing social inequalities in a disguised manner. The road to equal rights in the world of politics is a long and tedious one because of the persistence of beliefs of culturally defined concepts of femininity and masculinity. In order to succeed, one needs other measures than merely legislative regulations. It is crucial that they be reflected in practice as well. It seems that the image of politicians who are respectful for each other and strive together for the common good, regardless of their gender or sexual orientation, is the most effective way to change the social beliefs about the profession of a politician.

Gdy spojrzymy na statystyki dotyczące udziału kobiet w polityce nadal widać wyraźnie, że w większości krajów na świecie polityka jest silnie zdominowana przez mężczyzn. I choć proporcje pomiędzy udziałem kobiet i mężczyzn sprawujących władzę stale zmieniają się na korzyść kobiet, droga do ich wyrównania zapewne będzie jeszcze długa i żmudna. Jednym z determinantów wpływających na tempo zachodzą-

cych zmian jest kultura. Europejki w sferze polityki osiągnęły już wiele. Obywatelki Arabii Saudyjskiej natomiast nadal pozostają pod całkowitą władzą mężczyźni, nie tylko w sferze polityki, ale także w życiu prywatnym.

Płeć kulturowa a udział kobiet w sferze publicznej

Do wyjaśnienia charakteru obecności kobiet w polityce w istotny sposób przyczynił się nurt badawczy związany z feminizmem i *women's studies*, za sprawą którego dokonała się „teoretyczna rewolucja” zarówno w sposobie badania sytuacji kobiety, jak i całości życia społecznego¹. Teorie tworzone w ramach rozważań feministycznych ujawniły, w kształtowanej przez kulturę i społeczeństwo świadomości potocznej, obecność treści determinujących losy kobiet ze względu na ich przynależność do określonej płci. Okazało się, że podporządkowanie kobiet występuje we wszelkich rodzajach sytuacji życiowych, od sfery rodzinno-domowej po instytucje i struktury polityczne². Zdaniem badaczek kulturowa asymetria w ewaluacji płci wynika z powiązania kobiety ze sferą domową, a mężczyzny z publiczną (*domestic versus public*), z utożsamieniem kobiety z naturą, a mężczyzny z kulturą (*nature versus culture*). Jako trzeci powód istnienia omawianej sytuacji wymienia się podział pomiędzy sferą produkcji – kojarzoną z mężczyzną, a reprodukcją – stanowiącą domenę kobiet (*production versus reproduction*)³.

W wyjaśnianiu odmiennych zachowań politycznych kobiet i mężczyzn kluczową rolę odgrywa pojęcie płci kulturowej. Rozróżnienia na płeć w znaczeniu biologicznym (*sex*) i kulturowym (*gender*) jako pierwsza dokonała Kate Millett w wydanej w roku 1970 książce zatytułowanej *Sexual Politics*. Płeć kulturowa, to społecznie i kulturowo konstruowane

¹ Por. A. Titkow, *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*, Warszawa 2007, s. 21; E. Gontarczyk, *Kobiecość i męskość jako kategorie społeczno-kulturowe w studiach feministycznych*, Poznań 1995, s. 99.

² Por. M. Humm, *Słownik teorii feminizmu*, przekł. B. Umińska, J. Mikos, Warszawa 1993, s. 229.

³ Por. E. Głazewska, *Płeć i antropologia. Kulturowa koncepcja płci w ujęciu Margaret Mead*, Toruń 2005, s. 146-166; L. N. Keridwen, *Anthropology of Women*, [w:] *Encyclopedia of Anthropology*, (red.) J. H. Birs, California 2005.

znaczenia dotyczące kobiecości i męskości zmienne w czasie i przestrzeni stanowiące „kulturową nadbudowę” płci biologicznej⁴. Różnice płciowe (*sex differences*) mają charakter „naturalny”. Źródło różnic w zakresie płci kulturowej (*gender differences*) tkwi w kulturze i społeczeństwie⁵. Cechy kulturowe płci, choć tak się je traktuje, nie są zatem ani uniwersalne ani naturalne, a role społeczne pełnione przez kobiety i mężczyźni nie wynikają jednoznacznie z uwarunkowań biologicznych.

Dominacja mężczyzn w sferze publicznej a niedoreprezentacja kobiet w polityce

Tradycyjnie kobiecość w kulturze konstytuują cechy cenione u matek, żon i gospodyń domowych. Należą do nich: czułość, łagodność, troskliwość, uczuciowość, delikatność, gospodarność, wrażliwość na potrzeby innych. Tylko za pomocą kilku spośród nich można opisać „dobrego” polityka. Męskość natomiast determinują cechy cenione i pożądane w sferze publicznej, takie jak: spryt, zdolność przekonywania, pewność siebie, łatwość podejmowania decyzji, nastawienie na sukces, skłonność do rywalizacji, samowystarczalność oraz niezależność. Zgodnie z tradycją kobieta kojarzona jest przede wszystkim ze sferą rodzinno-domową. Kobieca fizjologia oraz pełnione przez kobiety role społeczne postrzega się jako bliższe naturze czyniąc kobiety odpowiedzialnymi przede wszystkim za wypełnianie obowiązków domowych i opiekuńczych⁶. Owo, nadal silne przekonanie, stanowi jedną z podstawowych barier na drodze zwiększenia udziału kobiet w życiu publicznym⁷. Kobiety kojarzone są więc z tym, co prywatne i domowe, mężczyźni z tym, co publiczne i kolektywne. Ów podział przekłada się wprost proporcjonalnie na udział płci we władzy. W społeczeństwach, które kulturze przypisują

⁴ Por. A. Titkow, *Tożsamość...*, op.cit., s. 26-35.

⁵ Por. M. Humm, *Słownik...*, op.cit., s. 164.

⁶ Por. A. Titkow, D. Duch-Krzystoszek, B. Budrowska, *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, Warszawa 2004, s. 9; S. Coltrane, *Household Labor and the Routine Production of Gender*, [w:] *The Gendered Society Reader*, (red.) M. Kimmel, New York 2004, s. 167.

⁷ Por. S. B. Ortner, 2006, *Is Female to Male as Nature to Culture?*, [w:] *Feminist Anthropology. A Reader*, (red.) E. Lewin, Oxford 2006, s. 74-82.

wyższosc nad naturą, a sfera publiczna dominuje nad prywatną, władza należy do mężczyzn⁸. Różnice biologiczne mają tu swoje odbicie w różnicach społecznych⁹.

Reprodukcja płci kulturowej

W wielu miejscach na świecie wciąż istnieje silne przywiązanie do tradycyjnego rozumienia ról płciowych. Co istotne, owo przywiązanie wykazują nie tylko mężczyźni, ale i kobiety. Przedstawiciele obu płci wspólnie biorą udział w podtrzymywaniu męskiej dominacji, wzajemnie się kontrolując, ucząc i egzekwując od siebie zachowania tradycyjnie związane z kobiecością i męskością¹⁰. Siła męskiego porządku wynika z tego, że androcentryzm¹¹ narzuca się ludziom jako neutralny i niewymagający uzasadnienia¹². Dzieje się tak z powodu nieświadomości istnienia mechanizmu reprodukcji kulturowej. Mechanizmu, który w sposób zamaskowany nieustannie odtwarza nierówności porządku społecznego¹³. Reprodukcja kulturowa sprawia, że zdecydowana większość członków społeczeństwa nieświadomie godzi się żyć według reguł gry ustanowionej przez dominującą kulturę¹⁴. Dlatego kobiety wielokrotnie same uczestniczą we własnej opresji nic o tym nie wiedząc¹⁵.

⁸ Por. E. Baldwin, B. Longhurst, S. McCracken, M. Ogborn, G. Smith, *Wstęp do kulturoznawstwa*, przekł. M. Kaczyński, J. Łoziński, T. Rosiński, Poznań 2007, s. 148.

⁹ Por. R. Pandey, *Women From Subjection to Liberation*, New Dehli 1989, s. 106; P. Bourdieu *Męska dominacja*, przekł. L. Kopciewicz, Warszawa 2004, s. 35, 45, 60-61.

¹⁰ O tym, że kobieta powinna umieć ugotować obiad, a jej podstawową powinnością jest urodzenie dziecka, często słyszy od swojej matki, teściowej, ciotki czy koleżanek.

¹¹ Androcentryzm – definiowanie mężczyzn i męskiego doświadczenia jako neutralnej normy (S. L. Bem, *Męskość i kobiecość. O różnicach wynikających z płci*, przekł. S. Pikiel, Gdańsk 2000, s. 15-17).

¹² Por. P. Bourdieu, *Męska...*, op. cit., s. 18.

¹³ Por. Ch. Jenks, *Kultura*, przekł. W. J. Burszta, Poznań 1999, s. 152, 172.

¹⁴ Por. A. Kłoskowska, *Teoria socjologiczna Pierre'a Bourdieu. Wstęp do wydania polskiego*, [w:] *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, P. Bourdieu, J.-C. Passeron, przekł. E. Neyman, Warszawa 1990, s. 18-20.

¹⁵ Por. P. Bourdieu, *Męska...*, op. cit., s. 51.

Trwanie określonej struktury społecznej oraz podtrzymujących ją norm i wzorców zachowań wymaga nieustannego aktualizowania i reprodukowania na nowo. Wszystko, co stanowi podstawę istnienia określonej rzeczywistości społecznej wymaga powtórzenia¹⁶. Także płęć kulturowa stanowi zbiór aktów powtarzanych według ustalonych reguł. Milcząca zbiorowa zgoda na inscenizowanie, wytwarzanie i podtrzymywanie dwóch przeciwstawnych płci kulturowych, połączona z presją kary, nakazuje wierzyć w ich konieczność i naturalność¹⁷.

Aktywny udział w reprodukowaniu hierarchii opartej na męskiej dominacji przez wieki brały i nadal biorą: rodzina, Kościół, państwo i szkoła¹⁸. W domu, na placu zabaw, od dalszej rodziny i znajomych dzieci dowiadują się jak być kobietą i mężczyzną. W co się bawić, jak mówić i zachowywać. W przedszkolu i szkole promowanie stereotypowych ról rodzajowych odbywa się za sprawą treści formalnego programu nauczania mających swe odzwierciedlenie w podręcznikach szkolnych, w których prace domowe, zdecydowanie częściej od ojców, wykonują matki. O trwałości tradycyjnych stereotypów płci decyduje ponadto zachowanie nauczycieli wobec uczniów, którzy często dziewczynki postrzegają jako grzeczniejsze, a chłopców jako bardziej uzdolnionych w kierunku nauk ścisłych¹⁹. Nawet, z pozoru niewinne bajki i literatura dziecięca,

¹⁶ Por. J. Butler, *Performative acts and gender constitution. An essay in phenomenology and feminist theory*, [w:] *The performace studies reader*, (red.) H. Bial, Routledge, London 2004, s. 160; V. Turner, *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, przekł. W. Usakiewicz, Kraków 2005.

¹⁷ J. Butler, *Uwikłani w płęć. Feminizm i polityka tożsamości*, przekł. K. Krasuska, Warszawa 2008, s. 94, 251-252.

¹⁸ Por. P. Bourdieu, *Męska...*, op. cit., s. 47, 101-106. Na podtrzymywanie tradycyjnych podziałów płciowych przez instytucje oparte na różnicach rodzajowych (*gendered institutions*), jakimi są miejsce pracy, szkoła, czy polityka, wskazuje również M. Kimmel uważając je za główne źródło podtrzymywania istnienia społeczeństwa opartego na podziałach rodzajowych (*gendered society*). Por. M. Kimmel, *The Gendered Society*, New York 2000, s. 18.

¹⁹ Por. K. Arcimowicz, *Wzory męskości propagowane w podręcznikach*, [w:] *Od kobiety do mężczyzny i z powrotem. Rozważania o płci w kulturze*, (red.) J. Brach-Czaina, Białystok 1997; L. Kopciwicz, *Edukacja jako praktyka dominacji. Udział szkoły w wytwarzaniu kapitałów rodzajowych uczennic i uczniów*, [w:] *Koniec mitu niewinności. Płęć i seksualność w socjalizacji i edukacji*, (red.) L. Kopciwicz, E. Zierkiewicz, Warszawa 2009, s. 13-28; E. Mandal, *Kobiecość i męskość. Popularne opinie i badania naukowe*, Warszawa 2003, s. 38; C. M. Renzetti, D. J. Curran, *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, przekł. A. Gromkowska-Melosik, Warszawa 2005, s. 139.

pełne są bohaterów i historii odpowiadających tradycyjnemu podziałowi społeczeństwa na kobiety i mężczyzn²⁰. Także media nie są całkowicie wolne od obrazu kobiet widzianych przede wszystkim przez pryzmat bycia matką i gospodynią domową. Tu kobiety martwią się przesadnie płamą na obrusie czy dziecięcym ubraniu oraz, oprócz wykonywania odpowiedzialnych zadań zawodowych, zajmują się domem i dziećmi – w czym mężczyźni zazwyczaj jedynie służą im pomocą. W naszym kraju tradycyjne wzorce pomagają ponadto podtrzymywać Kościół, według którego zadaniem i drogą do samospełnienia kobiety jest przede wszystkim małżeństwo i macierzyństwo²¹.

Socjalizacja²² a udział kobiet w polityce

Nierówności w dostępie kobiet i mężczyzn do świata polityki warunkowane są istnieniem stereotypów rodzaju (*gender stereotypes*), na które składają się przekonania dotyczące cech psychicznych mężczyzn i kobiet, jak również działań odpowiednich dla jednej i drugiej płci²³. Od dziecka uczymy się postrzegać świat i działać w nim m.in. według schematów rodzajowych – schematów myślowych zakorzenionych w praktykach kulturowych, które z pokolenia na pokolenie pomagają utrwalać męski porządek społeczny²⁴. Socjalizacja płciowa (*gender socialization*) roz-

²⁰ Por. M. C. Hamilton, D. Anderson, M. Broaddus, K. Young, *Gender Stereotyping and Under-representation of Female Characters in 200 Popular Children's Picture Books. A Twenty-first Century Update*, „Sex Roles” 2006, nr 55, s. 757-765.

²¹ Por. B. Budrowska, *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety*, Wrocław 2000, s. 188-195.

²² Socjalizacja – to proces aktywnego przyswajania sobie przez człowieka warunków środowiska: „narzędzie”, które pomaga w realizacji praktycznych potrzeb bytu, bezpieczeństwa i porządku przygotowujące jednostkę do pełnienia ról społecznych, przyswojenia nawyków, wiedzy i innych atrybutów pozycji społecznych dla niej przewidzianych lub stanowiących przedmiot jej aspiracji. Por. A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, s. 108.

²³ Por. E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, przekł. J. Radzicki, Warszawa 1995, s. 373-374; N. C. Macrae, Ch. Stangor M. Hewstone, *Stereotypy i uprzedzenia. Najnowsze ujęcie*, przekł. M. Majchrzak, A. i M. Kacmajor, A. Nowak, Gdańsk 1999, s. 20.

²⁴ Por. S. L. Bem, *Męskość i kobiecość. O różnicach wynikających z płci*, przekł. S. Pikiel, Gdańsk 2000, s. 15-17.

poczyna się w momencie urodzenia i trwa przez całe życie²⁵. Zdaniem Pierre'a Bourdieu „pierwotne *locus* męskiej dominacji” stanowi rodzina, w której realizowane są zasady wypracowywane i narzucane w takich instancjach jak szkoła czy państwo²⁶.

Dzieci wychowywane w społeczeństwach naznaczonych polaryzacją rodzajów, definiowaną jako organizowanie wszystkich dziedzin życia społecznego wokół rozróżnienia na to, co męskie i żeńskie, uwewnętrzniają ją. Oddziałuje to na nasz sposób postrzegania siebie i świata oraz nasze bycie w nim. Przypisanie do określonej płci często powoduje, że ludzie nie rozwijają zdolności, które wykraczają poza przypisane im role²⁷. Z tego powodu kobiety często nie widzą siebie jako zajmujących się sprawami publicznymi na wysokich stanowiskach państwowych.

Kobietom trudniej zaistnieć w świecie polityki także z powodu opisywanej przez Ellyn Kaschak „relacyjności kobiecej tożsamości” definiowanej jako określanie własnej wartości na podstawie powodzenia i niepowodzenia związków, w których uczestniczą oraz jako wrażliwość na potrzeby emocjonalne innych osób²⁸. Relacyjności dziewczynki uczą się w dzieciństwie, kiedy dowiadują się, że powinny koncentrować się przede wszystkim na utrzymywaniu pozytywnych relacji interpersonalnych. W przeciwieństwie do dziewczynek od chłopców w owym czasie wymaga się aktywności zorientowanej na zewnątrz. W efekcie kobiety są postrzegane i postrzegają siebie, głównie poprzez związki łączące je z innymi ludźmi, ich potrzeby przedkładając nad realizację własnych pragnień²⁹. Są nieprzyzwyczajone do otwartego zabiegania o pozycję, ponieważ bardziej zależy im na dobrych relacjach z innymi³⁰. Z tego

25 Por. J. E. Owen Blakemore, C. A. Hill, *The Child Gender Socialization Scale. A Measure to Compare Traditional and Feminist Parents*, „Sex Roles” 2007, nr 58, s. 192.

26 Por. P. Bourdieu, *Męska...*, op. cit., s. 10-11, 34, 47, 101-106.

27 Por. S. L. Bem, *Męskość...*, op. cit., s. 124, 134, 147, 150-151.

28 Por. E. Kaschak, *Nowa psychologia kobiety*, przekł. J. Węgrodzka, Gdańsk 1996, s. 99.

29 Por. ibidem, s. 109, 125-126, 139-140; J. M. Bardwick, E. Douvan, *Ambiwalencja: socjalizowanie kobiet*, [w:] *Nikt nie rodzi się kobietą*, wybór, wstęp i przekł. T. Hołówka, Warszawa 1982, s. 172.

30 Por. M. Środa, *Kobiety i władza*, Warszawa 2009, s. 34.

powodu wielu ludziom „brutalny” świat polityki wydaje się nieodpowiedni dla kobiet, które mogłyby się w nim zagubić oraz zbyt łatwo ulegać tym, na poparciu których im zależy.

Reprezentacja kobiet w polityce

Dominacja mężczyzn w sferze publicznej przekłada się na obecność kobiet w polityce. I choć nastąpiła już ogromna zmiana w stosunku do wcześniej obowiązujących norm, według których rządy były sprawowane przez mężczyzn³¹, nie można mówić jeszcze o równości w dostępie kobiet i mężczyzn do władzy. Kobiety, które sprawują władzę, są z reguły oddelegowywane do „kobiecych” i mniej prestiżowych obszarów polityki. Mona Lena Krook i Diana Z. O’Brien przeanalizowały zestaw danych pochodzących ze 117 krajów używając skonstruowanej przez siebie miary, którą określiły mianem *the Gender Power Score*. Badaczki koncentrowały swoją uwagę na tym jak wiele stanowisk, i o jakim prestiżu, zajmują kobiety w rządach poszczególnych państw. Krook i O’Brien stwierdziły, że, choć zaczyna to ulegać zmianie, polityczki często obejmują stanowiska w ministerstwach wymagających cech „kobiecych” – zajmujących się problematyką zdrowia, edukacji, polityki społecznej, starzenia się, rodziny, kultury czy afer konsumenckich. Tymczasem politycy zajmują się obszarami bliższymi mężczyznom, takimi jak afery ekonomiczne, rolnictwo, komunikacja, nauka i technologia, transport, obrona czy budżet³². W obliczu poruszanego przez mnie zagadnienia, autorki badań doszły jednak do zaskakującego wniosku, o którym należy pamiętać. Okazało się, że silniejszy wpływ na obecność

³¹ Kobiety osiągają coraz bardziej znaczące stanowiska państwowe - dziś w większości rządów znajduje się co najmniej jedna kobieta. Według danych Unii Miedzyparlamentarnej (*Inter-Parliamentary Union*) z 30 czerwca 2012 r. kobiety stanowiły 20% ogółu parlamentarzystów na świecie (20,3% w izbie pierwszej i 18,2% w izbie drugiej). Najlepiej wygląda sytuacja kobiet w krajach nordyckich (42%). Najmniej kobiet piastuje stanowiska w parlamentach krajów regionu Pacyfiku (14,5) i państw arabskich (14,7). Por. *Women in National Parliaments*, publikacja elektroniczna: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>.

³² Por. M. L. Krook, D. Z. O’Brien, *All the President’s Men? The Appointment of Female Cabinet Ministers Worldwide*, „The Journal of Politics” 2012 (July), t. 74, nr 3, s. 846.

kobiet w rządach mają zmienne polityczne niż czynniki społeczne³³. Należy zatem stanowczo podkreślić, że uwarunkowania kulturowe i społeczne, aczkolwiek niezwykle istotne, z całą pewnością nie stanowią jedynych determinantów oddziałujących na miejsce kobiet w polityce!

W Polsce przez wiele lat, począwszy od XVIII wieku, kiedy to w obliczu utraty niepodległości narodził się wzór Matki-Polki, najważniejszym sposobem uczestniczenia kobiet we wspólnocie narodowej było macierzyństwo. Rolą kobiety było przede wszystkim zapewnienie dzieciom patriotycznego wychowania³⁴. Kobiety w historii Polski były strażniczkami polskiej tradycji i narodowej tożsamości. „Po mężczyznach spodziewano się, że dowiodą swojego bohaterstwa na polu bitwy lub w innych trudnych momentach historii; kobiety natomiast miały być heroinami codziennego życia”³⁵. Wzrost akceptacji kobiet w polityce dokonał się w Polsce dopiero po transformacji ustrojowej³⁶.

Po wielu latach starań, okraszonych wieloma niepowodzeniami³⁷, za sprawą środowisk kobiecych dnia 5 stycznia 2011 roku uchwalono w naszym kraju Ustawę kwotową, która weszła w życie 3 marca 2011 roku. Zgodnie z nowym prawem na listach wyborczych do Sejmu, Parlamentu Europejskiego, rad gmin, powiatów i sejmików wojewódzkich nie może być mniej niż 35% kobiet (także nie mniej niż 35% mężczyzn)³⁸. Obecnie w wyniku wyborów samorządowych, które odbyły się w roku 2010, odsetek kobiet we władzach lokalnych wynosi: rady gmin – 25%, rady miast na prawach powiatu – 24%, stanowiska we władzach

33 Por. ibidem, s. 850.

34 Por. S. Walczewska, *Damy, rycerze, feministki. Kobiety dyskurs emancypacyjny w Polsce*, Kraków 1999, s. 41-46.

35 U. Nowakowska, E. Piwnik, *Kobiety w rodzinie*, [w:] *Kobiety w Polsce w latach 90. Raport Centrum Praw Kobiet*, Warszawa 2000, s. 111. Więcej na temat wpływu wzorca Matki-Polki na udział polskich kobiet w życiu publicznym piszę w artykule *Patriotyzm kobiet – ewolucja i przeobrażenia wzorca Matki Polki w kulturze współczesnej*, [w:] *Patriotyzm a wychowanie*, (red.) E. J. Kryńska, J. Dąbrowska, A. Szarkowska, U. Wróblewska, Białystok 2009, s. 556-566.

36 Por. R. Siemieńska, *Kobiety i ich problemy w Sejmie IV kadencji. Progres czy regres?*, [w:] *Płeć, wybory, władza*, (red.) R. Siemieńska, Warszawa 2005, s. 200-201.

37 Por. M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, Warszawa 2006, s. 129-139.

38 Por. *Ustawa kwotowa*, Dz. U. z 2011 r., Nr 34, poz. 172, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20110340172>.

wykonawczych (wójt, burmistrz, prezydent miasta) – poniżej 10%³⁹. Po wyborach parlamentarnych z 2011 roku odsetek kobiet w Sejmie wynosi 24%⁴⁰. Wśród 20 członków Rządu RP znajdują się obecnie 4 kobiety⁴¹.

Wyrazem publicznego zaangażowania kobiet w naszym kraju są dziś także organizacje pozarządowe. Do najczęstszych sfer aktywności organizacji kobiecych powstałych i reaktywowanych po 1989 roku należą: pomoc kobietom w uczestnictwie w sferze życia publicznego, aktywności zawodowej, kulturalnej, pomoc społeczna, walka z przemocą, pomoc rodzinie, działanie w zakresie zdrowia i praw reprodukcyjnych, ekologii, edukacji oraz działalności dydaktyczno-badawczej⁴². Należy dodać, iż wspomniane organizacje szczególną szansę rozwoju otrzymały w momencie przystąpienia Polski do Unii, skąd płynnie ogromne wsparcie, także finansowe.

Kariera polityczna kobiet

Droga kobiet do kariery politycznej okazuje się być dłuższa niż w przypadku mężczyzn. Kobiety-polityczki muszą „przebić się” przez tzw. szklany sufit (*glass ceiling*) oraz oderwać od „klejącej podłogi” (*sticky floor*). Wymienione ograniczenia stanowią kombinację czynników przywiązujących kobiety do stanowisk nisko opłacanych o niskim prestiżu społecznym uniemożliwiając im awans na stanowiska kierownicze⁴³. Tworzą je m.in. uwarunkowania kulturowe i społeczne: przypisanie kobiet do tradycyjnych ról, ograniczenia związane z macierzyństwem

³⁹ Por. J. Kwiatkowski, P. Modrzewski, D. Płatek, *Co nam powiedziały wybory samorządowe w 2010 roku, w 20 lat od wprowadzenia reformy samorządowej? Sukces? Porażka? Normalność? Raport z badań*, Kraków 2011 (czerwiec), publikacja elektroniczna: http://www.frdl.org.pl/downloads/Wybory_samorzadowe_2010_Rapor_t.pdf, s. 20, 22, 49, 74.

⁴⁰ Por. M. Fuszara, *Kobiety w wyborach parlamentarnych 2012*, Warszawa 2012, publikacja elektroniczna: <http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/Program%20Prawa%20i%20Instytucji%20Demokratycznych/Kobietywwyborach20122.pdf>.

⁴¹ Por. Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Skład rządu*, publikacja elektroniczna: http://www.premier.gov.pl/rzad/sklad_rzadu.

⁴² Por. M. Fuszara, *Kobiety w polityce*, op. cit. s. 222; R. Siemińska, *Miejsce i rola organizacji kobiecych w Polsce*, [w:] *Płeć, wybory, władza*, M. Fuszara (red.), Warszawa 2005, s. 249-250.

⁴³ Por. M. Kimmel, *The Gendered...*, op. cit. s. 186-188.

czy brak powszechności partnerskiego podziału obowiązków w rodzinie. Pojęcie „szklanego sufitu” wprowadzili w 1986 roku Carol Hymowitz i Timothy Schellardt na określenie sytuacji, w której znajdują się kobiety stojące na szczeblu kariery politycznej bądź zawodowej. Termin „szklany sufit” obrazuje perspektywy awansu, które są dla kobiet widoczne, ale nieosiągalne⁴⁴.

Kobiety na drodze kariery politycznej napotykać na wiele trudności płynących z zewnątrz. Analizując dane dotyczące wyborów samorządowych w 2010 roku Małgorzata Fuszara napisała: „Oczekiwanie, że kobieta wykona wszystkie prace w domu, a dopiero w «wolnym czasie» będzie działać w sferze publicznej, narażenie na molestowanie seksualne i obraźliwe paszkwile, kulturowo utrwalone postawy pozwalające żądać dla mężczyzn pierwszego miejsca na liście, chociaż zajmująca drugie miejsce kobieta zdobywa w kolejnych wyborach więcej głosów, kontrola nad czasem kobiety wyrażająca się w dokładnym sprawdzaniu, czy czasu pracy nie poświęca na działania w radzie przy jednoczesnym braku takiej kontroli mężczyzn, często zajmujących kierownicze stanowiska, wskazują na wiele przyczyn niedoreprezentowania kobiet we władzy i znacznie łatwiejszą drogę mężczyzn do zajmowania wysokich stanowisk w sferze publicznej”⁴⁵.

Kobiety często nie widzą dla siebie miejsca w polityce, która postrzegana jest jako wymagająca typowo męskich cech, gdzie „delikatne” i „wrażliwe” osoby skazane są na niepowodzenie. Także nakaz troski o dom i rodzinę sprawia, że kobiety często rezygnują z wykonywania zawodu znacznie utrudniającego wypełnianie roli matki, żony i gospodyni domowej. Kobiety aktywne politycznie mają problem z pogodzeniem pracy polityka z pełnieniem ról tradycyjnie przypisanych kobiecie⁴⁶. Z jednej strony nadal rozlicza się je z tego, w jaki sposób godzą obowią-

⁴⁴ Por. B. Budrowska, D. Duch, A. Titkow (red.), *Szklany sufit: bariery i ograniczenia polskich kobiet. Raport z badań jakościowych*, Warszawa 2003, publikacja elektroniczna: <http://www.isp.org.pl/files/18928511860411162001134735655.pdf>, s. 4.

⁴⁵ M. Fuszara, *Kobiety w samorządach lokalnych: wybory 2010*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2011, publikacja elektroniczna: <http://www.isp.org.pl/site.php?id=841>, S. 15.

⁴⁶ Por. I. Pańkow, B. Post *Wprowadzenie*, [w:] *Kobiety u władzy. Spojrzenie z Sejmu*, (red.) idem, Warszawa 2010, s. 10.

ki zawodowe z życiem rodzinnym⁴⁷. Z drugiej, kobiety same mają świadomość tego, że są oceniane podwójnie, że, obok pracy merytorycznej, ocenie podlega ich kulturowo ukształtowana kobiecość⁴⁸. W ten sam sposób oceniają nie tylko siebie, ale i swoje koleżanki: „często ostra krytyka za niespełnianie stereotypowej roli kobiety przez posłanki płynie z ust innych posłanek”⁴⁹.

Trwałość wzorców tradycyjnych ma swoje odbicie w dyskryminujących praktykach i charakterze relacji pomiędzy uczestnikami życia politycznego. W kampaniach wyborczych zdecydowanie częściej od kobiet promowani są mężczyźni, którzy zajmują lepsze miejsca na listach wyborczych czy dostają więcej czasu w mediach⁵⁰. Badania dowodzą, że w ramach partii kobiety są wielokrotnie zatrzymywane na pozycjach podporządkowanych⁵¹, często funkcjonując głównie jako tło dla męskich działań. Zdaniem Magdaleny Środy „Kobiety widoczne w polityce to najczęściej (1) takie, które wydobyto na światło publiczne, by łagodziły wizerunek partii pełnej politycznych bulterierów; (2) te, które budują swoją pozycję na ignorowaniu spraw kobiecych; (3) te, o których wiadomo, że nie wyjdą poza rolę użytecznych ekspertek”⁵². Wśród przykładów takich kobiet Magdalena Środa wymienia m.in. postać posłanki Jolanty Szczypińskiej, „która przez kilka miesięcy osładzała i heteronomizowała wizerunek prezesa (naonczas premiera Kaczyńskiego)” czy minister Elżbiety Radziszewskiej – pełnomocnika rządu do spraw równego traktowania, która oświadczała, że

⁴⁷ Por. U. Nowakowska, E. Piwnik, op. cit., s. 125-126.

⁴⁸ Por. B. Budrowska, D. Duch, A. Titkow (red.), op. cit., s. 89. Posłanki IV kadencji, które pytano o godzenie roli polityka z rodzinną, tłumaczyły się, że ich dzieci są już dorosłe podkreślając jednocześnie, że gdyby tak nie było, nie byłyby tak mocno zaangażowane w pracę (Z. Kinowska, *Posłanki IV kadencji – życie prywatne a zawodowe*, [w:] *Płeć w życiu publicznym. Różnorodność problemów i perspektyw*, (red.) M. Jezierski, M. Winclawska, B. Brodzińska, Toruń 2009, s. 170).

⁴⁹ Z. Kinowska, *Posłanki...*, op.cit., s. 170.

⁵⁰ Por. M. Fuszara, *Kobiety w samorządach lokalnych*, op. cit., s. 17; E. Rekosz, *Kobiety i mężczyźni w telewizyjnej kampanii wyborczej. Wybory parlamentarne 2011*, Warszawa 2012, publikacja elektroniczna: <http://www.isp.org.pl/uploads/pdf/1221768173.pdf>, s. 12-14.

⁵¹ Por. I. Pańkow, B. Post, *Wprowadzenie...*, op. cit., s. 8, 10.

⁵² M. Środa, *Kobiety...*, op. cit., s. 344.

„nie zamierza zajmować się dyskryminacją kobiet, ale dyskryminacją w ogóle”⁵³. Można ponadto przypomnieć grupę siedmiu młodych i pięknych kandydatek w wyborach parlamentarnych w 2011 roku określanych mianem „aniołków PIS”, które podczas kampanii wyborczej gorąco zachęcały wyborców do oddania głosu na swoją partię. Agnieszka Graff ostro komentuje podobne zjawiska twierdząc, że często pracuje się nad tym „jak się pozbyć kobiet, żeby wyglądało, że się je promuje”⁵⁴.

Barierą na drodze kobiet w dążeniu do zajmowania się polityką jest również przekonanie, że jest ona obszarem, w którym najlepiej sprawdzają się mężczyźni⁵⁵. Postrzegana jako „brudna” i „brutalna” traktowana jest wielokrotnie jako nieodpowiednia do zajmowania się nią przez osoby „czułe” i „delikatne”. Można mówić ponadto o braku zaufania do kobiet w polityce, które wynikać ma m.in. z ich niestabilności emocjonalnej. Gdy Ewa Kopacz miała zostać mianowana na stanowisko marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej wielu wyrażało swoje wątpliwości co do tego, czy poradzi sobie z wieloma emocjonalnie obarczającymi sytuacjami, z jakimi będzie musiała się zmierzyć. Owa słabość miała wynikać z faktu bycia kobietą.

Niejednokrotnie mówić można zapewne nie tylko o braku zaufania, ale wręcz o uprzedzeniu wobec kobiet w polityce. Magdalena Środa nawiązując do kampanii prezydenckiej, w której zwyciężył Barack Obama, a przegrała Hillary Clinton, przytoczyła bardzo znaczące fragmenty rozmów ze swoimi przyjaciółmi Amerykanami, którzy byli bardziej skłonni zaakceptować prezydenta ciemnoskórego niż prezydenta-kobietę: „«To jeszcze musi potrwać» – mówią. «Ile?» – pytam. Ile mamy jeszcze czekać, by uzyskać równy dostęp do władzy, a nie liczyć na cud odziedziczenia tronu czy zmiany mentalności?»⁵⁶.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ A. Graff, *Rykoszetem. Rzecz o płci, seksualności i narodzie*, Warszawa 2008, s. 204.

⁵⁵ Por. B. Secler, *Kobiety i polityka w latach 1989–2009. Wybrane zagadnienia*, w: *Kobiety we współczesnym świecie. Rola i miejsce kobiet w życiu politycznym*, (red.) M. Musiał-Karg, B. Secler, Poznań 2010, s. 97.

⁵⁶ M. Środa, *Kobiety...*, op. cit., s. 342.

Przeciwdziałanie dominacji mężczyzn w polityce

Zapisy legislacyjne

Droga kobiet do zwiększenia swojej obecności w przestrzeni publicznej jest długa i trudna. Eliminowanie przyczyn społecznych i kulturowych odpowiedzialnych za dominację mężczyzn w sferze publicznej wymaga bowiem przeformułowania sposobu rozumienia płci w kulturze i społeczeństwie na wielu poziomach. Ogromną rolę w likwidowaniu nierówności związanych z dostępem przedstawicieli obu płci do wykonywania zawodu polityka odgrywają zapisy legislacyjne o randze narodowej i międzynarodowej. Najważniejsze dokumenty międzynarodowe to *Konwencja ONZ w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet* przyjęta (1979)⁵⁷ oraz *Deklaracja Pekińska*⁵⁸ i *Platforma Działania* (1995)⁵⁹ stanowiące rezultat IV Światowej Konferencji w sprawie Kobiet, która odbyła się pod egidą ONZ w Pekinie. Programy równościowe realizuje również Unia Europejska. Wśród nich wymienić można zalecenia Rady Europejskiej: zalecenie (96/694/WE) w sprawie równego udziału kobiet i mężczyzn w procesie podejmowania decyzji z roku 1996 oraz zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy Rec (2003) w sprawie zrównoważonego udziału kobiet i mężczyzn w życiu publicznym i podejmowaniu decyzji politycznych. Komisja Europejska przyjęła z kolei tzw. Mapę Drogową na Rzecz Równości Kobiet i Mężczyzn na lata 2006–2010, w której wymienia się promowanie równej reprezentacji kobiet i mężczyzn⁶⁰.

⁵⁷ *Konwencja ONZ w sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet*, 1979, publikacja elektroniczna: http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/dokument,11,Konwencja_przeciw_dyskryminacji_kobiet_18_XII_1979.html.

⁵⁸ *Deklaracja Pekińska*, 1995, publikacja elektroniczna: http://www.unic.un.org.pl/rowno-uprawnienie/deklaracja_pekinska.php.

⁵⁹ *Platforma Działania*, 1995, publikacja elektroniczna: http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/platforma_dzialania.php.

⁶⁰ *15-lecie Pekijskiej Platformy Działania*, Warszawa: Departament ds. Kobiet, Rodziny i Przeciwdziałania Dyskryminacji Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, publikacja elektroniczna: http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/Broszura%20Pekin+15%20j.polski.pdf, [dostęp: 21.08.2012]; D. Dahlerup, L. Freidenvall, *Kwoty dotyczące płci w systemach wyborczych w Europie: Raport Parlamentu Europejskiego*, przekł. P. Krasnowolski, red. polskiego przekł. A. Grzybek, 2008, publikacja elektroniczna: http://www.kongreskobiet.pl/Content/uploaded/files/sytuacja_kobiet_w_europie/kwoty-dotyczyce-płci-w-systemach-wyborczych-w-europie.pdf, s. 7-8.

Wprowadzane zmiany legislacyjne bywają skuteczne. Ustawowe kwoty mandatowe dla kobiet sprawdzają się w społeczeństwach, w których rola kobiet postrzegana jest jeszcze bardzo tradycyjnie. Arkadiusz Żukowski podaje przykład Jordanii, gdzie udział kobiet w parlamencie po zastosowaniu kwot mandatowych wzrósł z zera do 5,5% oraz Bangladeszu, gdzie odsetek kobiet w parlamencie spadł z 10% do 2%, gdy w wyborach w październiku 2001 roku przestała obowiązywać kwota dla kobiet⁶¹.

Zmiany w praktykach życia codziennego

Systemy kwotowe⁶² są skutecznym narzędziem zwiększania udziału kobiet w sprawowaniu władzy w społeczeństwach, które nie są jeszcze gotowe do tego, by wspomniany proces mógł dokonać się samoczynnie. Dużo bardziej od uregulowań legislacyjnych potrzebne są jednak zmiany w praktykach życia codziennego. Formalnie równe prawa z mężczyznami nie gwarantują realizacji zasad równości. Droga do zwiększenia udziału kobiet w polityce wymaga m.in. zmierzenia się z kryzysem związanym z brakiem nowych ustalonych wzorców funkcjonowania kobiet i mężczyzn w kulturze. Stare wzorce uległy przeterminowaniu. Znalazienie nowej drogi wymaga ogromnej pracy. Pracy, którą dziś każdy z nas wykonuje indywidualnie w wielu sferach życia.

Istotną rolę w dekonstruowaniu stereotypów dotyczących kobiecości i męskości odgrywają z pewnością rodziny, które powinny „wyposażyć” dzieci w przekonanie, że mogą być kim chcą niezależnie od kulturowych oczekiwań. W sposób naturalny dzieje się to, gdy dzieci mają możliwość obserwowania własnych rodziców przełamujących tradycyjne wzorce dotyczące kobiecości i męskości. Najlepszym przykładem stają się re-alizujące się zawodowo matki, które bez wyrzutów sumienia podejmują zajęcia pozadomowe, oraz ojcowie na równi z kobietami wykonujący żmudne prace domowe.

⁶¹ Por. A. Żukowski, *Partycypacja wyborcza kobiet – wyzwania i dylematy*, Toruń 2011, publikacja elektroniczna: <http://www.uwm.edu.pl/inp/index.php/inne-publicacje/224-partycypacja-wyborcza-kobiet>, s. 25.

⁶² Istnieją różne rodzaje kwot wyborczych: ustawowe kwoty mandatowe, ustawowe kwoty na listach partyjnych kandydatów oraz dobrowolne kwoty na listach partyjnych kandydatów (por. A. Żukowski, *Partycypacja...*, op. cit.).

Podział obowiązków domowych, postrzegany jako wynikający z natury płci, w dużej mierze odpowiada bowiem za reprodukcję androcentrycznego porządku społecznego wykluczającego kobiety z wykonywania najbardziej prestiżowych prac, do których niewątpliwie należy sprawowanie władzy⁶³. Należy zaznaczyć, że obecnie, pomimo wyraźnych zmian w kierunku równego podziału obowiązków między małżonkami w rodzinie, kobiety nadal wykonują prace domowe, a mężczyźni jedynie im w tym pomagają⁶⁴. Wynika to m.in. z przekonania, że są to zajęcia „niemęskie” będące wyrazem „pantoflarstwa”⁶⁵. Dyskryminacja kobiet w strukturach władzy „będzie trwała tak długo, jak długo kobiety i mężczyźni będą wykonywać odmienne obowiązki domowe i jak długo odmienny będzie ich udział w rynku pracy”⁶⁶. Dowartościowanie pracy domowej związanej z prowadzeniem gospodarstwa domowego i wychowaniem dzieci może zatem w istotny sposób przyczynić się do wzrostu obecności kobiet w polityce.

Sposobów na zwiększanie obecności kobiet w polityce, które dokonuje się za sprawą, z pozoru drobnych zmian, dziejących się w codzienności, jest wiele. Trudno ustalić stałe propozycje mogące zapewnić wszystkim, niezależnie od płci czy innych uwarunkowań, równy dostęp do władzy. W obliczu poruszanego zagadnienia najbardziej istotnym pozostaje ujawnianie mechanizmów odpowiedzialnych istnienie dyskryminacji, co pozwala kontrolować procesy utrudniające kobietom funkcjonowanie w świecie polityki.

Płeć polityka w kontekście teorii *queer*

Błędem jest koncentrowanie się na pojęciu kobiet w polityce bez uwzględnienia złożoności kobiecego podmiotu, jaki popełnił ruch

⁶³ Por. C. West, D. H. Zimmerman, *Doing Gender*, [w:] *Doing Gender, Doing difference. Inequality, Power, and Institutional Change*, S. Festermaker, C. West (red.), New York 2002, s. 19; A. Titkow, D. Duch-Krzystoszek, B. Budrowska, *Nieodpłatna...*, op. cit., s. 10, 13, 33.

⁶⁴ Por. H. Bradley, *Płeć*, przekł. E. Chomicka, Warszawa 2008, s. 144; A. Kwiatkowska, A. Nowakowska, *Mężczyzna polski. Psychospołeczne czynniki warunkujące pełnienie ról zawodowych i rodzinnych*, Białystok 2006, s. 38, 40.

⁶⁵ Por. A. Titkow, D. Duch-Krzystoszek, B. Budrowska, op. cit., s. 127.

⁶⁶ K. Deaux, M. Kite, *Stereotypy płci*, [w:] *Kobiety i mężczyźni. Odmienne spojrzenia na różnice*, B. Wojciszke (red.), Gdańsk 2002, s. 374.

feministyczny wczesnych lat 70., który za uniwersalną perspektywę przyjął punkt widzenia kobiety białej, heteroseksualnej i należącej do klasy średniej⁶⁷. W międzyczasie dostrzeżono złożoność kobiecego podmiotu⁶⁸. Zaczęto zwracać uwagę, że doświadczenia kobiet osadzone są w złożonym kontekście osobistym, międzyosobowym, kulturowym i aksjologicznym, co należy bezsprzecznie uwzględniać podejmując walkę o prawa kobiet⁶⁹. Także kobiet w polityce⁷⁰.

Dziś niewybaczalne byłoby pominięcie kwestii roli tożsamości płciowej w polityce. Tożsamości, która nie zawsze daje się opisać za pomocą binarnego podziału na kobiety i mężczyzn. Twórczyni i prekursorka *teorii queer* Judith Butler twierdzi, że przeciwdziałanie męskiej dominacji powinno wiązać się także z wychodzeniem poza ramy obowiązkowej heteroseksualności⁷¹. Działania na rzecz równouprawnienia w dostępie do świata polityki obejmują dziś zatem także mniejszości seksualne. W polityce pojawiają się osoby homoseksualne czy transseksualne, które w otwarty sposób mówią o swojej tożsamości.

Także w Polsce mamy do czynienia z dyskusją publiczną toczącą się wokół płci w kulturze, wykraczającą poza kwestie dychotomicznego podziału na kobiecość i męskość, którą na arenie politycznej prowadzi obecnie poseł Robert Biedroń i posłanka Anna Grodzka aktywnie działający na rzecz środowisk LGBT. Polski parlament oraz polskie społeczeństwo nie radzą sobie najlepiej z tą sytuacją. Mamy do czynienia z wieloma przykładami braku poszanowania prawa wymienionych osób, oraz wyborców, których reprezentują, do godności i wolności. Politycy stroją sobie z posłów Roberta Biedronia i Anny Grodzkiej żarty. Wielokrotnie też słyszy się, że wymienieni politycy nie zasługują na to, by zajmować tak ważne stanowiska w państwie.

⁶⁷ Por. E. Kaschak, *Nowa...*, op. cit., s. 35.

⁶⁸ Por. R. Braidotii, *Embodiment, Sexual Difference, and the Nomadic Subject*, „Hypatia” 1993, t. 8, s. 10.

⁶⁹ Por. E. Kaschak, *Nowa...*, op. cit., s. 39.

⁷⁰ Por. M. Grabowska, J. Regulska, *Kobiety w ponadpaństwowych przestrzeniach politycznych*, [w:] *Współpraca czy konflikt? Państwo i kobiety*, M. Fuszara, M. Grabowska, J. Mizelińska, J. Regulska (red.), Warszawa 2008, s. 18-19.

⁷¹ Por. J. Butler, *Uwikłani w płęć*, op. cit., s. 249, 252-254.

Zakończenie

Do zmian funkcjonowania kobiet w polityce w istotny sposób przyczynił się feministyczny ruch społeczny przybierający różne formy w zależności od czasu i uwarunkowań historycznych, geograficznych i kulturowych. Również w Polsce za sprawą feminizmu podstawy kulturowych skryptów tożsamości kobiet i mężczyzn zostały naruszone⁷². I choć w obszarze polityki kobiety osiągnęły już wiele, to zaledwie początek realizacji postulatu równouprawnienia. Wprowadzanie zmian w tej sferze, to z pewnością proces długofalowy. Udział kobiet w polityce oraz tempo postępujących w tym kierunku zmian, niewątpliwie uzależnione jest od kulturowych i społecznych oczekiwań wobec kobiet i mężczyzn. Błędem jest jednak zrzucanie całej odpowiedzialności na obowiązujące przez lata normy i wzorce kulturowe dotyczące płci. Partycypacja kobiet w polityce, co wykazały m.in. Mona Lena Krook i Diana Z. O'Brien, podlega znacznie bardziej skomplikowanym uwarunkowaniom.

Drogą do urzeczywistnienia idei równouprawnienia w sferze polityki jest przekonywanie ludzi, już od urodzenia, że każdy człowiek, niezależnie od swojej płci biologicznej, tożsamości seksualnej, wyznania czy miejsca przyścia na świat, zasługuje na szacunek i ma prawo do wyboru drogi, jaką chce w życiu podążać. Ważne jest, byśmy byli świadomi możliwości, które przed nami stoją. Wiedzę na ten temat można przekazywać wpajając szlachetne ideały w podręcznikach szkolnych, przemówieniach polityków czy na wiecach. Pamiętać jednak należy, że najbardziej skutecznym sposobem na realizację zamierzonych celów jest wprowadzanie „dobrych wzorców” w praktyce, w życiu codziennym. Uregulowania legislacyjne są niezbędne. Nie zastąpią jednak widoku szanujących się nawzajem i wspólnie walczących o dobro publiczne polityków – niezależnie od ich płci czy orientacji seksualnej.

⁷² Por. A. Titkow, *Tożsamość polskich kobiet..., konteksty*, op. cit. s. 102.

Bibliografia

- 15-lecie Pekinńskiej Platformy Działania, Warszawa: Departament ds. Kobiet, Rodziny i Przeciwdziałania Dyskryminacji Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, publikacja elektroniczna: http://analizy.mpips.gov.pl/images/stories/publ_i_raporty/Broszura%20Pekin+15%20j.polski.pdf.
- Arcimowicz K., *Wzory męskości propagowane w podręcznikach*, [w:] *Od kobiety do mężczyzny i z powrotem. Rozważania o płci w kulturze*, J. Brach-Czaina (red.), Białystok 1997.
- Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, przekł. J. Radzicki, Warszawa 1995.
- Baldwin E., Longhurst B., McCracken S., Ogborn M., Smith G., *Wstęp do kulturoznawstwa*, przekł. M. Kaczyński, J. Łoziński, T. Rosiński, Poznań 2007.
- Bardwick J. M., Douvan E., *Ambiwalencja: socjalizowanie kobiet*, [w:] *Nikt nie rodzi się kobietą*, wybór, wstęp i przekł. T. Hołówka, Warszawa 1982.
- Bem S. L., *Męskość i kobiecość. O różnicach wynikających z płci*, przekł. S. Pikiel, Gdańsk 2000.
- Bourdieu P., *Męska dominacja*, przekł. L. Kopciewicz, Warszawa 2004.
- Bradley H., *Płeć*, przekł. E. Chomicka, Warszawa 2008.
- Braidotii R., *Embodiment, Sexual Difference, and the Nomadic Subject*, „Hypatia” 1993, t. 8.
- Budrowska B., 2000. *Macierzyństwo jako punkt zwrotny w życiu kobiety*, Wrocław 2000.
- Budrowska B., Duch D., Titkow A. (red.), *Szklany sufit: bariery i ograniczenia polskich kobiet. Raport z badań jakościowych*, Warszawa, publikacja elektroniczna: <http://www.isp.org.pl/files/18928511860411162001134735655.pdf>.
- Butler J., *Performative acts and gender constitution. An essay in phenomenology and feminist theory*, [w:] *The performace studies reader*, H. Bial (red.), London 2004.
- Butler J., *Uwikłani w płeć. Feminizm i polityka tożsamości*, przekł. K. Krasuska, Warszawa 2008.
- Coltrane S., *Household Labor and the Routine Production of Gender*, [w:] *The Gendered Society Reader*, M. Kimmel (red.), New York 2004.

- Dahlerup D., Freidenvall L., *Kwoty dotyczące płci w systemach wyborczych w Europie: Raport Parlamentu Europejskiego*, przekł. P. Krasnowolski, red. polskiego przekł. A. Grzybek, publikacja elektroniczna: http://www.kongreskobiet.pl/Content/uploaded/files/sytuacja_kobiet_w_europie/kwoty-dotyczyce-plci-w-systemach-wyborczych-w-europie.pdf.
- Deaux K., Kite M., *Stereotypy płci*, [w:] *Kobiety i mężczyźni. Odmienne spojrzenia na różnice*, B. Wojciszke (red.), Gdańsk 2002.
- Deklaracja Pekińska*, 1995, publikacja elektroniczna: http://www.unic.un.org.pl/rownouprawienie/deklaracja_pekinska.php.
- Fuszara M., *Kobiety w polityce*, Warszawa 2006.
- Fuszara M., *Kobiety w samorządach lokalnych: wybory 2010*, Warszawa 2011, publikacja elektroniczna: <http://www.isp.org.pl/site.php?id=841>.
- Fuszara M., *Kobiety w wyborach parlamentarnych 2012*, Warszawa 2012, publikacja elektroniczna: <http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/Program%20Prawa%20i%20Instytucji%20Demokratycznych/Kobietywwyborach20122.pdf>.
- Gładewska E., *Płeć i antropologia. Kulturowa koncepcja płci w ujęciu Margaret Mead*, Centrum Edukacji Nauczycielskiej, Toruń 2005.
- Gontarczyk E., *Kobiecość i męskość jako kategorie społeczno-kulturowe w studiach feministycznych*, Poznań 1995.
- Grabowska M., Regulska J., *Kobiety w ponadpaństwowych przestrzeniach politycznych*, [w:] *Współpraca czy konflikt? Państwo i kobiety*, M. Fuszara, M. Grabowska, J. Mizielińska, J. Regulska (red.), Warszawa 2008.
- Graff A., *Rykoszetem. Rzecz o płci, seksualności i narodzie*, Warszawa 2008.
- Hamilton Mykol C., Anderson D., Broaddus M., Young K., *Gender Stereotyping and Under-representation of Female Characters in 200 Popular Children's Picture Books. A Twenty-first Century Update*, „Sex Roles” 2006, nr 55.
- Humm M., *Słownik teorii feminizmu*, przekł. B. Umińska, J. Mikos, Warszawa 1993.
- Jenks Ch., *Kultura*, przekł. W. J. Burszta, Poznań 1999.
- Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, *Skład rządu*, publikacja elektroniczna: http://www.premier.gov.pl/rzad/sklad_rzadu.
- Kaschak E., *Nowa psychologia kobiety*, przekł. J. Węgrodzka, Gdańsk 1996.

- Keridwen L. N., *Anthropology of Women*, [w:] *Encyclopedia of Anthropology*, J. H. Birx (red.), California 2005.
- Kępa E., *Patriotyzm kobiet – ewolucja i przeobrażenia wzorca Matki Polki w kulturze współczesnej*, [w:] *Patriotyzm a wychowanie*, E. J. Kryńska, J. Dąbrowska, A. Szarkowska, U. Wróblewska (red.), Białystok 2009.
- Kimmel M., *The Gendered Society*, New York 2000.
- Kinowska Z., *Posłanki IV kadencji – życie prywatne a zawodowe*, [w:] *Płeć w życiu publicznym. Różnorodność problemów i perspektyw*, M. Jezierski, M. Winclawska, B. Brodzińska (red.), Toruń 2009.
- Kłoskowska A., *Teoria socjologiczna Pierre’a Bourdieu. Wstęp do wydania polskiego*, [w:] P. Bourdieu, J.-C. Passeron, *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, przekł. E. Neyman, Warszawa 1990.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996.
- Konwencja ONZ w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Kobiet*, 1979, http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/dokument,11,Konwencja_przeciw_dyskryminacji_kobiet_18_XII_1979.html.
- Kopciewicz L., *Edukacja jako praktyka dominacji. Udział szkoły w wytwarzaniu kapitałów rodzajowych uczennic i uczniów*, [w:] L. Kopciewicz, E. Zierkiewicz, *Koniec mitu niewinności. Płeć i seksualność w socjalizacji i edukacji*, Warszawa 2009.
- Krook M. L., O’Brien D. Z., *All the President’s Men? The Appointment of Female Cabinet Ministers Worldwide*, “The Journal of Politics” 2012 (July), t. 74, nr 3.
- Kwiatkowska A., Nowakowska A., *Mężczyzna polski. Psychospołeczne czynniki warunkujące pełnienie ról zawodowych i rodzinnych*, Białystok 2006.
- Kwiatkowski J., Modrzewski P., Płatek D., *Co nam powiedziały wybory samorządowe w 2010 roku, w 20 lat od wprowadzenia reformy samorządowej? Sukces? Porażka? Normalność? Raport z badań*, Kraków, publikacja elektroniczna, http://www.frdl.org.pl/downloads/Wybory_samorzadowe_2010_Raport.pdf.
- Macrae N. C., Stangor Ch., Hewstone M., *Stereotypy i uprzedzenia. Najnowsze ujęcie*, przekł. M. Majchrzak, A. i M. Kacmajar, A. Nowak, Gdańsk 1999.
- Mandal E., *Kobiecość i męskość. Popularne opinie i badania naukowe*, Warszawa 2003.
- Millet K., *Sexual Politics*, New York 1970.

- Nowakowska U., Piwnik E., *Kobiety w rodzinie*, [w:] *Kobiety w Polsce w latach 90. Raport Centrum Praw Kobiet*, Warszawa 2000.
- Ortner Sh. B., *Is Female to Male as Nature to Culture?*, [w:] *Feminist Anthropology. A Reader*, (red.) E. Lewin, Oxford 2006.
- Owen Blakemore J. E., Hill Craig A., *The Child Gender Socialization Scale. A Measure to Compare Traditional and Feminist Parents*, "Sex Roles" 2007, nr 58.
- Pandey R., *Women From Subjection to Liberation*, New Dehli 1989.
- Pańkow I., Post B., *Wprowadzenie*, [w:] I. Pańkow, B. Post, *Kobiety u władzy. Spojrzenie z Sejmu*, Warszawa 2010.
- Platforma Działania*, 1995, http://www.unic.un.org.pl/rownouprawnienie/platforma_dzialania.php.
- Rekosz E., 2012, *Kobiety i mężczyźni w telewizyjnej kampanii wyborczej. Wybory parlamentarne 2011*, Warszawa, publikacja elektroniczna: <http://www.isp.org.pl/uploads/pdf/1221768173.pdf>.
- Renzetti C. M., Curran D. J., *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, przekł. A. Gromkowska-Melosik, Warszawa 2005.
- Secler B., *Kobiety i polityka w latach 1989–2009. Wybrane zagadnienia*, [w:] *Kobiety we współczesnym świecie. Rola i miejsce kobiet w życiu politycznym*, M. Musiał-Karg, B. Secler (red.), Poznań 2010.
- Siemieńska R., *Kobiety i ich problemy w Sejmie IV kadencji. Progres czy regres?*, [w:] eadem, *Płeć, wybory, władza*, Warszawa 2005.
- Siemieńska R., *Miejsce i rola organizacji kobiecych w Polsce*, [w:] eadem, *Płeć, wybory, władza*, Warszawa 2005.
- Środa M., *Kobiety i władza*, Warszawa 2009.
- Titkow A., *Tożsamość polskich kobiet. Ciągłość, zmiana, konteksty*, Warszawa 2007.
- Titkow A., Duch-Krzystoszek D., Budrowska B., *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, Warszawa 2004.
- Turner V., *Gry społeczne, pola i metafory. Symboliczne działanie w społeczeństwie*, przekł. W. Usakiewicz, Kraków 2005.
- Ustawa kwotowa*, 2011, Dz. U. z 2011 r., nr 34, poz. 172, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20110340172>.
- Walczevska S., *Damy, rycerze, feministki. Kobięcy dyskurs emancypacyjny w Polsce*, Kraków 1999.

West C., Zimmerman D. H., *Doing Gender*, [w:] *Doing Gender, Doing difference. Inequality, Power, and Institutional Change*, (red.) S. Festermaker, New York 2002.

Women in National Parliaments, <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>.

Żukowski A., 2011, *Partycypacja wyborcza kobiet – wyzwania i dylematy*, publikacja elektroniczna: <http://www.uwm.edu.pl/inp/index.php/inne-publikacje/224-partycypacja-wyborcza-kobiet>.

Ewa Wiazowska

Białystok

**SPRAWOZDANIE Z SEMINARIUM NAUKOWEGO
„KOBIECY W POLITYCZNEJ PRZESTRZENI REGIONALNEJ”**

**Pierwsze seminarium z cyklu „Kobiety w życiu publicznym”
„Kobiety w politycznej przestrzeni regionalnej”, Białystok,
29 marca 2012 roku**

Istniejący od wieków model funkcjonowania kobiet i mężczyzn na różnych płaszczyznach życia ulega znacznej zmianie. Zmiany te zachodzą zarówno w kwestiach osobistych, jak i publicznych. Coraz częściej poruszana jest więc tematyka związana z rolą kobiet we współczesnym świecie.

W dniu 29 marca 2012 roku Stowarzyszenie Białostockie Centrum Gender (aktualnie funkcjonujące pod zmienioną nazwą Instytut Studiów Kobięcych) wraz z Zakładem Współczesnych Doktryn Politycznych Instytutu Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku zorganizowało pierwsze seminarium z cyklu „Kobiety w życiu publicznym”. Seminarium zostało zatytułowane „Kobiety w politycznej przestrzeni regionalnej”. Poruszone na nim zostały historyczne, a także współczesne aspekty funkcjonowania kobiet w polityce.

Seminarium zainaugurowano odczytaniem listu gratulacyjnego nadesłanego przez Panią Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego Profesor Barbarę Kudrycką, w którym podkreślona została kwestia współpracy środowiska naukowego z innymi środowiskami np. politycznymi, gospodarczymi czy lokalnymi. Współpraca ta ma na celu umożliwienie (przede wszystkim kobietom) własnego rozwoju zawodowego i pozazawodowego.

Długą i trudną drogę kobiet do polityki w pierwszym referacie pt. „Kobiety w świecie polityki w przeszłości. Przykład ziem północno-wschodnich” zaprezentowała Małgorzata Dajnowicz (Uniwersytet w Białymstoku), prezes stowarzyszenia Instytut Studiów Kobiety, zajmująca się badaniami dotyczącymi m.in. uwarunkowań uczestnictwa politycznego społeczeństwa polskiego, problematyką elit politycznych, problematyką kobiecą. W referacie ukazano kobiety postrzegane w społeczeństwie polskim jako opiekunki ogniska domowego. Wspierały one mężczyzn we wszystkich sferach ich działania, pozostając zawsze w ich cieniu. To mężczyzna wiodł przewodnią rolę zarówno w związku, jak i w ówczesnym życiu publicznym. Związane to było m.in. z uwarunkowaniami kulturowymi. Z biegiem czasu kobiety zapragnęły jednak zmian. W zachodniej Europie coraz głośniej było o feministkach i wystąpieniach publicznych kobiet. Od końca XIX wieku można zauważyć liczne inicjatywy społeczne, w których udział brały kobiety, a często również one same były ich inicjatorkami. Przykładem może być Stowarzyszenie Równouprawnienia Kobiet powstałe w Suwałkach w 1908 roku. Założyły je inteligentki z liberalnymi poglądami, wspierane przez Elizę Orzeszkową. Według Małgorzaty Dajnowicz dostęp do życia publicznego kobiet nastąpił po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku. Wprowadzono powszechne prawo wyborcze. Kobiety znalazły się bliżej polityki, zazwyczaj zajmując się działalnością lokalną. Komunizm zaś poszerzył możliwości kobiet na polu zawodowym, gdzie często wykonywały one czynności przypisane wyłącznie mężczyznom. Równouprawnienie zawodowe kobiet i mężczyzn było jednym z ważnych haseł propagandowych. Z drugiej strony w Polsce rozpowszechniano tradycyjny model, w którym to wyłącznie mężczyzna zajmował się polityką.

Tematykę związaną ze współczesnym uczestnictwem kobiet w życiu publicznym w swoim wystąpieniu pt. „Kobiety w polityce – przestrzeń krajowa i lokalna. Stan obecny i perspektywy w odniesieniu do ustawy kwotowej” poruszyła Małgorzata Fuszara (Uniwersytet Warszawski), prawniczka i socjolog, a także wiceprezes zarządu Kongresu Kobiety. Jako zwolenniczka parytetów płci na listach wyborczych i współtwórczyni polskiej ustawy kwotowej stwierdziła, iż kobiety w polityce są nadal marginalizowane. Wskazała dwie grupy barier, które są przyczyną takiego stanu rzeczy (bariery instytucjonalne i kulturowe). Pierwsza

bariera dotyczy m.in. niskiej reprezentacji kobiet na listach wyborczych czy też braku kobiet w gronie osób decydujących o przyznawaniu miejsc, druga związana z wciąż funkcjonującymi w naszym społeczeństwie stereotypami kulturowymi oraz trudnościami wynikającymi z godzenia przypisanych im ról społecznych. Konieczność reprezentacji kobiet w polityce Małgorzata Fuszara uzasadniła trzema argumentami. Po pierwsze – zasadą sprawiedliwości – kobiety i mężczyźni powinni mieć równoprawny dostęp do wysokich stanowisk. Po drugie – reprezentacją interesów – to kobiety powinny w znaczący sposób decydować o swoich prawach i obowiązkach. Po trzecie – odmiennością doświadczeń kobiet i mężczyzn – trudno jest mężczyźnie spojrzeć na sprawy kobiet z ich punktu widzenia.

Trzecie wystąpienie pt. „Kobiety na listach wyborczych (samorządowych i parlamentarnych) w województwie podlaskim w latach 2006–2011” było poparciem argumentów dwóch poprzedniczek danymi liczbowymi. Marcin Siedlecki, socjolog i politolog zajmujący się lokalną sceną polityczną wskazał, że zaczynając od najniższego szczebla polityki, a kończąc na najwyższym, państwowym, to mężczyźni zajmują znacząco większą liczbę stanowisk.

Po wystąpieniach prelegentów swoje zdanie na temat niskiej reprezentacji kobiet w polityce przedstawili eksperci, którzy chętnie odpowiadali także na pytania zgromadzonych słuchaczy (samorządowców, polityków, przedstawicieli mediów i środowiska akademickiego). Ewa Kępa (Uniwersytet w Białymstoku) mówiła o życiu kobiet, które w Polsce nadal podlega silnym oddziaływaniom stereotypu tradycyjnie pojmowanej kobiecości. Powiedział m.in.: „Okazuje się, że zdecydowana większość kobiet i mężczyzn uważa, że w naszym kraju panuje równość między płciami. Tymczasem oddziaływanie rodziny, treści podręczników szkolnych czy teksty medialne w dalszym ciągu przesiąknięte są przede wszystkim wizją kobiety matki, żony i opiekunki domowego ogniska. Obraz kobiety polityka kłóci się zatem z wymaganiami społecznymi stanowiąc jedną z podstawowych przeszkód, z którą polityczki muszą się zmierzyć”.

Podobnego zdania była psycholog, Agnieszka Nowakowska (Uniwersytet w Białymstoku). Stwierdziła, że „uczestnictwo kobiet w przestrzeni publicznej, w tym również w sferze politycznej, uwarunkowane jest w dużej mierze tym, w jaki sposób zorganizowane jest ich życie pry-

watne, konkretnie mówiąc – na ile kobiety są obciążone obowiązkami rodzinno-domowymi. Zachodzące zmiany społeczne związane z aktywizacją i wykorzystaniem potencjału politycznego kobiet, wiążą się z koniecznością redefiniowania społecznych ról pełnionych zarówno przez kobiety jak i mężczyzn w sferze prywatnej i publicznej. Zachowanie odpowiedniej równowagi pomiędzy pracą zawodową, działalnością publiczną a życiem rodzinnym jest obecnie problemem wszystkich członków rodziny, zwłaszcza kobiet, które z racji przypisania do wykonywania obowiązków domowych i pracy zawodowej obciążone są tzw. podwójnym etatem.

Działania mające na celu propagowanie aktywności politycznej kobiet, programy realizowane przez firmy umożliwiające swoim pracownikom – zwłaszcza kobietom – lepsze integrowanie życia zawodowego z rodzinnym, nie zmniejszą nierównego w odniesieniu do mężczyzn uczestnictwa kobiet w życiu domowym. Udział mężczyzn w procesie wychowywania dzieci i w życiu rodzinnym jest jednym z kluczowych czynników realizowania europejskiej polityki rodzinnej, dążącej do poprawy jakości życia obywateli, pozytywnych przemian demograficznych i szerokiej aktywizacji społeczno-politycznej kobiet”.

Seminarium „Kobiety w politycznej przestrzeni regionalnej” można podsumować słowami Małgorzaty Bieńkowskiej (Uniwersytet w Białymstoku), która stwierdziła, iż „było to pierwsze skoncentrowane wyłącznie na problematyce kobiecej spotkanie naukowe w Białymstoku. Dotychczas w ramach różnych konferencji tematyka z zakresu *gender studies*” pojawiała się w ramach odrębnych paneli dyskusyjnych na konferencjach o ogólniejszym charakterze. Seminarium poruszało się w klasycznej już, wąskiej konwencji analizowania wybranych problemów związanych z funkcjonowaniem kobiet w sferze publicznej. Niepodważalnym atutem tej inicjatywy było umożliwienie spotkania lokalnym badaczkom i badaczom związanym od lat z problematyką *gender/queer studies*”.

Kolejne spotkania z cyklu „Kobiety w życiu publicznym” będą poruszały inne, równie istotne kwestie dotyczące działalności publicznej kobiet, szeroko rozumianych spraw dotyczących problematyki kobiecej.

INDEKS

A

Anderson, David 198
Arcimowicz, Krzysztof 197
Aronson, Elliot 198

B

Baldwin, Elaine 196
Balicka z Iwanowskich, Gabriela 97
Bałabanowska, Maria 97
Bartelski, Wojciech 106
Bem Lipsitz, Sandra 196, 198, 199
Bielecki, Czesław 101
Bieńkowska, Elżbieta 112
Bodzek, Danuta 101
Bourdieu, Pierre'a 196-197, 199
Bradley, Harriet 208
Braidotii, Rosi 209
Bremen Hansestadt, Freie 143
Broaddus, Michelle 198
Brodzińska, Barbara 114, 204
Budrowska, Bogusława 195, 198,
203-204, 208
Budzińska-Tylicka, Justyna 100
Bujak-Boguska, Sylwia 98, 100, 101,
114
Butler, Judith 197, 209

C

Calmy-Rey, Micheline 64
Chmielewska, Izabela 107
Chmiel, Patrycja 85

Cichosz, Marzena 87, 93
Coltrane, Scott 195
Conzett-Knecht, Verena 51-52
Curran, Daniel J. 197
Czapliński, Władysław 120, 134
Czerwosz, Magdalena 107

D

Dahlerup, Drude 206
Dąbrowska-Szulc, Ewa 114
Deaux, Kay 208
Dereifuss, Ruth 63-64
Duch, Danuta 203-204
Duch-Krzystoszek, Danuta 195, 208

F

Freidenvall, Lenita 206
Fuszara, Małgorzata 113-114, 201-
-204, 209
Fydrych, Waldemar 101

G

Gajewska, Aleksandra 107
Giertych, Jędrzej 97, 114
Gliszczyńska, Stefania 100
Głazewska, Ewa 194
Gontarczyk, Ewa 194
Grabowska, Magda 209
Graff, Agnieszka 205
Gronkiewicz-Waltz, Hanna 101
Grossmanówna Helena 97
Gruszka, Jolanta 107

H

Hamilton, Mykol C. 198
Hewstone, Miles 198
Hill, Craig A. 199
Humm, Maggie 194, 195

J

Jakowicka, Agnieszka 107
Jenks, Chris 196
Jezierska-Gieroba, Marta 107
Johann, Olga 107

K

Kaczmarek, Julian 134
Kaczyński, Jarosław 83
Kamińska, Bożena 85, 91
Kaschak, Ellyn 199, 209
Kempa, Beata 80
Keridwen, Luis N. 194
Kierwiński, Marcin 106
Kimmel, Michael 195, 197, 202
Kinowska, Zofia 204
Kirtiklis z Szymańskich, Janina 97
Kite, Mary 208
Kłoskowska, Antonina 196, 198
Kopciewicz, Lucyna 197
Kopp, Elisabeth 63
Korwin-Mikke, Janusz 102
Krajewska-Hoffman, Wanda 106
Krajewska, Ligia 107
Krook, Mona Lena 200, 210
Kudrycka, Barbara 91
Kwiatkowska, Anna 208
Kwiatkowski, Jacek 202

L

Leuenberger, Moritz 65

Leuthard, Doris 64
Longhurst, Brian 196, 211
Lutomirska, Dorota 107

Ł

Łuszkiewicz, Grażyna 100, 114
Łukaszewicz, Maria 107

M

Macrae, Neil C. 198
Maćkowiak, Jarosław 107
Majchrowski, J. M. 97
Makles, Agnieszka 107
Malinowska-Grupińska, Ewa 107
Mandal, Eugenia 197
Masny, Ewa 107
Matland, Richard 119, 135
McCracken, Scott 196
Metzler-Arnold, Ruth 64
Michałowski, Stanisław 101
Millett, Kate 194
Modrzewski, Piotr 114, 202
Moraczewska, Zofia 99, 114
Munio, Katarzyna 102

N

Nehrebecka-Byczewska, Anna 107
Nowakowska, Agnieszka 208
Nowakowska, Urszula 201, 204

O

O'Brien, Diana Z. 200, 210
Ogborn, Miles 196
Olejniczak, Wojciech 102
Ortner, Sherry 195
Owen Blakemore, Judith Elaine
199

P

Pabisiak, Anna 107
Pandey, Rekha 196
Pańkow, Irena 203-204
Piechna-Więckiewicz, Paulina 107
Pitera, Julia 105
Piwnik, Emilia 201, 204
Płatek, Daniel 202
Post, Barbara 203-204
Praussowa, Zofia 100

R

Rai, Shirin 118, 135
Regulska, Joanna 209
Rekosz, Emilia 204
Renzetti, Claire M. 197
Ross, Tadeusz 106
Rzewuski, Wojciech 106

S

Secler, Bartłomiej 205
Sekuła, Paulina 119
Sekuła-Szmajdzińska, Małgorzata
107, 109
Sheybal-Rostek, Aleksandra 106,
107
Siedlecki, Marcin 87, 93
Siemińska, Renata 201-202
Skulski, Piotr 102
Smith, Greg 196
Sobczak 101, 114
Sommaruga, Simonetta 65
Stachoń, Cezary 102
Stangor, Charles 198
Strzembosz, Piotr 102

Stukonis, Monika 112, 115
Szeremietiew, Romuald 102
Szreder, Maria 107
Szwarc, Andrzej 100
Szwed, Ryszard 100, 115
Szydło, Beata 80

Ś

Środa, Magdalena 199, 204- 205

T

Titkow, Anna 194, 195, 203-204, 208,
210
Tokarczyk, Roman 115
Trębicka, Zofia 107
Turner, Victor 197
Tusk, Donald 83
Tysiąc, Alicja 107
Tyszkiewicz, Krzysztof 106
Tzirani, Marie 140

V

Vasaka, Karela 118

W

Walczewska, Sławomira 201
Waniek, Danuta 96, 115
West, Candace 208
Widmer-Schlumpf, Evelin 64
Widmer-Schlumpf, Eveline 64
Wiśniewska-Najgebauer, Joanna 107
Witkowski, Wojciech 100, 115
Wyrozumska, Anna 120
Wyszyński, Stefan 101

Y

Young, Kate 198

Z

Zakrzewska, Małgorzata 107

Załęcka, Małgorzata 106

Zbińkowska, Dorota 106, 107

Zimmerman, Don H. 208

Zygrzak, Krzysztof 107

Ż

Żarnowska, Anna 100

Żebrowska, Alicja 107

Żuber, Bogdan 107

Żuber-Zielicz, Małgorzata 107

Żukowski, Arkadiusz 207

INFORMACJE O AUTORACH

Małgorzata **DAJNOWICZ** – historyk, badaczka dziejów elit politycznych, problematyki kobiecej, historii Polski i powszechnej XIX i XX wieku ze szczególnym uwzględnieniem historii regionalnej. Pracuje na stanowisku profesora w Instytucie Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku. Kierownik Zakładu Współczesnych Doktryn Politycznych. Stypendystka Komitetu badań naukowych, Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej, „Tygodnika Polityka”, Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Członek Management Committee Akcji COST (*European Cooperation in Science and Technology*) Women Writers in History. Autorka ponad 80. prac naukowych, założycielka i prezes zarządu stowarzyszenia Instytut Studiów Kobięcych.

Monika **DRAŻBA** – absolwentka europeistyki i administracji na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, doradca zawodowy, współpracownik Ośrodka Prawa Zarządzania Funduszami Europejskimi na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, specjalista i trener ds. projektów unijnych ze środków Program Operacyjny Kapitał Ludzki, autorka publikacji na temat funduszy UE oraz partnerstwa międzysektorowego. Obszar obecnych badań: godzenie życia zawodowego z rodzinnym.

Małgorzata Barbara **FUSZARA** – prawniczka i socjolożka, specjalizująca się w zagadnieniach związanych z socjologią polityki, gender studies, socjologią mniejszości etnicznych, kulturowych i społecznych oraz socjologią prawa. Profesor nauk humanistycznych. Związana z Uniwersytetem Warszawskim, dyrektor Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych. Powoływana w skład komitetów redakcyjnych czasopism naukowych „European Journal of Women’s Studies”, „Signs: Journal of Women in Culture and Society”, „Societas Communitas”. Wykładała na University of Michigan oraz na Universidad de Oñate. Członkini rady programowej Kongresu Kobięć, wiceprezesa zarządu oraz minister ds. równości płci i przeciwdziałania dyskryminacji w tzw. gabinecie cieni Kongresu Kobięć.

Beata **GOWORKO-SKŁADANEK** – dr, prawnik, adiunkt w Katedrze Polityki Międzynarodowej Instytutu Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku. Jej zainteresowania badawcze skupiają się wokół zagadnień społecznych Unii Europejskiej, a zwłaszcza rodziny i problemów społecznych. Członek stowarzyszenia Instytut Studiów Kobiety. Rodzinny kurator zawodowy III Zespołu Kuratorskiej Służby Sądowej Sądu Rejonowego w Białymstoku. Absolwent szkoleń z zakresu wsparcia prawnego i psychologicznego dla osób doznających przemocy, w tym I i II stopnia Studium Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, Stowarzyszenia na rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” w Warszawie.

Ewa **KĘPA** – dr kulturoznawstwa, prowadzi badania naukowe z zakresu gender studies. Interesują ją interdyscyplinarne studia nad kulturą współczesną oraz problematyka tożsamości kulturowej. W roku 2010 uzyskała tytuł naukowy doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie kulturoznawstwo. Publikowała m.in. w „Toposie”, „Akencie”, kwartalniku „Małżeństwo i Rodzina”, roczniku „Pedagogika Kultury” oraz „Kwartalniku Pedagogicznym”. W 2012 roku wydała książkę *Historie wydobyte z cienia. Autobiograficzne relacje starszych kobiet*. Należy do Polskiego Towarzystwa Kulturoznawczego oraz stowarzyszenia Instytut Studiów Kobiety.

Rafał Julian **MEJSAK** – magister prawa, pracownik Instytutu Historii i Nauk Politycznych Wydziału Historyczno-Socjologicznego Uniwersytetu w Białymstoku. Członek zarządu stowarzyszenia Instytut Studiów Kobiety. Interesuje się problematyką gender w prawie, równouprawnieniem płci, wykluczeniem społecznym cudzoziemców, ze szczególnym uwzględnieniem uchodźców.

Magdalena **MUSIAŁ-KARG** – dr nauk politycznych, adiunkt na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Skończyła również studia magisterskie na kierunku zarządzanie i marketing; stypendystka w ramach programów: Europa Fellows oraz KAAD. Specjalizuje się w zagadnieniach związanych z demokracją bezpośrednią (m.in. w Szwajcarii) oraz wykorzystaniem nowych technologii w demokracji, szczególnie w procesach wyborczych (*e-voting*). Jej zainteresowania naukowo-badawcze koncentrują się także na problemach związanych z rolą kobiet w przestrzeni publicznej, ze współpracą transgraniczną oraz funkcjonowaniem tzw. miast podzielonych (*divided cities*). Współpracuje z Fundacją na rzecz Collegium Polonicum oraz Fundacją Dobro Kultury.

Marcin **SIEDLECKI**, magister politologii i socjologii, doktorant Akademii Humanistycznej im. A. Gieyszтора. Autor kilkunastu artykułów poświęconych głównie socjologii wyborczej. Jego zainteresowania badawcze wiążą się ze zjawiskami polityzacji podziałów społecznych; zachowaniami wyborczymi na szczeblu lokalnym i regionalnym; kulturowymi uwarunkowaniami polaryzacji politycznej. Członek zarządu stowarzyszenia Instytut Studiów Kobietych. Realizator badań społecznych z zakresu rynku pracy i ekonomii społecznej w województwie podlaskim.

Ewa **WIAZOWSKA** – absolwentka politologii i pedagogiki. Słuchaczka II roku studiów doktoranckich na Wydziale Historyczno-Socjologicznym UwB. Pisze pracę doktorską na temat elit politycznych północno-wschodnich ziem Polski. Jej zainteresowania badawcze dotyczą także udziału kobiet w polityce w województwie podlaskim w porównaniu do innych regionów kraju.

Nina **ZIELIŃSKA-BALCERZAK** – dr nauk o polityce, adiunkt w Instytucie Historii i Nauk Politycznych Uniwersytetu w Białymstoku. Zainteresowania badawcze oscylują wokół szeroko rozumianej pozycji kobiety we współczesnej Polsce i świecie. Ponadto zajmuje się kwestiami związanymi z zagadnieniami mniejszości narodowych i etnicznych w II Rzeczypospolitej, w szczególności życiem społeczno-politycznym emigracji rosyjskiej w Polsce.

